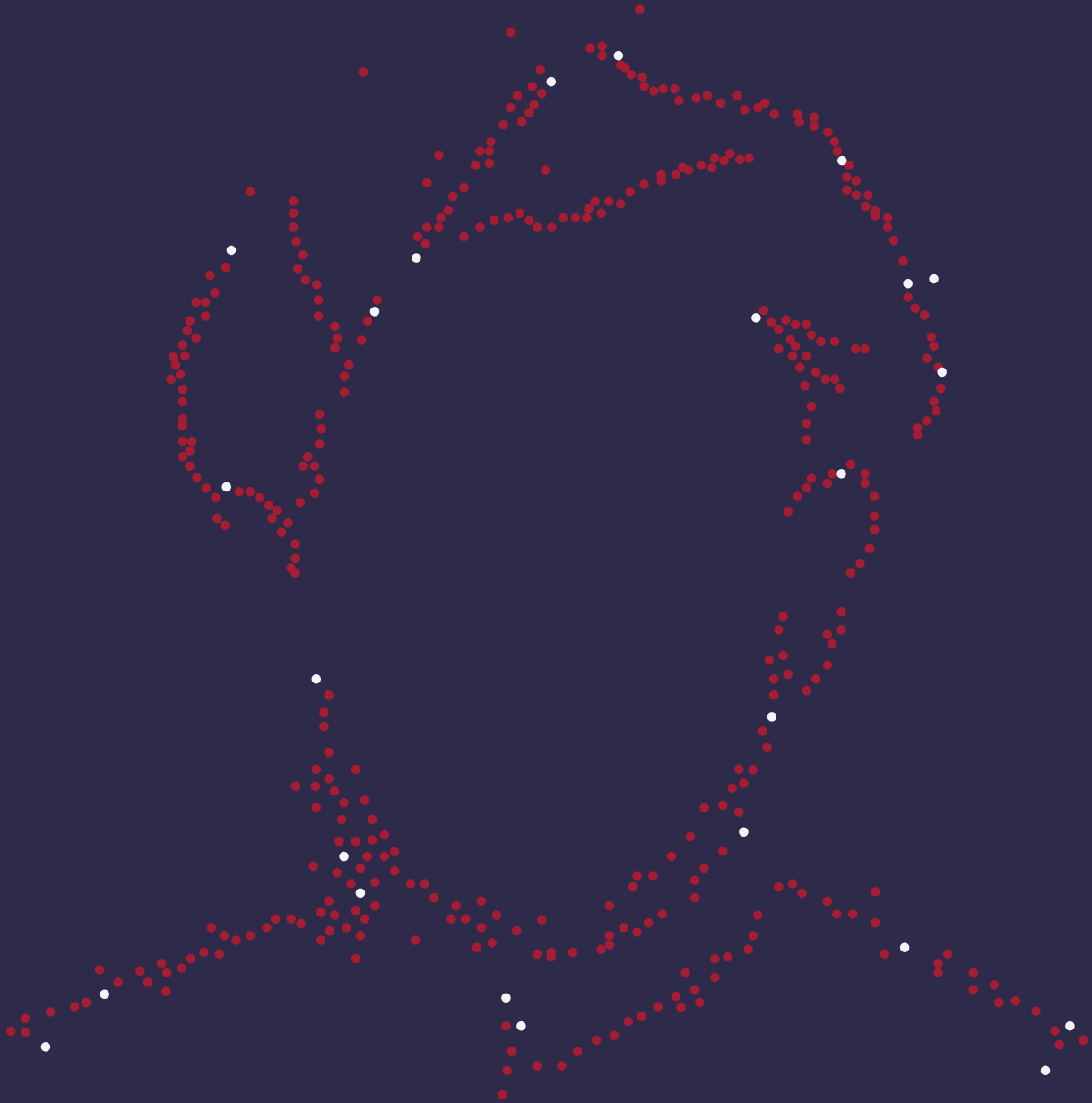

อดีต | ปัจจุบัน | อนาคต

การเคลื่อนไหว ทางการเมืองของคนปาตานี

ในวาระครบรอบ 69 ปี
การถูกบังคับสูญหายของเหยื่อสังหาร

กองบรรณาธิการ
จตุรนต์ เอี่ยมโสภา และ อาทิตย์ ทองอินทร์

อดีต | ปัจจุบัน | อนาคต

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนปาตานี

(ในวาระครบรอบ 69 ปี การถูกบังคับสูญหายของเหยื่อสังหาร)

กองบรรณาธิการ:	จตุรนต์ เอี่ยมโสภา และอาทิตย์ ทองอินทร์
ออกแบบปกและรูปเล่ม:	นครา ยะโกะ
จัดพิมพ์โดย:	มูลนิธิ อาจารย์อัจยีสุหลง อับดุลกอเดร์ โต๊ะมีนา
พิมพ์ที่:	มูลนิธิ อาจารย์อัจยีสุหลง อับดุลกอเดร์ โต๊ะมีนา

ข้อสงวนสิทธิ์ความรับผิดชอบ วารสารที่เผยแพร่ฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนทุนหรือทุนร่วมจากสหภาพยุโรป เนื้อหาในวารสารอยู่ในความรับผิดชอบของผู้จัดทำ คือ มูลนิธิอาจารย์อัจยีสุหลง อับดุลกอเดร์ โต๊ะมีนา โดยสหภาพยุโรปไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่มีส่วนรับผิดชอบใด ๆ

คำนำ

วารสารฉบับนี้จัดทำขึ้นในวาระครบรอบ 69 ปี การถูกบังคับให้เป็นบุคคลสูญหายของ หะยีสุหลง อับดุลกอเดร์ โต๊ะมีนา เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ.1954 เพื่อรำลึกและทำความเข้าใจบทบาททางสังคมการเมืองของหะยีสุหลงและเหตุการณ์การถูกบังคับให้เป็นบุคคลสูญหาย ในฐานะกรณีศึกษาที่สะท้อนเรื่องราวภาพใหญ่ว่าด้วยการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนปัตตานีจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

เนื้อหาของวารสารแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก คืออดีตของการเมืองปัตตานี ซึ่งสะท้อนผ่านงาน 3 ชิ้น งานชิ้นแรก เป็นการสรุปความเรียงเรียง **ปาฐกถาของ ศ.ดร.ธงชัย วินิจจะกุล** เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ.2023 ณ บ้านหะยีสุหลง ข้อถกเถียงหลักของ ศ.ดร. ธงชัยฯ มีอย่างน้อย 2 ประเด็น หนึ่งคือ ผลของการใช้วิธีการอุ้มหายในทางการเมือง คือ ทำให้ผู้ถูกอุ้มหายได้หายไปทางกายภาพ แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการเมืองอีกรูปแบบ ขึ้นทดแทน คือ การเมืองของความทรงจำ อันทำให้ขบวนการของความคิดและการเคลื่อนไหว ซึ่งต้องการให้หายไปนั้นกลายเป็นภาวะอมตะไร้วันตาย ประเด็นที่สองคือ กรณียกโทษของ หะยีสุหลงและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเขานั้น เป็น 1 ในไม่กี่กรณีที่สามารถใช้ในลักษณะเป็น microcosm คือ กรณีศึกษาจุดเล็ก ๆ ที่สะท้อนภาพใหญ่ทั้งหมดอันว่าด้วยแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามตลอดห้วงเวลาราว 200 ปีได้

การพิจารณาการเมืองของปัตตานีด้วยท่าทีและแนวทางนี้จำเป็นต้องวางไว้ในบริบทการเมืองระดับชาติที่ร่วมยุคสมัยนั้นด้วย งานชิ้นที่สองคือ **งานเขียนของ รศ.ดร.ธำรงค์ดีเพชรเลิศอนันต์** ได้ช่วยฉายภาพโดยสังเขปของการเมืองไทยในทศวรรษที่ 2490 ไว้อย่างละเอียดและลุ่มลึก อันสะท้อนว่ากรณีการอุ้มหายหะยีสุหลง ดำเนินไปภายในกระบวนการภาพใหญ่ระดับชาติของการรวบรวมอำนาจและกำจัดฝ่ายต่อต้านหลายกลุ่มอย่างกว้างขวาง เพื่อสถาปนารัฐทหารหรือระบอบเผด็จการอำนาจนิยมโดยกองทัพที่ตั้งมั่นเข้มแข็งขึ้นในการเมืองไทย

การศึกษากรณีของหะยีสุหลง จึงมีความสำคัญต่อการช่วยเข้าใจทั้งการเมืองปาตานี กับสยาม และเติมต่อภาพความเข้าใจให้การเมืองระดับชาติในยุคร่วมสมัยกับกรณีดังกล่าวอย่างครบถ้วน นอกจากนี้ การทำความเข้าใจกรณีหะยีสุหลงยังเป็น microcosm ที่ช่วยสะท้อนภาพใหญ่ของกระแสฟื้นฟูอิสลามที่กระจายตัวกว้างขวางในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกในยุคสมัยนั้นด้วยเป็นอย่างดี **ประเด็นเสวนาของ รศ.ดร.มุฮัมหมัดอิลยาส หลญาปริง** เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ.2023 คืองานชิ้นที่ 3 ของวารสารฉบับนี้ ซึ่งเสนอประเด็นหลักคือ การพิจารณาการเคลื่อนไหวของหะยีสุหลงในฐานะส่วนหนึ่งในสายธารการฟื้นฟูอิสลาม หะยีสุหลงในภาพความเข้าใจนี้ จึงมีฐานะเป็นมูฮ์ตุดิดหรือผู้นำในการฟื้นฟูปฏิรูปสังคมอิสลามซึ่งร่วมสมัยอยู่กับนักฟื้นฟูหลายท่านในโลกมุสลิมยุคนั้น แนวคิดและกระบวนการปฏิรูปฟื้นฟูสังคมในวิถีอิสลามของหะยีสุหลง จึงปฏิบัติการทั้งในทางศาสนาที่เชื่อมร้อยกับสังคม และในทางการเมือง

ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่า เมื่อเรามองย้อนไปยังอดีต กรณีศึกษาหะยีสุหลงสามารถสำรวจตรวจสอบได้จากหลายแนวทางและฐานมุมมอง แง่มุมต่าง ๆ เมื่อพิจารณาร่วมด้วยกันแล้ว ช่วยสะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองปาตานีได้รอบด้านมากขึ้น โดยเฉพาะการยึดโยงอยู่กับบริบทการเมืองระดับชาติและบริบทของกระแสการฟื้นฟูอิสลามของโลกมุสลิม คำถามสำคัญที่ติดตามมาก็คือ ถ้ากรณีหะยีสุหลงเป็น microcosm เป็นกรณีศึกษาสำคัญอย่างยิ่งเช่นกล่าวมา อะไรคือมรดกตกทอดของกรณีดังกล่าวที่ส่งผ่านมายังการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนปาตานีในปัจจุบัน

ส่วนที่ 2 ของวารสารสนทนาสรางความกระจ่างมากขึ้นต่อโจทย์ดังกล่าวผ่านงาน 3 ชิ้น อันเป็นการสรุปความ เรียบเรียงประเด็นเสวนาของวิทยากรอีก 3 ท่าน เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2566 เริ่มจากงานชิ้นแรกคือ **ประเด็นเสวนาของ ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์** ที่ชวนพิจารณาข้อเรียกร้องของหะยีสุหลงใน 2 แง่มุม หนึ่งคือ แง่มุมเชิงเนื้อหา อันสะท้อนว่า ข้อเรียกร้อง 7 ประการนั้นสามารถจัดกลุ่มประเด็นได้เป็น 4 เรื่องใหญ่ คือ โครงสร้างท้องถิ่น ศาสนา ภาษา และภาษา การปรับสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่นต่อการบริหารปกครอง (governance) ประเด็นเหล่านั้น ไม่เพียงร่วมสมัยแค่ในพื้นที่ปาตานี แต่หลายประเด็นจากกลุ่มประเด็นนี้ยังเป็นวาระทางการเมืองที่สำคัญสำหรับท้องถิ่นอีกหลายแห่งที่กำลังต่อสู้ต่อรองกับรัฐรวมศูนย์ในปัจจุบันอยู่ด้วย แง่มุมที่สองคือ แง่มุมกระบวนการ ผศ.ดร.อาทิตย์ฯ เสนอว่า วิธีการที่รัฐใช้ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของหะยีสุหลงเองก็มีความร่วมสมัยเช่นกัน การอุ้มหาย ทำลาย กำจัด โดยพุ่งเป้าไปที่ตัวแสดงที่ขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวนั้น ๆ ได้ถูกพิสูจน์โดยประวัติศาสตร์แล้วว่าไม่ได้ทำให้แนวคิดและขบวนการของการเคลื่อนไหวสูญสลายไป สิ่งที่ถูกทำลายลงจากวิธีการที่รัฐใช้ดังกล่าว กลับเป็น “สายพิราบ” หรือแนวทางสันติวิถีในการต่อสู้ต่อรองกันต่างหาก วิธีการตอบสนองของรัฐเช่นนี้จึงกลับเป็นต้นธารแหล่งกำเนิดเสียเองในการบ่มเพาะ เร่งเร้า และหนุนเสริมแนวทางการใช้ความรุนแรง

ประเด็นเสวนาของอาดิลัน อาลีอิสเฮาะไปต่อจากประเด็นดังกล่าวอย่างน่าสนใจว่า นับจากอดีตในกรณีของหะยีสุหลงมาจนถึงปัจจุบัน ปาตานีและประเทศไทยโดยรวมได้เดินผ่านขั้นตอนประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการเชิงบวกขึ้นต่อกรณีการใช้ความรุนแรงของรัฐต่อประชาชน ในรูปแบบการซ้อมทรมานและการอุ้มหาย อาดีลันฯ บรรยายภูมิหลัง พัฒนาการ การเคลื่อนไหวของผู้คนหลายภาคส่วน จากทั่วประเทศที่ร่วมกันต่อสู้ขับเคี่ยวจนได้มาซึ่งพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้นुकคนสูญหาย พ.ศ.2565 บทสนทนาของอาดิลันฯ จึงช่วยเน้นย้ำว่า กรณีเหล่านี้ไม่ใช่เพียงจุดเล็ก ๆ ประสพการณ์เฉพาะที่แค่ในปาตานี แต่เป็นบาดแผลความเจ็บปวดร่วมของคนจำนวนมาก โดยเฉพาะคนชายขอบทั่วประเทศ การผลักดันกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันการปราบปราม การซ้อมทรมานและการอุ้มหาย จึงเป็นวาระภาพใหญ่ร่วมกันระหว่างจุดเล็ก ๆ ในพื้นที่เป็นจำนวนมากที่พลังของการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกสามารถเป็นไปได้เมื่อจุดเล็ก ๆ เหล่านั้น ร่วมเดินทางไปด้วยกัน อย่างไรก็ตาม อาดีลันฯ เสนอว่า ความสำเร็จนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการสร้างความยุติธรรม ไม่ใช่ปลายทาง เพราะยังมีประเด็นที่ทุกภาคส่วนต้องช่วยกันดำเนินการอีกหลายเรื่องในปฏิบัติการบังคับใช้กฎหมายให้เกิดผลสัมฤทธิ์

งานชิ้นถัดมาเป็น**ประเด็นเสวนาของพรเพ็ญ คงขจรเกียรติ** ซึ่งเริ่มต้นนำเสนอถึงพัฒนาการของกรอบกติการะหว่างประเทศอันถือเป็นบริบทในระดับระหว่างประเทศที่สำคัญต่อการเฝ้าอำนวยความสะดวกทำพระราชบัญญัติซ้อมทรมานและอุ้มหายฯ ดังกล่าวได้สำเร็จ อย่างไรก็ตาม พรเพ็ญฯ เห็นตรงกับอาดิลันฯ ว่า ขั้นตอนดังกล่าวยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการสถาปนาความยุติธรรม เพราะยังต้องแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อีกหลายเรื่อง ได้แก่ การบังคับใช้กฎหมาย การต่อสู้รักษาสิทธิการคุ้มครองของประชาชน และที่สำคัญยิ่งคือ การค้นหาความจริงระยะหลังเหตุการณ์ ซึ่งยังคงเป็นไปอย่างยากลำบากมาก ในมุมมองของพรเพ็ญฯ “สิทธิที่จะรู้ความจริง” เป็นกุญแจสำคัญของความยุติธรรม เพราะประสพการณ์ที่ผ่านมาของเหตุการณ์และคดีลักษณะนี้บอกเราว่า โดยตลอดว่า แม้รัฐจะมีการเยียวยาในรูปแบบของเม็ดเงิน แต่การรู้ความจริงและคำสั่งศาลคือการเยียวยาทางด้านความยุติธรรมที่เข้มแข็งที่สุด

ส่วนที่ 2 ผ่านงาน 3 ชิ้นที่กล่าวมานี้ มุ่งทำหน้าที่เชื่อมร้อยอดีตมายังปัจจุบันเพื่อสะท้อนถึงมรดกความต่อเนื่องและพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับประชาชนในพื้นที่ปาตานี สำหรับส่วนที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของวารสารมุ่งทำหน้าที่จับสัญญาณภาพอนาคตทางการเมืองของปาตานีผ่านงานเขียนของ **ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์** ที่เคยเผยแพร่ในไทยรัฐพลัส งานเขียนชิ้นนี้สรุปความเข้าใจ เรียบเรียง และสนทนาต่อออกไปจากการแสดงวิสัยทัศน์ของผู้นำทางการเมืองไทยคนสำคัญในยุคสมัยปัจจุบัน 3 ท่าน ในหัวข้อ “Scenario Patani” หรือภาพอนาคตปาตานี/ชายแดนใต้ ได้แก่ ทักษิณ ชินวัตร อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ ด้วยความพยายามคลี่คลายโจทย์ใหญ่คือ หากเรายอมรับว่า ทิศทางของการเมืองปาตานีสัมพันธ์อย่างแยกไม่ขาดกับการเมืองระดับชาติ คำถามที่น่าสนใจก็คือ บทสนทนาของผู้นำทางการเมือง

เมืองคนสำคัญแห่งยุคสมัยทั้ง 3 ท่านที่กล่าวมานี้บอกทิศทางอะไรกับเราต่อภาพอนาคตของปาดานี?

สุดท้ายนี้ วารสารฉบับนี้คงไม่สามารถสำเร็จมาได้ หากขาดความอนุเคราะห์และการสนับสนุนจากผู้คนจำนวนมาก ทั้งคุณเด่น ไต้ะมีนา หมอเพชรดาว ไต้ะมีนา พี่บอย จาตุรงค์ เอี่ยมโสภา ครอบคร้วและสายตระกูลหะยีสุหลง อับดุลกอเดร์ทุกสาย ทีมงานหลังบ้านที่เข้มแข็งที่เอ่ยนามไม่หมด ในนามของบรรณาธิการวารสาร ผมคาดหวังว่า วารสารฉบับนี้จะเป็นเอกสารอนุทินการเดินทางของการเมืองปาดานีในอีก 1 ห้วงปี ที่ช่วยสะท้อนความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงระยะยาว

ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์

บรรณาธิการวารสาร

รองประธานกรรมการประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

สารบัญ

การเมืองไทยทศวรรษ 2490: สถาปนารัฐทหารและฟื้นฟูสร้างพระราชอำนาจ รศ.ดร.ดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์	8
ปาฐกถาพิเศษ: ศ.ดร.ธงชัย วินิจจะกุล	24
หะยีสุหลงในฐานะนักฟื้นฟูสังคมอิสลาม รศ.ดร.มุฮัมหมัดอิลยาส หญ้าปรัง	32
ข้อเรียกร้อง 7 ข้อ ในบริบทปัจจุบัน: เนื้อหาและกระบวนการ ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์	36
การบังคับใช้ พ.ร.บ.ซ่อมทรมาณและคุ้มครองฯ เป็นเพียงจุดเริ่มต้น ของการสร้างคุณธรรม อาดิสัน อาลีอิสเฮาะ	40
การเยียวยาที่เข้มแข็งที่สุดคือการเยียวยาด้านคุณธรรมและ สิทธิในการรู้ความจริง พรเพ็ญ คงขจรเกียรติ	43
มุมมองผู้นำการเมืองระดับชาติต่อภาพอนาคตปตานี: ทักษิณ ชินวัตร อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ อนุสรณ์ จรุงเรืองกิจ ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์	47

การเมืองไทยทศวรรษ 2490: สถาปนารัฐทหารและฟื้นฟูสร้างพระราชอำนาจ

รศ.ดร.ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

การเมืองไทยทศวรรษ 2490 มีลักษณะสำคัญคือการสถาปนารัฐทหารในทางการเมืองและการฟื้นฟูสร้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายและทางสังคมการเมือง ขณะที่ปราบปรามฝ่ายต่อต้านอำนาจรัฐทหารด้วยความรุนแรง ทั้งฝ่ายต่อต้านรัฐบาลทหาร การคัดค้านสงคราม นักการเมืองและผู้นำทางศาสนาของจังหวัดท่องเที่ยวด้วยข้อหากบฏและการแบ่งแยกดินแดน ภายใต้บริบทสงครามเย็นในสมรภูมิเกาหลี เวียดนาม และการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รัฐประหาร 2490

ความพยายามของนายปรีดี พนมยงค์ คณะราษฎร และเสรีไทย ที่มุ่งฟื้นฟูประชาธิปไตยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการปรับโครงสร้างระเบียบทางการเมืองใหม่บางประการจนเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปี 2489 โดยให้ข้าราชการประจำไม่สามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้เหมือนเช่นทศวรรษก่อน ให้นายกรัฐมนตรีต้องเป็น สส. มาจากเลือกตั้งของประชาชนโดยตรง และให้สภาเป็นสภาคู่มี **พฤษสภา** ที่มาจากเลือกตั้งทางอ้อมโดยสภาผู้แทน เจตจำนงที่จะให้อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชนนี้เป็นเจตจำนงดั้งเดิมของคณะราษฎรเมื่อคราวปฏิวัติ 2475 ที่กำหนดให้ภายในระยะเวลาสิบปีต้องยกเลิกสมาชิกสภาที่มาจากการแต่งตั้งและเป็นข้าราชการประจำได้

บริบทหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่รัฐบาลไทยต้องหาทางแก้ไขปัญหาที่ฝ่ายรัฐบาลทหารสร้างไว้ในคราวสงครามที่ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรและเป็นมิตรกับฝ่ายอักษะที่แพ้สงคราม รวมทั้งความต้องการที่จะเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติที่เพิ่งจัดตั้งขึ้น ทำให้รัฐบาลไทยต้องยอมรับข้อเสนอของชาติมหาอำนาจทุกชาติ เช่น อังกฤษ

เรียกรื้อค่าชดใช้ช่วงสงครามเป็นข่าวสารจำนวนมาก จีนขอให้รัฐบาลไทยอนุญาตให้เปิดสอนโรงเรียนจีนในไทยอีกครั้งหลังจากที่รัฐบาลไทยได้สั่งปิดไป โชเวียตขอให้ไทยยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ที่ออกใช้เมื่อต้นปี 2476 ซึ่งจะทำให้หนังสือและความรู้เกี่ยวกับสังคมนิยมคอมมิวนิสต์สามารถเผยแพร่ได้อย่างเสรี ขณะที่สถานะเศรษฐกิจของไทยต้องอยู่ในยุคข้าวยากหมากแพง รัฐบาลชุดหลังสงครามเพียงสองปีกว่ามีนายกรัฐมนตรีรวม 5 คน ซึ่งแม้จะเป็นยุคฟื้นฟูระบอบและกลไกประชาธิปไตย แต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่มีปัญหาด้านเสถียรภาพทางการเมืองอย่างมาก

คณะรัฐประหารที่มีพลโทผิน ชุณหะวัณ นายทหารนอกประจำการ เป็นผู้นำโดยประสานกำลังและความสนับสนุนรวม 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพลโทผิน กลุ่มจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลุ่มนาวาอากาศเอกกาจ กาจสงคราม กลุ่มพันเอกสฤษดิ์ ธีระรัชต์ กลุ่มกษัตริย์นิยม และฝ่ายอนุรักษ์นิยม ได้ทำการรัฐประหารรัฐบาลพลเรือนของพลเรือเอกถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ สส.อยุธยา ซึ่งเป็นผู้นำของฝ่ายคณะราษฎรและเสรีไทย ปฏิบัติการยึดอำนาจเริ่มก่อนเวลาเที่ยงคืนของคืนวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 โดยฝ่ายคณะรัฐประหารกล่าวว่าพวกตนบรรลุความสำเร็จในการยึดอำนาจเวลา 02.28 น. เมื่อได้รับการลงพระนามโดย พระวรวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของรัชกาลที่ 9 ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ แม้ว่าฝ่ายต่อต้านการรัฐประหารจะชี้ว่าการรัฐประหารครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นที่มีปัญหาความชอบธรรมทางการเมือง เพราะมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ลงนามในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพียงคนเดียว อีกหนึ่งคนคือพระยามานวราชเสวีไม่ได้ลงนามด้วย แต่ฝ่ายคณะรัฐประหารออกแถลงการณ์ว่าเมื่อคณะ “รัฐประหารได้เข้าครองอำนาจอันแท้จริงในรัฐแล้ว ผู้กระทำการรัฐประหารก็เป็นรัฐาธิปัตย์” จึงมีอำนาจล้มเลิกรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นใด หรือสร้างกฎหมายใหม่ๆ ขึ้นได้ รวมทั้งการจัดตั้งรัฐบาลใหม่¹ ซึ่งแนวคิดที่ว่าด้วยอำนาจ “รัฐาธิปัตย์” ของคณะรัฐประหารนี้จะถูกสร้างโดยฝ่ายผู้พิพากษาอาวุโสที่ร่วมมือในการรัฐประหาร จึงทำให้เกิดกระบวนการรับรองโดยศาลถึงอำนาจสูงสุดนี้ของคณะรัฐประหารตั้งแต่นั้นมาถึงปัจจุบันนี้

ข้ออ้างของการรัฐประหารครั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากแถลงการณ์ของคณะยึดอำนาจ 17 ฉบับ² ระหว่างวันที่ 8-15 พฤศจิกายน ได้ระบุถึงประเด็นที่ทำให้ทหารเหล่านี้ต้องยึดอำนาจรัฐบาลการเลือกตั้งได้แก่ 1) การสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ที่ พลโทผิน ซึ่งเป็นรองผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย ระบุว่าเป็นการ “ลอบปลงพระชนม์” 2) ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาค่าครองชีพของประชาชน 3) คอร์รัปชัน/ฉ้อราษฎร์บังหลวง โดยรัฐบาลและนักการเมือง 4) ปัญหาชาวจีนและคนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งพลังชาตินิยมไทยที่ถูกสร้างในตลอดสามทศวรรษมา จีนคือผู้มั่งคั่งร่ำรวย แต่เอาเปรียบ

¹ สุชิน ตันติกุล, รัฐประหาร พ.ศ.2490 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), หน้า 104, 166. ในช่วงแรกคำว่า “รัฐาธิปัตย์” เขียนแบบไม่มี ฎ ต่อมาจึงเขียน “รัฐาธิปัตย์” อย่างไรก็ตาม คำนี้ไม่มีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมาจนถึงฉบับปัจจุบัน

² เฟิงอ้าง, เอกสารภาคผนวก หน้า 153-167.

และสภาพการณ์หลังสงคราม ของชาวจีนในไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จีนในกรุงเทพฯ แถว ย่านเยาวราชและสำเพ็ง 5) การฟื้นฟูเกียรติยศศักดิ์ศรีของทหารไทยนับแต่หลังสงคราม 6) ปัญหาคณะเสรีไทย โดยจะค้นหาและรวบรวมอาวุธยุทธภัณฑ์จากคณะเสรีไทยที่ได้รับจาก ฝ่ายสัมพันธมิตรในสมัยสงคราม จากข้ออ้างดังกล่าวเห็นได้ว่าศัตรูและผู้ถูกระวางทางการเมืองของฝ่ายคณะรัฐประหาร เช่น นายปรีดี ออดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ออดีตนายกรัฐมนตรี และออดีตหัวหน้าเสรีไทย พลเรือตรีถวัลย์ ออดีตนายกรัฐมนตรีและผู้นำคณะราษฎร ผู้นำเสรีไทยโดยเฉพาะ 4 สส. อีสานที่มีกองกำลังอาวุธ และคนจีนในไทยทั้งฝ่ายสนับสนุน ระบอบสาธารณรัฐและนิยมคอมมิวนิสต์ในจีน

การสถาปนารัฐทหารและการฟื้นฟูพระราชอำนาจ 2490-2494

รัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้ในเช้าวันที่ 9 พฤศจิกายน 2490 ความตั้งใจเดิมนั้นจะให้เป็นฉบับถาวร แต่ด้วยปัญหาทางการเมืองที่ลงนามผู้สำเร็จราชการเพียงคนเดียว จึงทำให้คณะรัฐประหารตัดสินใจให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับชั่วคราวแทน เพื่อให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งจะให้มีทางออกจากการโจมตีเรื่องปัญหาความชอบธรรมทางการเมือง ในด้านการฟื้นฟูพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์ เห็นได้ชัดเจนที่ให้มี “อภิรัฐมนตรี” ขึ้นคณะหนึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ด้วย การปรากฏองค์การ “อภิรัฐมนตรี” นับว่าเป็นการย้อนยุคไปที่ต้นสมัยพระปกเกล้า รัชกาลที่ 7 ที่ทรงตั้งองค์การนี้ขึ้นครั้งแรก นอกจากนั้น ยังมีการสร้าง “วุฒิสภา” (สว.) แต่งตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก ให้สมาชิกมีอายุ 40 ปี ขึ้นไป ไม่ห้ามข้าราชการประจำเป็น สว. ที่สำคัญคือให้มี สว. จำนวน “เท่ากับ” สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) ทั้งนี้ได้แต่งตั้งเบื้องต้นจำนวน 100 คน ให้มีบทบาทอำนาจหน้าที่ในการช่วยคำจูนรัฐบาลในรัฐสภาและคานอำนาจต่อฝ่าย สส. การแต่งตั้ง สว. ชุดแรกนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นออดีตข้าราชการระดับสูงในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่เกษียณอายุหรือที่ถูกปลดออกจากราชการหลังปฏิวัติ 2475 เป็นทั้งกลุ่มกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยม และข้าราชการประจำทั้งทหารและพลเรือนของฝ่ายคณะรัฐประหาร รัฐธรรมนูญฉบับนี้ห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรี จึงทำให้เกิดภาพลักษณ์เป็นที่ยอมรับกันได้ว่า ฝ่ายทหารรัฐประหารไม่ได้ประสงค์อำนาจและผลประโยชน์ แต่ทำเพื่อชาติเป็นสำคัญ³

ดังนั้น คณะทหารจึงเลือกนายควง อภัยวงศ์ ออดีตนายกรัฐมนตรี ให้เป็นนายกรัฐมนตรี แม้นายควงจะเคยเป็นคณะราษฎร แต่การเมืองยุคหลังสงครามโลก นายควงได้เป็นนักการเมืองในสภาแสดงตนเป็นผู้นำของฝ่ายอนุรักษนิยม และร่วมก่อตั้งพรรค

³ ดูหนังสือ “ขอมอบอำนาจของคณะทหารแก่รัฐบาล” โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถึงนายกรัฐมนตรี เมื่อ 13 พฤศจิกายน 2490 และคำปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียงของนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี ในวันเดียวกัน ดูใน สุชิน ตันติกุล, อ้างแล้ว, หน้า 121-125.

ประชาธิปไตย ซึ่งมีแกนนำสำคัญเป็นสองพี่น้องสกุลปราโมช ได้แก่ ม.ร.ว.เสนีย์ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ พรรคประชาธิปไตยได้อภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์แบบ 7 วัน 7 คืน โดยมีการถ่ายทอดเสียงทางวิทยุ ที่สามารถส่งคลื่นความถี่ผ่านรัฐบาลในปัญหา สวรรคต ปัญหาคอร์รัปชันและปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ อันกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการชัตดาวนก่อนรัฐประหาร คณะรัฐมนตรีของนายควงมิ่งองค์ประกอบบุคคลที่เป็น ฝ่ายอนุรักษ์นิยม กษัตริย์นิยม และเครือข่ายคณะรัฐประหาร เป็นสำคัญ⁴

เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองภายในและสร้างการยอมรับทางการเมือง จากชาติมหาอำนาจโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐอเมริกา รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้ง สส. แทนชุดที่ถูกยุบเลิกไป เมื่อ 29 มกราคม 2491 โดยเปลี่ยนอายุของผู้มีสิทธิสมัคร สส. จาก 23 ปี เขยิบขึ้นเป็น 35 ปี ลดจำนวน สส. จากเดิมมี 178 คน ให้เหลือเพียง 99 คน โดยเปลี่ยนเกณฑ์จากประชากร 100,000 คน เพิ่มเป็น 200,000 คน จึงมี สส. ได้ 1 คน ซึ่งทำให้รัฐสภาชุดนี้ สส. เลือกตั้งมี 99 คน แต่ สว. แต่งตั้งมี 100 คน (ยังไม่พบข้อมูลว่าได้มีการให้ สว. ออกจากตำแหน่ง 1 คน เพื่อให้มีจำนวนเท่ากับ สส.) แนวคิดการให้มี สส. จำนวนน้อยนั้น ผลในทางการเมืองคือฝ่ายรัฐบาลสามารถควบคุมบทบาท สส. ได้ดีกว่าการมี สส. จำนวนมาก อย่างไรก็ตาม แม้จะจัดตั้งรัฐบาลนายควงมิ่งองค์สมัยหลังการเลือกตั้ง รัฐบาล สหรัษฎ์ก็ยังไม่รับรองรัฐบาลไทยชุดใหม่

ด้านทหารคณะรัฐประหารคือการเข้าควบคุมกำลังอำนาจในกองทัพ โดยประกาศ ตั้งกองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทยเพื่อควบคุมทุกกองทัพ บรรจุนายทหารนอก ราชการคืนสู่ระบบ ให้จอมพล ป. เป็นผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย พลโทผินเป็นรองฯ พ.อ.กาจได้กลับเข้าคืนสู่กองทัพและได้เป็นผู้ช่วยฯ ในส่วนกองทัพบก ในช่วงปลายเดือน พฤศจิกายน มีการตั้งให้ จอมพล ป. เป็นผู้บัญชาการทหารบก มีพลโทผินเป็นรอง ผบ.ทบก. ซึ่งกองทัพบกคือหัวใจของการคุมอำนาจในการเมืองไทย

รัฐประหารทางจดหมาย 6 เมษายน 2491 เพื่อคณะทหารจะได้เข้ายึดกุมอำนาจทางการเมือง โดยมีผู้แทนคณะทหารไปยื่นหนังสือถึงนายควง นายกรัฐมนตรี ที่เพิ่งจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นเมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ บริหารประเทศได้เพียงหนึ่งเดือนกว่า ถูกเรียกร้องให้ลาออกจากตำแหน่งเพราะ “มีความไม่พอใจรัฐบาลนี้อย่างยิ่ง” โดยให้ลาออกภายใน 24 ชั่วโมง ในคำวันเดียวกันนั้น นายควงยอมลาออก โดยจอมพล ป. ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 8 เมษายน แม้จะเป็นการผิดรัฐธรรมนูญที่ห้ามข้าราชการประจำเป็นรัฐมนตรี แต่จอมพล ป. ยังคงเป็น ผบ.ทบก. มาอีกราวหนึ่งเดือนจึงได้ออกจากตำแหน่งนี้เมื่อกลางเดือนพฤษภาคม โดยพลโทผินได้เป็น ผบ.ทบก. แทน และมีพลโทกาจเป็นรอง

⁴ มนูญ บริสุทธ์, คณะรัฐมนตรี (กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา, 2527), หน้า 158-160. รัฐมนตรีที่เป็นฝ่ายกษัตริย์นิยม เช่น พระยาศรีวิสารวาจา นายเลื่อน ศรราชย์วาณิช นายสอ เศรษฐบุตร หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยยงค์ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

ผบ.ทบ. นายสำคัญทางการเมืองคือ ฝ่ายจอมพล ป. เข้าควบคุมอำนาจทางการเมือง ฝ่ายพลโทผินเข้าควบคุมอำนาจทางทหารบก และมีลูกเขย เผ่า ศรียานนท์ ย้ายไปสังกัดกรมตำรวจและได้ขึ้นเป็นอธิบดีกรมตำรวจในปี 2494 ฝ่ายพันเอกสฤษดิ์ซึ่งมีอายุเพียง 40 ปี เข้าคุมกำลังทหารบกในกองทัพภาคที่ 1 ซึ่งคุมกำลังในพื้นที่กรุงเทพฯและภาคกลางอันเป็นหัวใจสำคัญของการรัฐประหาร อีกราวสองปีต่อมา พลโททาจได้ถูกกำจัดออกจากกองทัพ และการเมืองด้วยข้อหากบฏจะล้มล้างรัฐบาลเมื่อต้นปี 2493 แทนการถูกขังคุก ฝ่ายคณะทหารให้ออกนอกประเทศไปอยู่ที่ฮ่องกง

รัฐบาลสหรัฐฯ แฮร์รี เอส. ทรูแมน ประธานาธิบดี เปลี่ยนนโยบายต่อไทยอย่างฉับพลัน จากเดิมที่มีแนวทางไม่ยอมรับรัฐบาลหลังการรัฐประหารเพราะ “ไม่ชอบด้วยกฎหมายอย่างสิ้นเชิง” มาเป็นการรับรองรัฐบาลจอมพล ป. อย่างรวดเร็วในเดือนเมษายนนั้น ได้มีการวิเคราะห์ไว้ว่าเพราะปัจจัยสองประการ ประการแรก การเคลื่อนไหวของโซเวียตแผ่ขยายคอมมิวนิสต์เข้าไปยังประเทศในยุโรปตะวันออก และด้านเอเชีย ประเทศจีนนั้นฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์กำลังจะได้ชัยชนะ คอมมิวนิสต์ได้เป็นกระแสนำทางอุดมการณ์ในการต่อสู้เพื่อเอกราชในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจัยที่สอง แนวคิดของฝ่ายสหรัฐฯ ที่ตัดสินใจเลือกการต่อสู้การรุกรานของฝ่ายคอมมิวนิสต์แทนการที่จะสนับสนุนประเทศใดให้พัฒนาประชาธิปไตย และปัจจัยที่สาม “ผู้นำการเมืองสหรัฐฯ ต้องการสร้างโลกให้ดำเนินไปตามตรรกะของลัทธิทุนนิยมใหม่ของอเมริกัน” คือการร่วมมือกันของบรรษัททุนนิยมที่เหนือรัฐชาติ⁵

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ตั้งคณะกรรมการร่างกันมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลนายควง ได้ประกาศใช้ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. เมื่อ 23 มีนาคม 2492 โดยฝ่ายกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยมมีบทบาทอย่างสูงในการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ดังนั้น เนื้อหาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จึงได้รับการเพิ่มขยายพระราชอำนาจและพระราชอำนาจยศ เปลี่ยนอภิรัฐมนตรีให้อยู่ในชื่อองคมนตรี ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์และในกิจที่มอบหมายให้ รวมทั้งมีองค์การและข้าราชการของตนเองมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีงบประมาณจากรายจ่ายประจำปีของรัฐบาล มีการเพิ่มหมวดว่าด้วยนโยบายแห่งรัฐที่เข้าซ้อนกับภารกิจของกระทรวงต่างๆ ที่ต้องดำเนินการอยู่แล้ว แต่ดูเหมือนเพื่อเน้นถ้อยคำเกี่ยวกับบทบาทอำนาจหน้าที่ของกองทัพและการทหาร เพิ่มองค์การศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งทั้งสององค์กรนี้ก็เป็นมรดกในรัฐธรรมนูญมาถึงปัจจุบัน โดยจะมีการขยายถ้อยคำและบทบาทเพิ่มเติมตลอดมา สำหรับ สว. เปลี่ยนจากเท่ากับจำนวน สส. ให้มี 100 คน (นี้อาจน่าจะเป็นเหตุผลที่ได้คงจำนวน สว. ที่แต่งตั้ง 100 คนมาตลอด) ทั้งยังคงมีบทบาทค้ำจุนรัฐบาลอย่างมากร้าง ด้าน สส. ยังคงอายุไว้สูงถึง 35 ปีจึงมีลัทธิสมคร สส. และได้มีการเปลี่ยนเกณฑ์มี สส. 1 คนต่อประชากรลดลงเหลือ 150,000 คน จึงทำให้มีการเลือกตั้ง สส. เพิ่ม 21 คน ใน 19 จังหวัด เมื่อ 5 มิถุนายน 2492 รวมมี สส. 120 คน

⁵ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “ก่อนจะถึงรัฐประหาร 2490 ในสยาม,” ใน สุชิน ตันติกุล, อ่างแล้ว, หน้า (37)-(40)

การปราบปรามทางการเมือง

กลุ่มที่ต่อต้านการรัฐประหารปลายปี 2490 จะถูกปราบปรามอย่างเด็ดขาดรุนแรง กลุ่ม สส.อีสานนั้นได้เป็นเป้าหมายแรกๆ⁶ เพราะถึงขั้นนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สส.อุบลราชธานี เสนอตั้งตนเองให้เป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราวเพื่อต่อสู้กับคณะรัฐประหาร สี่รัฐมนตรีอีสาน ได้แก่ นายทองอินทร์ นายถวิล อุดล ร้อยเอ็ด นายจำลอง ดาวเรือง มหาสารคาม และนายเตียง ศิริขันธ์ ผู้นำการเมืองกลุ่มนี้และคนอื่นๆ รวม 21 คนถูกตรวจค้นจับกุมครั้งแรกปลายเดือนธันวาคมด้วยข้อหาครอบครองอาวุธโดยมิชอบ แม้จะรอดพ้นได้ในครั้งแรก แต่สี่รัฐมนตรีอีสานก็ต้องหลบหนีการจับกุมของฝ่ายรัฐบาล ทั้งไม่สามารถลงสมัครรับเลือกตั้ง สส. เมื่อต้นปี 2491 ได้ด้วย นายเตียงได้กลับฐานกฎหมายสกนครซึ่งเคยเป็นค่ายเสรีไทยขนาดใหญ่มีกำลังพลและอาวุธ แต่ในช่วงครึ่งหลังของปีนั้น ได้มีการเจรจากับฝ่ายรัฐบาลโดยฝ่ายสี่รัฐมนตรีอีสานมอบตัวและต่อสู้ในชั้นศาลจากข้อหาสำคัญที่รัฐบาลตั้งไว้คือเป็นกลุ่มคิดจะกบฏแบ่งแยกดินแดนเพื่อสถาปนา “สมาพันธ์รัฐแหลมทอง” คดีกบฏแบ่งแยกดินแดนอีสานนี้สิ้นสุดในกระบวนการศาลเมื่อปลายพฤศจิกายน 2494 ซึ่งตอนนั้น เหลือผู้รอดชีวิตอยู่เพียงคนเดียว เพราะนายทองอินทร์ นายจำลอง นายถวิล ถูกจับว่ามีความเกี่ยวข้องกับกรณีกบฏวังหลวง ถูกยิงสังหารหมู่ในรถคันเดียวกันขณะถูกย้ายที่ขังจากโรงพักในกรุงเทพฯ มายังคุกบางขวางที่ถนนพหลโยธิน ก.ม.14-15 เขตบางเขน เมื่อคืนวันที่ 4 มีนาคม 2492 ราวตอนตี 2 โดยมีนายทองเปลว ชลภูมิ สมาชิกคณะราษฎร และอดีตรัฐมนตรีถูกจับอยู่ในรถคันนี้ด้วย ทางกรให้ข่าวว่า “โจรจีนมลายู” จะปล้นแย่งชิงผู้ต้องหา จึงมีการต่อสู้กัน สี่อดีตรัฐมนตรีถูกยิงเสียชีวิต ฝ่ายตำรวจไม่มีใครบาดเจ็บ คดีการตายของสี่อดีตรัฐมนตรีนี้จะถูกรื้อฟื้นคดีเมื่อจอมพลสฤษดิ์รัฐประหารกลางปี 2500 เพื่อทำลายความชอบธรรมของจอมพล ป. และพลตำรวจเอกเผ่า ศอธโธปดิกรมตำรวจศาลลงโทษจำคุกนายตำรวจหลายคนที่เป็นผู้ควบคุมการเคลื่อนย้ายสี่อดีตรัฐมนตรีและเป็นผู้สั่งและผู้ลงมือสังหารโดยคดีนี้ไม่เกี่ยวข้องกับโจรจีนมลายูแต่ประการใด นอกจากนี้ยังมีนายฟอง สิทธิธรรม สส.อุบลราชธานีอีกคนที่จะถูกจับเมื่อ 30 ตุลาคม 2491 ด้วยข้อหากบฏแบ่งแยกดินแดน⁷

ด้านจังหวัดชายแดนใต้⁸ ได้มีการจับกุมอัญญาสุหลง/หะยีสุหลง ผู้นำประชาชนมุสลิมที่มีชื่อเสียงในภาคใต้ ผู้ฟื้นฟูการศึกษาอิสลามในปีตตานีและจังหวัดใกล้เคียง ผู้ที่ทำงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า 20 ปีหลังสำเร็จการศึกษาจากแมกกะ อัญญาสุหลงถูกจับในข้อหา

⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ, ปรีดี พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน + 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), หน้า 83-86, 134-136, 182, 238-242, 256-261, 297-300. หนังสือเล่มนี้รวมบทความวิจัยจากวิทยานิพนธ์ 4 เรื่อง ที่ศึกษาแนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล นายจำลอง ดาวเรือง นายเตียง ศิริขันธ์ และบทความชีวิตและงานของนายทองเปลว ชลภูมิ

⁷ ประเสริฐ ปัทมะสุนทร, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) (กรุงเทพฯ : กลุ่มรัฐกิจเสรี, 2517), หน้า 628.

⁸ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ประวัติศาสตร์วิพากษ์: สยามไทยกับปาตานี (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), หน้า 51-75, 108-109, 136-138, 150.

มีการกระทำอันเป็นกบฏต่อพระราชอาณาจักรเมื่อ 16 มกราคม 2491 ซึ่งอยู่ในสมัยรัฐบาลรักษาการนายควงที่กำลังจะมีการเลือกตั้งในอีกไม่กี่วัน การจับกุมตัวอัญญาสุหลงครั้งนั้นนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการจุดไฟได้อย่างรุนแรงอีกครั้งหลังจากเคยเกิดขึ้นเมื่อห้าทศวรรษก่อนในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อผนวกรัฐมุสลิมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยามสมัยใหม่ได้แล้ว ประเด็นเรื่องอัญญาสุหลงนี้สัมพันธ์กับรัฐบาลสมัยจอมพล ป. ปี 2482-2487 เมื่อจอมพล ป. เน้นใช้ลัทธิชาตินิยมและรัฐนิยมที่มีทหารเป็นผู้นำ ก็ทำให้ประชาชนมุสลิมในท้องถิ่นต้องเผชิญหน้ากับการถูกบังคับทางวัฒนธรรมว่าด้วยการแต่งตัว ผู้หญิงถูกห้ามไม่ให้ใช้ผ้าคลุมหัว ผู้ชายห้ามนุ่งโสร่งให้นุ่งกางเกงสวมเสื้อเชิ้ต ห้ามไม่ให้สวมหมวกแบบอิสลาม ห้ามเรียนคัมภีร์อัลกุรอานรวมทั้งภาษามลายูและภาษาอาหรับ ซึ่งข้อห้ามต่างๆ ขัดต่อการปฏิบัติกิจทางศาสนาอิสลาม เจ้าหน้าที่รัฐจากต่างถิ่นได้สร้างความไม่พอใจและความตึงเครียดในจังหวัดชายแดนใต้มากยิ่งขึ้น แม้ว่ารัฐบาลพลเรือนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะได้พยายามหาทางลดทอนความตึงเครียดเหล่านี้ ได้มีการพบปะเจรจากันระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับตัวแทนชาวมุสลิมจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งได้มี “คำร้องขอ 7 ข้อ” ของประชาชนมุสลิมเพื่อแก้ไขปัญหา แต่เมื่อเกิดรัฐประหารพฤศจิกายน 2490 เดือนธันวาคมถัดมา เกิดเหตุการณ์กลุ่มโจรสลัดสังหารตำรวจที่หมู่บ้านบาลูกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะ นราธิวาส ทางตำรวจสอบสวนหาฆาตกรโดยจับชาวบ้านมาสอบสวนและเผาหมู่บ้านนั้นทิ้ง ทำให้ชาวบ้าน 29 ครอบครัวที่อยู่อาศัย และตามมาด้วยการจับกุมตัวอัญญาสุหลง ซึ่งทางการเชื่อว่าคือผู้นำของเหตุการณ์ต่างๆ ในปัญหาชายแดนใต้ อีกสามเดือนต่อมา 28 เมษายน 2491 เกิดการสังหารหมู่ประชาชนมุสลิมที่บ้านดุงชงญอ⁹ อำเภोजะเนาะ นราธิวาส ที่ได้มารวมตัวกันทำ “พิธีอาบน้ำมนต์” ที่เชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงคงกระพันพันแทงไม่เข้าราวหนึ่งพันคน แต่ทางการตำรวจไทยมองว่าเป็นการชองสุ่มกันเพื่อก่อการกบฏจลาจล จึงส่งกำลังตำรวจเข้าปราบ หนังสือพิมพ์สยามนิกร (ฉบับ 30 เมษายน 2491) กล่าวว่า มีประชาชนเสียชีวิต 30 คน ฝ่ายตำรวจเสียชีวิต 5 คน แต่บางแหล่งอ้างก็ว่าประชาชนเสียชีวิตราว 400 คน ฝ่ายตำรวจเสียชีวิตราว 30-40 คน เหตุการณ์ครั้งนี้ถูกเรียกจากรัฐไทยว่า “กบฏดุงชงญอ” หรือ “การจลาจลดุงชงญอ” แต่ประวัติศาสตร์มลายูหรือมาเลเซียเรียกว่า “เคบิงอีตัน” แปลว่าการลุกขึ้นสู้ ฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป. ยังคงส่งกำลังทหารไปยังนราธิวาส ขณะที่ประชาชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้อพยพไปยังมาเลเซียแล้วราวหกพันคน อัญญาสุหลงถูกจำคุก 4 ปี 6 เดือน ถูกปล่อยตัวเมื่อปี 2495 โดยอัญญาสุหลงกลับปัตตานีและทำหน้าที่สอนหนังสือตามเดิม

เมื่อพิจารณาจากสองเหตุการณ์ กรณีผู้นำทางการเมืองอีสานนั้นสัมพันธ์กับบทบาทที่ต่อสู้คัดค้านตรวจสอบผู้นำทหารในสภาพตลอดมา รวมทั้งสัมพันธ์กับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งฝ่ายรัฐทหารและระบอบเก่าต้องการกำจัดออกจากการเมืองไทยอย่างสิ้นเชิง บวกกับ

⁹ บทความนี้ ผู้เขียนได้ประมวลการเล่าเรื่องดุงชงญอจากหลายแหล่งด้วยกัน อรอนงค์ ทิพย์พิมล , “เหตุการณ์ที่ดุงชงญอ เดือนเมษายน ปี 2491: กบฏดุงชงญอ สงครามดุงชงญอ หรือ ดุงชงญอลุกขึ้นสู้?”, The 101.World (28 April 2021), เข้าถึงเมื่อ 1 ตุลาคม 2566, เข้าถึงได้ที่ < <https://www.the101.world/dusun-nyor-2491/>

บทบาทเสรีไทยที่ฝ่ายกองทัพไทยเชื่อว่ามีอาวุธที่ได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายสัมพันธมิตรครอบครองอยู่ ขณะที่เพื่อนบ้านในอินโดจีนก็มีการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเอกราชจากฝรั่งเศส จึงได้รับความช่วยเหลือจากผู้นำทางการเมืองอีสานกลุ่มนี้ ดังนั้น ฝ่ายรัฐบาลทหารจึงใช้ประเด็นกบฏแบ่งแยกดินแดนอีสานเป็นข้ออ้างในการปราบปรามถึงขั้นชีวิต ทั้งนี้ยังให้ข่าวเชื่อมโยงกับการมีกลุ่มโจรจีนมลายูมาเป็นผู้ปล้นแย่งชิงนักโทษ ด้วยข่าวโจรจีนมลายูนี้เป็นข่าวที่ตั้งในชายแดนใต้ในช่วงดังกล่าว ในกรณีปัญหามุสลิมในชายแดนใต้ก็สัมพันธ์กับบริบทการต่อสู้เพื่อเอกราชของมาเลเซียที่เรียกว่ามลายูในห้วงขณะนั้น จึงทำให้ฝ่ายราชการมองประชาชนมุสลิมด้วยความระแวงว่าจะกบฏแบ่งแยกดินแดนเช่นกัน จึงใช้วิธีการรุนแรงปราบปรามจากกรณีเผาหมู่บ้านบาลูกาสาเมาและสังหารหมู่ที่ดุซงญอ โดยเชื่อว่ามีอัญญาสุหลง เป็นผู้นำที่เกี่ยวข้อง ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ นักวิชาการประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง สรุปเรียกการกระทำของรัฐบาลต่อเหตุการณ์ลักษณะนี้ว่า “การสร้างผีแบ่งแยกดินแดน”¹⁰

กบฏเสนานิการทหารบก¹¹ คือคณะทหารที่ต่อต้านรัฐบาลทหารจากภายในกองทัพบก เพื่อฟื้นฟูการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนขึ้นใหม่ เกิดขึ้นหลังจากคณะทหารยึดอำนาจทางจดหมายจากนายควง 5 เดือน แต่ถูกฝ่ายรัฐบาลทหารกวาดจับก่อนปฏิบัติการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2491 คณะทหารที่วางแผนยึดอำนาจนี้มีทหารหน่วยเสนานิการทหารบกเป็นแกนนำ ผู้นำคณะได้แก่ พลตรีสมบุญ ศรานุกิต รองเสนานิการกลาโหม พลตรีเนตร เขมะโยธิน รองเสนานิการทหารบก มีครูและนักเรียนโรงเรียนเสนานิการทหารบกเป็นกำลังสำคัญ นักการเมืองที่ถูกบุกจับถึงสาาคือ พันโทไพยม จุฬานนท์ สส.เพชรบุรี แต่ทางสภายืนยันถึงเอกสิทธิ์คุ้มครอง สส. ทางตำรวจจึงถอยกลับไป¹² การปราบกบฏครั้งนี้เป็นการปราบนายทหารที่ต่อต้านรัฐบาลทหารภายในกองทัพบกได้อย่างค่อนข้างสิ้นเชิง

กบฏวังหลวง¹³ เกิดขึ้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2492 หรือถัดจากกบฏเสนานิการทหารบกเพียง 5 เดือน นำโดยนายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำฝ่ายพลเรือนคณะราษฎร อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์รัชกาลที่ 8 และอดีตนายกรัฐมนตรี ที่ต้องหลบหนีไปอยู่ต่างประเทศหลังการยึดอำนาจของคณะทหารปลายปี 2490 ภายใต้การช่วยเหลือของนายทหารเรือคณะราษฎร และได้วางแผนเตรียมการยึดอำนาจกลับคืน ซึ่งได้เรียกฝ่ายตนเองว่า “ขบวนการประชาธิปไตย” ซึ่งเห็นว่า การที่คณะทหารทำการล้มรัฐบาลเลือกตั้งและรัฐธรรมนูญด้วยกำลังเมื่อปลายปี 2490 นั้น เป็นวิธีการที่ไม่ชอบธรรมทางการเมืองและขัดต่อหลักกฎหมาย ดังนั้น ฝ่ายขบวนการประชาธิปไตยจึงมีความชอบธรรมที่จะฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยตาม

¹⁰ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า 148-149.

¹¹ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สนพ. 6 ตุลา ราล์ก, 2550), หน้า 153-165.

¹² ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, อ้างแล้ว, หน้า 629.

¹³ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, หน้า 166-199.

แนวทางคณะราษฎรขึ้นใหม่ด้วยกำลัง หากพิจารณาแล้วกรณีนี้ก็เหมือนครั้งทหารคณะราษฎรทำการยึดอำนาจรัฐบาลเผด็จการพระยามโนฯ ที่ได้ยึดอำนาจรัฐบาลตนเอง ในการต่อสู้ระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่เมื่อหนึ่งปีหลังการปฏิวัติ 2475 ฝ่ายนายปรีดีได้เข้าใช้พระบรมมหาราชวัง หรือ “วังหลวง” เป็นศูนย์บัญชาการ เป้าหมายคือยกเลิกรัฐธรรมนูญของคณะทหารฉบับปี 2492 และจะนำรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้ใหม่ แต่ทหารบกของรัฐบาลได้บุกโจมตีวังหลวงด้วยรถถังและปืนใหญ่อย่างรุนแรง สามารถขับไล่ฝ่ายจระรัฐประหารให้พ่ายแพ้หลบหนีออกไปได้ การปราบกบฏครั้งนี้ทำให้คณะราษฎรสายพลเรือนและเสรีไทยสิ้นพลังทางการเมือง

กบฏแมนฮัตตัน¹⁴ คณะทหารเรือหนุ่มในนาม “คณะกู้ชาติ” ได้ทำรัฐประหารเมื่อ 29 มิถุนายน 2494 หรือ 2 ปีหลังกบฏวังหลวง โดยมี นาวาตรีมนัส จารุภา ผู้บัญชาการเรือรบหลวงรัตนโกสินทร์ และ นาวาเอกอานนท์ ปุณทรวิภาดา ผู้บัญชาการหมู่รบในกองเรือรบ เป็นผู้นำ ได้จับตัวจอมพล ป. นายกรัฐมนตรี ในวันพิธีรับมอบเรือขุดลอกแม่น้ำที่ชื่อว่า **แมนฮัตตัน** ซึ่งสหรัฐฯได้มอบให้ไทยเป็นของขวัญแห่งการสร้างมิตรภาพ เหตุการณ์เกิดขึ้นที่ท่าราชวรดิษฐ์เมื่อเวลา 15.30 น. ฝ่ายทหารเรือนำตัวจอมพล ป. เป็นตัวประกันไว้บนเรือรบหลวงศรีอยุธยาในกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ข้ออ้างของฝ่ายคณะกู้ชาติในครั้งนั้นคือฟื้นฟูประชาธิปไตยจากคณาธิปไตย ให้มีการเลือกตั้ง กำจัดอำนาจเผด็จการทุกรูปแบบที่รัฐบาลทหารชุดนี้ได้สร้างขึ้น รวมทั้งการสร้างระบบอภิสิทธิ์ของเครือข่ายคณะทหารที่การคอร์ปชั่นได้แทรกซึมเข้าทุกวงการ นอกจากนั้น ยังมีสาเหตุจากความตกร่ำของฝ่ายทหารเรือหลังการรัฐประหารปี 2490 ที่ถูกเปรียบเทียบกับเรือรบไทยคือ “เศษเหล็กลอยน้ำ” หรือ “พิพิธภัณฑ์เรือรบนานาชาติ” ฝ่ายกองทัพบก-อากาศ-ตำรวจ ไม่ยอมตามข้อเรียกร้องของฝ่ายทหารเรือ จึงมีการสู้รบกันครั้งใหญ่กลางกรุงเทพฯ ฝ่ายทหารเรือแพ้ ทหารเรือถูกจับและถูกปลดออกจำนวนมาก กองทัพเรือถูกลดทอนขนาดให้เล็กลง หมดสิ้นพลังในการคานอำนาจกับกองทัพบก ผลเสียหายที่เกิดขึ้นประมาณค่าเบื้องต้นว่าราว 15 ล้านบาท ไม่รวมเรือรบ 2 ลำที่ถูกจมลง ประชาชนเสียชีวิต 118 คน บาดเจ็บ 191 คน ทหารเสียชีวิต เป็นทหารบก 17 ทหารเรือ 43 ตำรวจ 9 รวม 69 คน ทหารตำรวจบาดเจ็บทุกฝ่ายรวม 240 คน นับได้ว่าเป็นสงครามกลางเมืองของทหารที่สูญเสียชีวิตประชาชนจำนวนมาก

ในช่วงสี่ปีแรกของฝ่ายทหารรัฐประหาร เห็นได้ว่าทหารสามารถยึดกุมอำนาจทางการเมืองได้ ด้วยการรัฐประหารนายควงแล้วสถาปนาจอมพล ป. ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นฝ่ายรัฐบาล ปราบศัตรูทางการเมืองได้อย่างเกือบสิ้นซาก ทั้งคณะราษฎรสายพลเรือน ทหารบก ทหารเรือ เสรีไทย สส.นักการเมือง โดยสร้าง “ผีแบ่งแยกดินแดน” เพื่อปราบประชาชนในภาคอีสานและคนมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้ ภายใต้บริบทการต่อสู้เพื่อเอกราชของสามชาติในอินโดจีนอาณานิคมฝรั่งเศสและชาติมลายูอาณานิคมอังกฤษ

¹⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 199-240.

นอกจากนี้ การต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่สามารถเปลี่ยนระบอบการเมืองในจีนได้เมื่อ 1 ตุลาคม 2492 สถาปนาเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน (จีนแดง/จีนคอมมิวนิสต์) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สหรัฐฯ ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ต้องการให้ไทยอยู่ฝ่ายโลกเสรีในสงครามเย็นเพื่อต่อสู้กับโลกคอมมิวนิสต์ และเมื่อถึงสงครามในสมรภูมิเกาหลีปี 2493 รัฐบาลจอมพล ป. ก็เข้าร่วมกับฝ่ายสหรัฐฯอย่างเปิดเผย¹⁵ ทั้งส่งทหารไปร่วมรบอย่างทันทีถึง 4,000 คน นางพยาบาล 20 คน เรือช่วยรบ 2 ลำ เรือลำเลียง 1 ลำ และมอบข้าว 4 หมื่นตันช่วยเกาหลีใต้ ดังนั้น รัฐบาลทหารจอมพล ป. สามารถแปรเปลี่ยนจากผู้นำที่เคยต่อสู้ประกาศสงครามกับสหรัฐฯและฝ่ายสัมพันธมิตรในคราวสงครามโลกครั้งที่ 2 ให้หันกลับมาเป็นมิตรที่ใกล้ชิด และได้รับการช่วยเหลือด้านการทหาร เศรษฐกิจและการศึกษาจากสหรัฐฯ เพิ่มมากขึ้น

การกระชับความสัมพันธ์อำนาจที่ทหารบกและพระราชอำนาจ 2494-2500

คณะทหารที่เป็นฐานกำลังให้กับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ทำรัฐประหารอีกเป็นครั้งที่ 3 ในรอบ 4 ปี ครั้งนี้เป็นการยึดอำนาจรัฐบาลตนเองโดยไม่มีการเคลื่อนกำลังทหารออกสู่ถนนในกรุงเทพฯ เหมือนเช่นครั้งก่อนที่รัฐประหารทางจดหมายต่อรัฐบาลนายควง ในคำแถลงการณ์ของการยึดอำนาจวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494¹⁶ ได้ใช้ข้ออ้าง 2 เรื่องสำคัญ ได้แก่เรื่อง “ภัยแห่งคอมมิวนิสต์ได้คุกคามเข้ามาอย่างรุนแรง” ระบุว่ามิอิทธิพลนี้อยู่ในคณะรัฐบาลและในรัฐสภา ซึ่งนับเป็นครั้งที่ 2 ที่ใช้ข้ออ้างปัญหาคอมมิวนิสต์ในการยึดอำนาจ (ครั้งแรกเป็นการยึดอำนาจของพระยามโนฯ 1 เมษายน 2475) และเรื่องคอร์รัปชันที่ไม่สามารถปราบปรามได้ ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้ถูกเชื่อมโยงว่าสำคัญมากต่อความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้น กลุ่มทหารที่ระบุว่าตนคือ “คณะทหารบก, ทหารเรือ, ทหารอากาศ, ตำรวจ, ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 คณะรัฐประหาร พ.ศ.2490” จึงร่วมใจกันเป็นเอกฉันท์ 1) ให้นำรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้ 2) ให้ล้มรัฐบาลชุดปัจจุบัน 3) ให้ยุบเลิกรัฐสภา 4) ให้มี “คณะบริหารประเทศชั่วคราว” อันประกอบด้วย 9 นายทหารจากทหารบก-เรือ-อากาศ ฝ่ายละ 3 คนเท่ากัน ซึ่งก็คือกลุ่มผู้นำเหล่าทัพ โดยบุคคลสำคัญของกองทัพก็ได้แก่ พลเอกผิน ชุณหะวัณ ผบ.ทบ. พลโทเดช เดชประดิษฐ รอง ผบ.ทบ. และ พลโทสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ช่วย ผบ.ทบ. ทั้งให้คณะบริหารประเทศชั่วคราวมีอำนาจแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 ตามมาตรา 65 ของรัฐธรรมนูญ 2475 ที่นำกลับมาใช้ใหม่ และมีอำนาจตั้งคณะรัฐบาลบริหารประเทศ

¹⁵ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย, กบฏสันติภาพ (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2539), หน้า 68-70. ฝ่ายรัฐบาลขอร้องไม่ให้หนังสือพิมพ์รายงานข่าวความช่วยเหลือทางทหารของสหรัฐฯ ต่อไทย และมีประกาศกรมตำรวจเรื่อง “ห้ามการโฆษณาเรื่องเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศ” โดยมีมาตรการที่รุนแรงถึงขั้นปิดหนังสือพิมพ์

¹⁶ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “ข้ออ้าง” การปฏิวัติ-รัฐประหารในการเมืองไทยสมัยใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2561), หน้า 140-141.

ถัดจากคำแถลงการณ์ยึดอำนาจ คณะบริหารประเทศชั่วคราวก็ได้ประกาศตั้ง จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี และตั้งรัฐมนตรีอีก 16 ตำแหน่ง โดย 9 ตำแหน่งเป็นนายพลทหาร อีก 7 ตำแหน่งเป็นอดีต สส. ที่เคยเป็นรัฐมนตรีจากชุดก่อน ในวันต่อมา คณะบริหารประเทศชั่วคราวได้ตั้ง สส. ประเภทที่สองจำนวน 123 คน เป็นทหารบก-เรือ-อากาศ-ตำรวจ 100 คน (ทหารบก 61 คน) พลเรือนที่ส่วนใหญ่คือข้าราชการ 23 คน โดยผู้นำทหารของทุกกลุ่มได้เข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองเป็นครั้งแรก เป็นนักการเมืองทหารในสภาผู้แทนราษฎรแบบแต่งตั้ง ซึ่งการนำรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้ ทำให้ข้าราชการทหารประจำการที่ยึดอำนาจสามารถเข้ามามีตำแหน่งทางการเมืองได้ทั้งในฝ่ายสภานิติบัญญัติและตำแหน่งรัฐมนตรีในฝ่ายบริหาร โดยสภาผู้แทนราษฎรเป็นสภาเดี่ยว แต่มีสมาชิก 2 ประเภทคือจากเลือกตั้งและแต่งตั้งจำนวนเท่ากัน และมีอำนาจหน้าที่แบบเดียวกัน สส. ประเภทแต่งตั้งหรือประเภทที่สองก็จะเป็นฐานทางการเมืองให้กับรัฐบาลทหารได้เป็นระยะเวลา 10 ปี การรัฐประหารครั้งนี้กล่าวได้ว่าเป็นการมุ่งกระชับอำนาจเข้าสู่คณะทหาร โดยเฉพาะทหารบก หลังจากที่สามารรถปราบปรามศัตรูสำคัญของฝ่ายรัฐทหารได้เกือบหมดแล้ว

อย่างไรก็ตามในครั้งหลังของทศวรรษ 2490 คณะทหารต้องเผชิญหน้ากับฝ่ายกษัตริย์นิยมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่รัชกาลที่ 9 ทรงตัดสินพระทัยเสด็จจากสวิสเซอร์แลนด์มาประทับที่ไทยเป็นการถาวร ทำให้ทรงทักเกี่ยวกับขั้นตอนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ไม่ได้กระทำในนามพระปรมาภิไธย จอมพล ป. ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีได้เพียง 4 วันต้องยอมลาออก เพื่อให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในพระปรมาภิไธยอีกครั้ง โดยระบุว่า จะได้มีการแก้ไขปรับปรุงใหม่ต่อไป¹⁷ เหมือนกับกรณีรัฐธรรมนูญฉบับแรกของคณะราษฎรที่พระปกเกล้ารัชกาลที่ 7 ให้เป็นฉบับ “ชั่วคราว” จึงต้องมีการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ต่อมาจึงมีการประกาศตั้งสมาชิกสภาประเภทที่สอง และตั้งจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งดูแล้วก็ไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลง แต่เป็นปรากฏการณ์ทางพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการเมืองไทยที่คณะทหารต้องตระหนักถึงให้มากอย่างยิ่งกว่าที่เคยมีมา

โดยสรุป การจัดระเบียบสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างคณะรัฐประหารกับพระมหากษัตริย์ครั้งนี้เกิดขึ้นระหว่าง 6-11 ธันวาคม 2494 ซึ่งจะแบบแผนปฏิบัติในการรัฐประหารครั้งต่อๆ มา ที่เมื่อมีการยึดอำนาจแล้ว ลำดับขั้นตอนของการประกาศจะต้องอยู่ในกรอบประเพณีทางการเมืองระบอบรัฐธรรมนูญอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็น “รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” อย่างไรก็ตาม คณะทหารกลุ่มรัฐประหารนี้ก็บรรลุเป้าหมายของการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองอย่างชอบธรรม และทหารข้าราชการประจำสามารถสวมหมวก 3 ใบได้ คือ เป็นข้าราชการประจำ และเป็นนักการเมืองในตำแหน่ง สส. ประเภทที่สองหรือฝ่ายนิติบัญญัติได้ และเป็นนักการเมืองในตำแหน่งรัฐมนตรีในเวลาเดียวกันได้

¹⁷ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ.2506-2516,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 62-67.

รัฐธรรมนูญ 2494 (นำ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้) แก้ไข 2495 มีความแตกต่างจากเดิมไปอย่างมาก กล่าวคือ หมวดพระมหากษัตริย์นำเอาหมวดนี้จากฉบับปี 2492 มาทั้งสิ้น ซึ่งไม่ได้ทำให้เป็นระบอบพระมหากษัตริย์ “ใต้” รัฐธรรมนูญ แต่เป็นระบอบพระมหากษัตริย์ “ตาม” รัฐธรรมนูญที่แปรเปลี่ยนไป พระมหากษัตริย์จึงยังคงมีพระราชอำนาจและพระราชอัธยาศัยตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งบทบาทของพระองค์ในช่วงครึ่งหลังทศวรรษนี้เป็นบทบาทด้านสร้างพระบารมีหรือพระราชอำนาจนำ เช่น การช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชน เสด็จเยี่ยมประชาชน การทรงดนตรี การศาสนา การศึกษา การแพทย์ เป็นต้น สอดรับการฟื้นฟูวัฒนธรรมราชาชาตินิยม และภาพภัยคอมมิวนิสต์ที่จะคุกคามสถาบันพระมหากษัตริย์¹⁸

รัฐธรรมนูญปี 2494 แก้ไข 2495 ให้ สส. มีวาระ 5 ปี เลือกตั้งเมื่อ 29 กุมภาพันธ์ 2495 มี สส. ได้ 123 คน ห้ามมิพรรคการเมือง พรรคประชาธิปไตยประท้วงไม่ส่งผู้สมัครเลือกตั้ง ดังนั้น สภาผู้แทนราษฎรในห้าปีนี้จะขาดจากความทรงจำของสังคม เพราะ สส. ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายรัฐบาลทหาร โดยการ “ซื้อเสียง” สส. ส่วนอดีต สส. ที่เคยมีบทบาทนำทางการเมืองก็ถูกสังหารหรือไม่ได้อยู่ในสภาหรือเซ็นเซอร์บทบาทของตนเองภายใต้บริบทการกำจัดศัตรูการเมืองอย่างถึงชีวิต

การกวาดล้างฝ่ายต่อต้านรัฐบาลที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ ปัญญาชน นักศึกษากิจกรรมเกิดขึ้นใน**ครวบกบฏสันติภาพ**¹⁹ ซึ่งเป็นการณรงค์ต่อต้านการเข้าร่วมสงครามเกาหลีของรัฐบาลไทย การกวาดจับเริ่มขึ้นเมื่อราวกลางพฤศจิกายน 2495 โดยมีข้อกล่าวหาว่า มุ่งทำลายความสามัคคี ก่อให้เกิดความเกลียดชังระหว่างชนชั้น และจะเข้ายึดอำนาจเปลี่ยนระบบการปกครองไปเป็นอย่างอื่น คือการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ มีผู้ถูกจับกุม 104 คน เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ศรีบูรพา นักเขียนนักหนังสือพิมพ์ สุภา ศิริมานนท์ ปัญญาชนและบรรณาธิการวารสารอักษรศาสตร์ สุวัฒน์ วรดิลก นักเขียนนวนิยาย มารุต บุณนาท ประธานกรรมการสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลอดจนบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่สำคัญในยุคนั้น เช่น สยามนิกร ขาวภาพ พิมพ์ไทย เกียรติศักดิ์ แม้แต่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภรรยา นายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และนายกรัฐมนตรี รวมทั้งลูกชาย นายปาล ก็ถูกจับกุมด้วย จำนวนผู้ที่ถูกฟ้องคดี 54 คน ตัดสินจำคุกโทษสูงสุด 20 ปี คนเหล่านี้จะได้รับการอภัยโทษในวาระฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ปี 2500 การกวาดจับและเอาเข้าคุกใน**กบฏสันติภาพ**ครั้งนี้ทำให้เสียงที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลทหารที่ยังเหลืออยู่หมดบทบาทลง

¹⁸ ณัฐพล ใจจริง, ขุนศึก คักดินา และพญาอินทรี: การเมืองไทยภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา 2491-2500 (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัณ, 2563), หน้า 162-167.

¹⁹ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, อ่างแล้ว, 145-149.

เพียงไม่กี่วันหลังการกวาดจับบุคคลในคราวกบฏสันติภาพ รัฐบาลก็ตัดสินใจผลักดันพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ 2495 ที่ผ่านวาระการประชุมสภา 3 วาระรวดด้วยเสียงสนับสนุนเกือบทั้งหมดของที่ประชุมสภา กฎหมายคอมมิวนิสต์ฉบับนี้ฝ่ายกลไกรัฐสามารถนำไปใช้ในการข่มขู่กวาดจับบุคคลได้อย่างกว้างขวาง เป็นกฎหมายที่ทำให้รัฐทหารใช้เป็นเครื่องมือค้ำจุนอำนาจของตนเองได้เรื่อยมาจนเกิดภาวะคอมมิวนิสต์ล่มสลายระดับโลก ฝ่ายรัฐทหารจึงจำต้องยกเลิกกฎหมายนี้ปี 2543 แต่ทว่ารัฐทหารได้หันมาใช้กฎหมายอาญามาตรา 112 ว่าด้วยการหมิ่นพระมหากษัตริย์ เป็นเครื่องมือในการปราบปรามประชาชนและนักการเมืองในทศวรรษ 2540-2560

ปัญหาคอมมิวนิสต์เป็นเสมือนอาหารอันโอชะที่ช่วยให้รัฐเผด็จการทหารเพิ่มพูนอำนาจตลอดเวลาโดยเดินตามประเทศผู้นำแบบสหรัฐฯ สงครามเกาหลีที่ยืดลงในปี 2496 ด้วยการแบ่งเกาหลีออกเป็นสองประเทศ เกาหลีเหนือปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ ส่วนเกาหลีใต้ปกครองแบบสาธารณรัฐประชาธิปไตยที่เป็นเผด็จการทหาร ตามมาด้วยสงครามเวียดนามในสมรภูมิตายนพบุรี 2497 ที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์เวียดนามได้ชัยชนะในการต่อสู้เพื่อเอกราชจากฝรั่งเศส แต่ต้องแยกเวียดนามออกเป็นสองประเทศ เวียดนามเหนือปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ เวียดนามใต้ปกครองแบบสาธารณรัฐที่เป็นเผด็จการทหาร ทั้งฝ่ายคอมมิวนิสต์ยังเคลื่อนไหวที่เพิ่มระดับมากขึ้นในลาว บริบทดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ทำให้สหรัฐฯยังต้องสนับสนุนรัฐบาลทหารไทยแม้จะเป็นเผด็จการก็ตาม เพื่อต่อสู้กับการแผ่ขยายของอิทธิพลคอมมิวนิสต์ในเอเชีย

ฝ่ายรัฐบาลทหารไทยในช่วงนี้ใช้วิธีฆาตกรรมนักการเมืองและผู้ต่อต้านมากขึ้น²⁰ เช่น การฆาตกรรมแล้วเผา นายเตียง ศิริขันธ์พร้อมกับอีก 4 คนเมื่อ 12 ธันวาคม 2495 โดย พล.ต.อ.เผ่าแกลงว่านายเตียงเป็นคอมมิวนิสต์ หลบหนีออกนอกประเทศทางกาญจนบุรี การสังหารนายอารีย์ ลีวีระ เจ้าของหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย และสยามนิกร ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่ที่สุดในไทยขณะนั้นเมื่อ 9 มีนาคม 2496 การสังหารนายพร มะลิตอง สส.สมุทรสาคร เมื่อกุมภาพันธ์ 2497 และการสังหารอัญญาสุหลงด้วยการจับถ่วงน้ำที่สงขลาปี 2497 ส่วนนิสิตนักศึกษาที่เป็นนักกิจกรรมทางการเมืองก็จะถูกใช้วิธีลงโทษพักการศึกษาและลบชื่อออกจากการเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย เช่น ปี 2494 กรณีนักศึกษาธรรมศาสตร์กับกบฏสันติภาพที่ต่อต้านสงครามเกาหลี โดยให้ลบชื่อนักศึกษา 5 คนออก

²⁰ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, หน้า 300-302.

จากมหาวิทยาลัย²¹ และปี 2496 กรณีจิตร ภูมิศักดิ์²² ที่ถูกโยนบกที่หอประชุมใหญ่จุฬาฯ และให้พักการศึกษาหนึ่งปี ข้อหาปกหนังสือ “มหาวิทยาลัย 23 ตุลา” เพื่อแจกนิสิตทั้งมหาวิทยาลัยประจำปี 2496 ไม่มีภาพพระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ 5 ตามที่ปฏิบัติกันมา ทั้งยังถูกกล่าวหาว่ามีบทความและบทกวีที่ไม่เหมาะสม เนื้อหาออกไปทางเอียงซ้าย คอมมิวนิสต์

สหรัชนับสนุนสนุนทางการเมืองต่อจอมพล ป. อย่างยิ่ง ในบริบทการแข่งขันใน 3 กลุ่มการเมืองทหารบก คือกลุ่มจอมพล ป. กลุ่มจอมพลผินแห่งซอยราชครู และกลุ่มจอมพลสฤษดิ์แห่งสี่เสาเทเวศร์ ทั้งนี้จอมพลผินต้องออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกเมื่อปี 2497 เพราะเกษียณและต่ออายุราชการเป็นรายปีมานานแล้ว โดยให้จอมพลสฤษดิ์เข้าดำรงตำแหน่งแทน ดังนั้น สฤษดิ์จึงได้ขึ้นมาเป็นคู่แข่งทางการเมืองของจอมพล ป. ส่วนสหรัชนได้วางแผนส่งเสริมให้จอมพล ป. เดินทางเยือนประเทศต่างๆ เมื่อเมษายน-มิถุนายน 2498 เป็นแกรนด์ทัวร์ 70 วันรอบโลก 17 ประเทศ รวมทั้งสหรัชน ด้วย เพื่อสร้างภาพความเป็นผู้นำทางการเมืองของจอมพล ป. ให้ยังคงสามารถรักษาตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไทยต่อไป จอมพล ป. กลับมาพร้อมกับการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ผู้นำที่ให้สื่อมวลชนเข้าถึงได้มากขึ้น โดยให้มีการแถลงข่าวและตอบข้อซักถามอย่างเป็นทางการที่เรียกว่า “เพรสคอนเฟอเรนซ์” ทั้งนำแนวคิดให้เปิดพื้นที่สนามหลวงเป็นพื้นที่ “ไฮด์ปาร์ค” ตามชื่อสวนสาธารณะในอังกฤษ ที่มีพื้นที่การแสดงความคิดเห็นของประชาชน เป็นการให้ปราศรัยทางการเมืองได้อย่างเสรี และสั่งให้ผู้ว่าราชการทุกจังหวัดจัดให้มีพื้นที่ไฮด์ปาร์คนี้ด้วย ไฮด์ปาร์คกลายเป็นเวทีที่ถูกใช้เปิดเผยข้อมูลขุดคุ้ยโจมตีระหว่างกลุ่มสฤษดิ์กับกลุ่มเผ่า และเรียกร้องประชาธิปไตยจากรัฐบาลจอมพล ป.

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดขณะนั้นจะหมดวาระเดือนกุมภาพันธ์ 2500 รัฐบาลจึงเตรียมการเลือกตั้ง โดยให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองได้เป็นครั้งแรก จอมพล ป. และ

²¹ พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นรักษาการผู้ประศาสน์การ “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” การเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ สโมสรนักศึกษาของธรรมศาสตร์เป็นแกนนำที่สำคัญในฝ่ายนักศึกษา มีการตั้งคณะกรรมการสันติภาพด้วย ไปสเตอร์สันติภาพนี้ติดบนกำแพงด้านนอกของอาคารเรียนเพื่อรณรงค์ให้มีการลงชื่อผู้สนับสนุนสันติภาพ หรือการไม่สนับสนุนให้ไทยเข้าร่วมในสงครามเกาหลี การสอบสวนมีขึ้นในเดือนมิถุนายน ซึ่งปลายเดือนนั้นก็เกิดกบฏแมนฮัตตัน โดยครั้งแรกให้พักการเรียนหรือห้ามเข้าฟังคำสอน 1 ปี อีกสองเดือนต่อมา 8 กันยายน 2494 ที่ประชุมฝ่ายบริหารลงมติลบชื่อนักศึกษา 5 คน ได้แก่ นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ นายทวีป วรดิลก นายประจวบ อัมพะเสวต นายปริญญา ลีละคร และนายลิ้วละล่อง บุณนาค มตินี้ดูจะเป็นแนวทางของรัฐบาลทหารที่แข็งกร้าวต่อฝ่ายต่อต้านคัดค้านนโยบายรัฐบาล ขณะที่ฝ่ายกองทัพก็ได้ยึดครองพื้นที่ของธรรมศาสตร์ไว้ตั้งแต่คราวปราบกบฏ และเสนอชื่อที่ดินมหาวิทยาลัย 5 ลานบาท เพื่อให้ธรรมศาสตร์ย้ายไปอยู่ชานกรุงเทพฯ ที่บางกะปิ แต่นักศึกษาพากันเคลื่อนไหวคัดค้านและหาทางยึดมหาวิทยาลัยกลับคืนมา ในปลายปีเดียวกันนี้ ดู ฐนุพล ใจจริง, “จอมพล ป. พิบูลสงคราม อธิการบดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2495-2500) ความย้อนแย้งของภาพจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” ใน วารุณี โอสถารมย์ และคณะ, ผู้ประศาสน์การและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2477-2556): ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556), หน้า 82-83.

²² อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “จิตร ภูมิศักดิ์ กับบริบทการเมืองไทยและโลก,” ใน ศิลปวัฒนธรรม 38:7 (พฤษภาคม 2560), หน้า 138-169.

ทหารจัดตั้งพรรคเสรีมั่งคั่งคิลา รวบรวมอดีต สส. ให้มาสังกัดในนามพรรครัฐบาล หัวหน้าพรรคคือจอมพล ป. ซึ่งมีอายุครบ 60 ปีเกษียณราชการในปี 2500 จึงต้องใช้อำนาจการเลือกตั้งเพื่อการรักษาอำนาจต่อไป ส่วนจอมพลสฤษดิ์เป็นรองหัวหน้าพรรค อายุ 49 ปี มีฐานกำลังอำนาจที่กองทัพบก ดังนั้น การเลือกตั้งที่กำลังจะเกิดขึ้นย่อมเป็นประโยชน์ต่อจอมพล ป. มากกว่าจอมพลสฤษดิ์ ในบริบทการพัฒนาประเทศอย่างขนานใหญ่ เช่น โครงการถนนมิตรภาพลาดยางมะตอยเชื่อมสระบุรีถึงหนองคายด้วยการสนับสนุนด้านการเงินและการก่อสร้างจากสหรัฐฯ โครงการเขื่อนเจ้าพระยาที่ขยับนาทเพื่อการชลประทานในที่ราบภาคกลางกำลังจะเสร็จ และโครงการก่อสร้างเขื่อนพลังงานไฟฟ้าอันอึ้นขนาดใหญ่ที่สุดที่แม่น้ำปิงจังหวัดตากกำลังเริ่มต้น

การเลือกตั้ง สส. จำนวน 160 คน จัดให้มีขึ้นระหว่างวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ถึง 4 มีนาคม 2500 แล้วแต่ความพร้อมของแต่ละจังหวัด พรรคเสรีมั่งคั่งคิลาได้ สส. มากที่สุด 86 ที่นั่ง ตามด้วยพรรคชาติปัตย์ 30 ที่นั่ง ที่เหลือส่วนใหญ่เป็นพรรคจำนวนต่ำสิบและลงสมัครอิสระ²³ การเลือกตั้งในเขตจังหวัดกรุงเทพฯ ถูกกล่าวหาว่าเป็นการ “เลือกตั้งสกปรก” หรือโกงการเลือกตั้งโดยพรรครัฐบาล มีการชุมนุมประท้วงของนิสิตจุฬาฯ และขบวนการไฮด์ปาร์คที่สนามหลวงที่มีนักศึกษาศาสตร์ธรรมศาสตร์ร่วมชุมนุมจำนวนมากเมื่อ 2 มีนาคม โดยเรียกร้องให้เลือกตั้งเป็นโมฆะ ทั้งรัฐบาลจอมพล ป. ชุดใหม่ถูกโจมตีกล่าวหาว่า “ละเลยไม่เคารพองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ที่ปล่อยให้หนังสือพิมพ์หลายฉบับใช้ข้อความ “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” จากกรณีงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษซึ่งเป็นงานด้านศาสนาที่สำคัญของรัฐบาลด้วยการเปิดพุทธมณฑลที่นครปฐม แต่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ไม่ได้เสด็จเป็นองค์ประธานพิธีเพราะ “ประชวรเป็นไข้” ฝ่ายค้านรัฐบาลได้เปิดอภิปรายทั่วไปสองวันในท้ายเดือนสิงหาคม โดยมีเรื่องพระมหากษัตริย์นี้เป็นประเด็นร้อนแรง²⁴

ภาพลักษณ์ความชอบธรรมของรัฐบาลจอมพล ป. หลังการเลือกตั้งตกต่ำเรื่อยมา มีการชิงไหวชิงพริบในทางการเมืองระหว่างฝ่ายจอมพล ป. ร่วมกับฝ่ายชอวยราชครูที่คุมกำลังกรมตำรวจกับฝ่ายจอมพลสฤษดิ์ที่คุมกองทัพบก ฝ่ายจอมพลสฤษดิ์ให้สามรัฐมนตรีของตนลาออกจากตำแหน่งเมื่อปลายเดือนสิงหาคม และให้ สส. ประเภทที่สองในสังกัดตนลาออกจากพรรคเสรีมั่งคั่งคิลาต้นเดือนกันยายน ด้วยเหตุผลว่า สส. ประเภทที่สองไม่ควรสังกัดพรรคการเมือง เป็นการประกาศตัดขาดทางการเมืองระหว่างกันอย่างชัดเจน²⁵ สฤษดิ์สามารถทำรัฐประหารสำเร็จเมื่อ 16 กันยายน 2500 จอมพล ป. หนีและไปลี้ภัยที่ญี่ปุ่น พล.ต.อ.เผ่าได้รับอนุญาตให้ลี้ภัยที่สวิสเซอร์แลนด์ จวบจนทั้งสองสิ้นใจ

²³ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, อ้างแล้ว, หน้า 861-866.

²⁴ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, หน้า 390-391.

²⁵ เฉลิม มลิลิต, “รัฐประหาร พ.ศ.2500 ในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 199, 201. มีการเรียกร้องให้ตรวจสอบจอมพลสฤษดิ์ที่ใช้จ่ายเงินสลากกินแบ่งสุรุษสุร่ายในตำแหน่งประธานกรรมการสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล หนังสือพิมพ์ไทรรายวันของจอมพลสฤษดิ์ลงโจมตีว่า พล.ต.อ.เผ่า คำผันเถื่อน คำทองคำเถื่อน และสั่งฆ่า 4 รัฐมนตรีอีสาน

รัฐประหาร 2500 ครั้งนี้เป็นการยุติการแย่งขันทางการเมืองแบบสามเส้าในกองทัพบก เป็นชัยชนะขั้นเด็ดขาดของกลุ่มทหารบกสี่เสาเทเวศร์ที่มีจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้นำ โดยกองทัพเรือและกองทัพอากาศมีบทบาททางการเมืองลดลง ภาพพระบรมฉายาลักษณ์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินีได้ปรากฏที่ทำเนียบรัฐบาลเป็นครั้งแรก แทนภาพของจอมพล ป.และภริยา ยุติการเปิดเพลงสวดิจอมพล ป. ในวิทยุกรมประชาสัมพันธ์ เพลงสรรเสริญพระบารมีได้เริ่มเปิดในสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีตอนปิดรายการ²⁶ ผู้นำทหารบกได้เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจการเมืองและการรัฐประหารที่แท้จริงในการเมืองไทยตั้งแต่นั้นมา

สรุป

ทศวรรษ 2490 นับเป็นทศวรรษแห่งการบิดเบือนทิศทางประชาธิปไตยไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ให้เข้าสู่ความเป็นรัฐทหารอย่างเข้มข้นเพิ่มมากขึ้น รัฐประหาร 2490 ได้ผนวกการกลับคืนสู่อำนาจของฝ่ายทหารพร้อมกับการสถาปนาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ ทั้งโดยมีองค์การที่ปรึกษาที่เรียกว่าอภิรัฐมนตรีและต่อมาเปลี่ยนเป็นองคมนตรี ทั้งออกแบบให้มีสมาชิกวุฒิสภาแต่งตั้งที่มีจำนวนและบทบาทหน้าที่มากพอที่จะค้ำจุนให้ฝ่ายรัฐทหารครองอำนาจได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน ทั้งสองสถาบันนี้ยังคงดำรงสถานภาพทางการเมืองและบทบาทหน้าที่มาถึงปัจจุบัน นอกจากนั้น ความสำเร็จของการปราบปรามศัตรูของรัฐทหารได้สำเร็จในเหตุการณ์ 4 กบฏ ได้แก่ กบฏเสนาธิการทหาร กบฏวังหลวง กบฏแมนฮัตตัน และกบฏสันติภาพ ก็ทำให้ฝ่ายต่อต้านรัฐทหารทั้งด้านกำลังและด้านปัญญาความคิดถูกกวาดออกจากพื้นที่ทางการเมืองอย่างราบคาบ หน่ออ่อนของการต่อต้านในมหาวิทยาลัยก็ถูกปราบทำลายตั้งแต่ต้น รวมทั้ง “การสร้างผีแบ่งแยกดินแดน” ใช้เป็นเครื่องมือปราบปรามประชาชนในภาคอีสานและจังหวัดชายแดนใต้ ในบริบทที่กระแสคอมมิวนิสต์และการต่อสู้เพื่อเอกราชในประเทศเพื่อนบ้านเพิ่มระดับมากขึ้น ซึ่งรัฐทหารไทยก็ยิ่งได้รับการสนับสนุนด้านต่างๆ จากสหรัฐฯ ในฐานะผู้นำโลกเสรีเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ครั้งหลังของทศวรรษนี้นับว่าการชิงชัยในสามกลุ่มทหารบกมีระดับรุนแรงมากขึ้น โดยกลุ่มสี่เสาเทเวศร์ที่มีจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้นำสามารถได้ชัยชนะด้วยการทำรัฐประหาร 2500 อย่างไรก็ตาม ยิ่งมีรัฐประหารและยิ่งมีกระแสคอมมิวนิสต์ กล่าวได้ว่าก็ยิ่งสนับสนุนให้พระราชอำนาจนำของพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นแผ่ขยายเครือข่ายสถาบันกษัตริย์ได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

²⁶ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ.2506-2516,” อ้างแล้ว, หน้า 150.

ปาฐกถาพิเศษ:

ศ.ดร.ธงชัย วินิจจะกุล

ญาติพี่น้องของเหยื่อสึกลงทุกท่าน และท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน เอาจริง ๆ วันนี้ ผมอาจจะเป็นคนที่ไม่สมควรได้รับโอกาสขึ้นมาบนเวทีนี้น้อยที่สุด เพราะว่าเอาเข้าจริง ผมมีความรู้เกี่ยวกับปัตตานีเก็บไว้ไม่มาก ก็สนใจติดตามรับรู้อยู่ แล้วพอดีเมื่อต้นปีนี้ผมลงมาบรรยายที่ปัตตานี ได้ข่าวว่าทางบ้านเหยื่อสึกลงเปิดให้ชมก็แวะมา ปรากฏว่ามาพบคุณเด่น โต๊ะมีนา รอยยิ้ม ความรู้สึกขณะนั้นคือตกใจ แล้วก็ทำอะไรไม่ถูก แล้วก็หลังจากได้ฟังเรื่องราวข้างในบ้านหลังนี้ และทราบว่ามีแผนการจะจัดงานวันนี้ขึ้นตอนกลางเดือนสิงหาคม ก็ตั้งใจบอกคุณบอย (จตุรนต์ เอี่ยมโสภา) ว่าถ้ามีโอกาสจะมา เพราะฉะนั้นวันนี้เนี่ยต้องขอเรียนให้ทุกท่านทราบว่าผมตั้งใจมาร่วมงานในฐานะเป็นคนซึ่งนั่งอยู่ข้างล่าง ก็ตั้งใจที่ได้มาร่วมงานขอพบพระคุณนะฮะที่ให้เกียรติให้โอกาสกับผมพูดในวันนี้

แม้กระทั่งหัวข้อนี้ (เหยื่อสึกลงในความทรงจำของสังคมไทย) เอาจริง ๆ ผมก็ไม่ได้ตั้ง แต่ผมคิดว่า ผู้จัดคงพอทราบว่าผมเอง น่าจะมีความเกี่ยวพันหรือโยงใยถึงเรื่องราวร่องรอยความทรงจำของการต่อสู้ในทางการเมือง มีอยู่ตรงที่ว่า ผมไม่ได้ทำเรื่องคนที่ถูกอุ้มหาย แต่ผมทำเรื่องคนที่ถูกฆ่าตายในกรณี 6 ตุลาเราก็ติดตาม ในฐานะนักวิชาการ ผมเป็นคนทำงานทางประวัติศาสตร์ ก็ได้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงหรือประวัติศาสตร์ของความทรงจำที่สังคมไทยรับรู้เกี่ยวกับ 6 ตุลา 2519 เกี่ยวกับคนตาย คนเสียชีวิต ว่าเป็นอย่างไรบ้างตลอด 40 ปีที่ผ่านมา นับแต่ 2519 ถึงปัจจุบัน ดังนั้น ทีแรกก็ไม่ว่าจะพูดอะไร แต่มาถึงตอนนี้แล้วก็อยากจะพูด 2 ประเด็นด้วยกัน

ประเด็นที่หนึ่งก็คือ ผมสนใจความทรงจำหรือความรู้เกี่ยวกับปัตตานีเนี่ยไม่มาก แต่อะไรที่ทำให้ผมสนใจขึ้นมา เหตุที่ว่าไม่มากก็คือ เรื่องมันยากมันซับซ้อน พอผมลงไปแตะนิดเดียวผมพอรู้ตัวว่าเกินกว่าที่ผมจะทุ่มเททำความเข้าใจกับมันได้ ผมจึงถอยห่างออกมา ไม่ใช่เลิกสนใจ แต่ว่ารู้ตัวว่าเรามีขีดจำกัด

ประเด็นที่สอง ที่จะพูดถึงก็คือ กรณีของหะยีสุหลงเนีย น่าจะบอกอะไรแก่เราได้บ้าง มากกว่ากรณีหะยีสุหลงในตัวเอง ผมหมายถึงว่า กรณีนี้น่าจะเป็นตัวแทนหรือน่าจะเป็นแนวโน้ม ขยายที่เราใช้เข้าใจปัญหาที่กว้างไปกว่าแค่กรณีของหะยีสุหลงเองเนียได้ยังไงบ้าง

1. Microcosm: กรณีการถูกบังคับสูญหายของหะยีสุหลงเป็นเพียงหนึ่งในไม่กี่จุลจักรวาล ของประวัติศาสตร์ที่สะท้อนแบบแผนมหจักรวาล (Macrocosm) ของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานี

เอากรณีแรกก่อนนะ ความสนใจของผมที่มีต่อปัตตานีว่าไปแล้วยังตื่นขึ้นมาอีก แต่ผมมาสะกิดใจครั้งแรกตอนผมเริ่มทำวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประเทศไทยประมาณทศวรรษ 1980 ถึงประมาณ 2000 มีการจัดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สัมมนาทั้งประเทศกว้างขวางไปหมด รวมทั้งหมด 100 กว่าครั้ง บางแห่งจังหวัดใหญ่ ๆ เช่น เชียงใหม่ อุบลราชธานี สงขลา นครศรีธรรมราช จัดถึง 3-4 ครั้ง จังหวัดเล็กน้อยก็จัดครั้งหนึ่ง จังหวัดที่เล็กจิ๋วเลยอาจจะไม่เคยมีการจัด แต่ก็พอเข้าใจได้ เช่น อาจจะไม่มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอ่างทอง แต่ก็เข้าใจว่าเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระแวกนั้น

แต่ผมสังเกตแต่แรกเลยว่า ปัตตานีไม่เคยจัดสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผมก็ติดอยู่ในใจโดยที่ยังไม่ได้พยายามหาคำตอบว่า ทำไมปัตตานีไม่เคยจัด คนที่นี้ไม่อยากจัด หรือคนที่นี้ไม่อยากจัดแต่จัดไม่ได้ หรือคนที่นี้ไม่อยากจัดเพราะว่าถ้าจัดแล้วจะเกิดปัญหาอะไรก็แล้วแต่ ผมก็เก็บคำถามนี้ไว้ แล้วจากนั้นก็ได้อ่านเอกสารต่าง ๆ มาเรื่อย ๆ สำหรับคนที่ไม่ได้สนใจเรื่องปัตตานีมากมายนัก แต่มีข้อมูลหรือมีวัตถุดิบให้อ่านในภาษาอังกฤษพอสมควร ก็อ่านมาเรื่อย ๆ เช่น ผมอ่านโดยไม่ทราบเลยว่าหนังสือของอิบรอฮิม ซุกรี (Ibrahim Syukri) คือ ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปะตานี (History of the Malay Kingdom of Patani) Controversial (ให้ข้อถกเถียงสำคัญ) มาก ตอนนั้นผมแค่อ่านเพราะมันมีอยู่ในห้องสมุดโดยที่ไม่รู้เรื่องนะฮะ หรือฮิกายัต ปัตตานี (Hikayat Patani) มีให้อ่าน ผมก็อ่านเอกสารอะไรอยู่ในภาษาอังกฤษที่มีก็อ่านไปเรื่อย ๆ และดูว่า เขาพูดถึงอะไร เขาเล่าเรื่องอะไร โดยที่ตอนนั้นไม่มีความรู้ ไม่มีความเข้าใจเท่าไรว่า เรื่องไหนสำคัญ ไม่สำคัญ สำคัญมากหรือน้อย หรือเป็นอันตรายมากหรือน้อย เพราะว่าพยายามจะเข้าใจมากขึ้นว่า ทำไมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปัตตานีไม่เคยจัด

แต่ว่าไม่ได้คำตอบอะ จนกระทั่งย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ไทยมากขึ้น แล้วก็อ่านประวัติศาสตร์ปัตตานีมากขึ้น กับส่วนหนึ่งว่าพอตีพิมพ์ลูกศิษย์อยู่คนหนึ่ง เขาเป็นหลานของหมอบรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) คนเรียนประวัติศาสตร์สยามอาจจะเคยได้ยินชื่อหมอบรัดเลย์ ลูกศิษย์ของผมคนนี้ไม่ได้สนใจประวัติศาสตร์ไทยมากมายนัก แต่เขาสนใจเรื่องการค้าระหว่างอินเดียนกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งถ้าใครสนใจเรื่องการ

คำระหว่างอินเดียวกับจีน โดยมีภูมิภาคแถวนี้คือ คาบสมุทรมลายูเป็นตรงกลางเนี่ยจะรู้ว่า ศตวรรษที่ 16-17 มันเป็นยุคทองปาตานี

ลูกศิษย์ผมคนนี้ คือ นายซิลโก้ บรัดเลย์ ก็เรียนภาษาดัตช์ เรียนอารบิก เขาอ่าน อักขระยาวีได้ซะ เป็นฝรั่งที่อ่านยาวีได้ ผมก็จึงได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ปาตานีจากเขา และเป็นประวัติศาสตร์ปาตานีในช่วงศตวรรษที่ 16-17 ในยุคของรายา ผมก็ได้รับรู้มากขึ้นและ เข้าใจมากขึ้นซึ่งคงไม่ต้องอธิบายคนที่นี่ฟังนะว่าทำไมประวัติศาสตร์ปัตตานีภาษาท้องถิ่น ถึงได้อาจจะจัดสัมมนาขึ้นไม่่ง่ายนัก ผมก็ได้คำตอบบ้างจากตรงนี้

จนปี 2002 ก็มีคนชวนให้ผมมาพูดที่ปัตตานี คือก่อนเหตุการณ์ความรุนแรง ระลอกปัจจุบัน 2 ปีผมก็มาเล่าเหตุผลนี้แหละ ตามความเข้าใจของผมขณะนั้นที่ว่า ทำไม ประวัติศาสตร์ปาตานีมันจึงขัดแย้งกับประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย ขัดแย้งกันในหลาย มิติมาก ตอนผมนำเสนอจบ ผู้คนก็มาแสดงความยินดี ผมก็งงว่าเกิดอะไรขึ้น คือผมรู้สึก ว่าสิ่งที่ผมพูด มันไม่มีอะไรแปลกประหลาดพิสดาร แถมพูดภาษาวิชาการที่มันน่าเบื่อด้วย ซ้ำ ผมมาเข้าใจทีหลัง หลังจากนั้นนานพอสมควรว่า

“...เอาจริง ๆ ผมไม่ได้พูดอะไรใหม่เลย ผมพูดสิ่งที่พวกเขาารู้อยู่แล้ว แต่เขาพูดไม่ได้...”

กล่าวคือ สิ่งที่ผมพูดไปนั้น ผมไม่ได้ค้นพบอะไรใหม่ หรือผมพูดสิ่งที่พวกเขาารู้ อยู่แล้ว คนท้องถิ่นที่นี้ นักวิชาการปาตานีที่นี้รู้อยู่แล้ว ...แต่พูดไม่ได้ นั่นแหละผมสนใจอย่างนี้ เรียกว่าติดอยู่ในใจว่าต้องรู้จักปาตานีให้มากขึ้น แต่หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดเหตุการณ์ความ รุนแรงในปี 2004 ซึ่งชวนให้ผมผละถอยไปอยู่พักหนึ่ง เพราะผมตระหนักอย่างจริงจังแล้วว่า หนึ่ง เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ปาตานี คือ ถ้ายายความมิใช่ประโยชน์ กับสอง ประโยชน์คือ ว่า เรื่องเล่าสารพัด ไม่ว่าจะอยู่ในอิกะยัต อยู่ในเรื่องเล่าของรายา หรืออยู่ในนิทานนิยาย ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปาตานีเนี่ย มันมีลักษณะบางอย่าง ซึ่งผมรู้สึกว่ามันไม่เหมือนที่อื่น

ตอนนั้นผมก็อธิบายไม่ได้ว่าลักษณะพิเศษนี้คืออะไร ผมรู้แค่ว่ามันมีบางอย่างที่ มีเอกลักษณ์เฉพาะของมัน แต่ผมยังสรุปไม่ได้ พอเกิดเหตุการณ์ปี 2004 ผมยิ่งรู้ใหญ่ เลยว่า เรื่องราวมันซับซ้อนและมันยากเกินกว่าผมจะเข้าใจ หลังจากนั้นสิ่งที่ผมทำได้ก็ คือ ค่อย ๆ หา ค่อย ๆ ตาม ใจเย็น ๆ ความสนใจที่ผมมีต่อเรื่องอื่น เช่น เรื่อง 6 ตุลา เรื่อง ประวัติศาสตร์แห่งชาติ ก็ยังมีและเขียนต่อไป ส่วนเรื่องปาตานีสำหรับผม เป็นเหมือนกับ เรื่องที่สนใจและรับรู้ห่าง ๆ มาเรื่อย ๆ โดยที่ตัวเองไม่กล้ากระโจนลงมาให้ จนกระทั่งเดี๋ยว นี้ก็ยังไม่กล้ากระโจน แต่พอผมเข้าใจว่าปัญหามันซับซ้อนเกินกว่าที่ผมจะทุ่มเวลาให้กับมัน อย่างมากมายแล้วก็จะเข้าใจมันได้ แต่ว่าผมก็สนใจติดตามมาคร่าว ๆ

ที่นี้ ถ้าความสนใจแบบนี้ มันพอจะบอกอะไรได้บ้าง

แล้วผมรับรู้เกี่ยวกับเรื่องหะยีสุหลงอย่างไร

ผมสนใจประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงปาดานินะ แต่ขอพูดความจริงว่ายังไงก็แล้วแต่ ไม่กล้าที่จะบอกว่าเราเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือเป็นผู้เข้าใจลึกซึ้ง ดังนั้น ความเข้าใจต่อหะยีสู่หลงของผมก็อยู่ในสถานะอย่างที่บอก ผมรู้มากกว่ามนุษย์เดินดินเดินถนนทั่วไปในสังคมไทย แต่ผมรู้น้อยกว่าพวกเราที่นั่งอยู่ตรงนี้ ในวันนี้พอคุณบอยทาบถามให้มาพูดอะไรสักหน่อย เกี่ยวกับหะยีสู่หลงในความทรงจำและความเข้าใจของสังคมไทย ผมคงบอกไม่ได้ว่าความสนใจสังคมไทยต่อกรณีหะยีสู่หลงเป็นอย่างไร เพราะถ้าตรงไปตรงมา ต้องบอกว่าเค้าไม่รู้เรื่องหรอก ดังนั้น ผมบอกได้เพียง ความเข้าใจของผมที่มีต่อหะยีสู่หลงเป็นอย่างไร ซึ่งผมไม่ใช่ตัวแทนของสังคมไทยแน่นอน และหลายสิ่งที่ผมคิดมันเป็นสิ่งที่สังคมไทยก็ไม่รับด้วยซ้ำ เอาเป็นว่าผมในฐานะที่มีความรู้แบบที่ไม่ลึกเท่าไร แต่พอจะรู้บ้างเนี่ย ผมสนใจกรณีหะยีสู่หลงในแง่ไหนดีกว่า

ผมไม่ได้สนใจในแง่ที่หะยีสู่หลงจะเป็นนักการศาสนาที่วิเศษวิโสกว่าคนอื่นหรือไม่

ผมไม่ได้สนใจว่ากรณีหะยีสู่หลงจะเป็นกรณีสำคัญที่สุดยิ่งกว่ากรณีอื่น ๆ หรือไม่

ผมไม่ได้สนใจว่า เหตุการณ์ปัญหาทั้งหลายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับปาดานินในรอบ 200-300 ปีที่ผ่านมา เป็นเรื่องสำคัญที่สุดหรือไม่

เอาจริง ๆ ความสนใจที่ผมมีเป็นความสนใจเชิงกว้าง และผมพยายามจะเข้าใจว่ากรณีหะยีสู่หลงกรณีนี้พอจะบอกอะไรกับเราได้บ้าง

ผมคิดว่าโจทย์ฝากให้คิดคือ กรณีหะยีสู่หลงช่วยให้เราเห็นภาพใหญ่ของเรื่องอะไรและอย่างไรบ้าง ผมจะไม่ตอบอย่างชัดเจน เพราะทุกวันนี้ยังเป็นการบ้านที่ต้องคิดต่อ แต่ผมพอมีแนว ก็เลยจะมาเล่าให้ฟัง ซึ่งท่านไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยนะ ใครสนใจจะหยิบยกตรงไหนก็ตามใจนะฮะ

สำหรับผม กรณีของหะยีสู่หลงไม่ใช่กรณีของหะยีสู่หลงโดด ๆ นั้นหมายถึงว่ารายละเอียดต่าง ๆ ความทรงจำที่คุณเด่น โต๊ะมีนาเล่าให้เราฟังนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ลูกหลานญาติมิตรเก็บไว้ และมันสำคัญมาก แต่ผมในฐานะคนนอก ไม่ใช่พวกเราในที่นี้ ไม่ใช่คนปาดานินด้วยตัวเอง และเป็นคนนอกครอบครัว ก็อาจจะไม่จำเป็นต้องมีความทรงจำแบบเดียวกัน

สำหรับผม ในฐานะดังกล่าวนี้ กรณีของหะยีสู่หลงสำคัญมาก แต่ไม่ใช่สำคัญจากมุมมองของลูกหลานญาติพี่น้อง แต่สำคัญในฐานะของ **Microcosm – Macrocosm Analogy** หมายถึง กรณีหะยีสู่หลงเป็นเหตุการณ์จุดเล็กที่ฉายให้เห็นแบบแผนของเรื่องที่ใหญ่กว่านั้น

กรณีหะยีสู่หลงถึงจะมีรายละเอียดเฉพาะกรณีมากมาย ซึ่งต่างจากกรณีอื่น ๆ อีกเยอะ แต่เป็นหนึ่งในกรณีไม่มากนักที่สามารถจะเป็น microcosm หมายถึง ฉายให้เห็นเรื่องใหญ่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสยามกับปาดานิน อย่างน้อยใน 200 กว่าปีที่ผ่านมา ผมเชื่อว่าได้

นั่นหมายถึงว่า ถ้าเราจับกรณีนี้มาศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ ศึกษาความทรงจำที่อยู่ในการณีนี้นี้ให้ดี ทั้งจากแง่มุมของญาติ จากแง่มุมคนในท้องที่ที่ไม่ใช่ญาติ จากแง่มุมของคนนอก จากแง่มุมของกรุงเทพฯ มองลงมา จากแง่มุมหน่วยงานความมั่นคง ผมเชื่อว่ากรณีนี้จะช่วยฉายให้เราเห็นมิติที่สำคัญ ๆ รวมถึงแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับปาตานีได้

ยกตัวอย่างเช่น ภูมิหลัง คุณดูภูมิหลังของหะยีสุหลง เราอาจคิดว่าเป็นเรื่องของครอบครัว แต่เคยคิดมั้ยว่า ความสำคัญของการอุลามาฮะในปาตานีในยุคนั้นเป็นอย่างไร ในความสัมพันธ์ที่มีกับเชื้อสายเครือญาติของฝ่ายสุลต่านเก่าปาตานีและในที่อื่น ๆ และในความสัมพันธ์ที่มีกับอำนาจที่กรุงเทพฯ ดังนั้นแล้ว กรณีเฉพาะของหะยีสุหลง กลับไม่ใช่กรณีเฉพาะ เพราะมีมิติซึ่งเป็นตัวแทนสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่กว้างขึ้นเหล่านั้นได้

ยกตัวอย่างเช่น ความพยายามของหะยีสุหลงในการที่จะสร้าง ปรับปรุงการศึกษา โรงเรียนศาสนาและความพยายามข้อเรียกร้อง 7 ข้อที่ยื่นเสนอไปที่กรุงเทพฯ เราอาจมองในแง่หนึ่งว่าเป็นเรื่องเฉพาะที่ว่า ข้อเรียกร้อง 7 ข้อ ก็มีเนื้อหาความหมายเฉพาะใน 7 ข้อเท่านั้นแหละ แต่เคยคิดมั้ยว่า ความพยายามนี้ก็เหมือนกับ หรือเป็นทำนองเดียวกับความพยายามอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่มากมายนะ แต่มีมากกว่านี้ด้วย ซึ่งเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างปาตานีกับกรุงเทพฯ กรณีอื่น ๆ และกรณีเหล่านั้น มันอาจจะจะมีแบบแผนหรือมีความเกี่ยวพันกันจนกระทั่งรัฐที่กรุงเทพฯ เข้าใจผิด ไม่ไว้ใจ หรือจนกระทั่งมองในแง่ร้ายจากกรณีเหล่านั้นทั้งหมดเมื่อพิจารณาเชื่อมโยงร่วมกันขึ้นมา พุดง่าย ๆ ว่าแบบแผนมันมีอยู่

ข้อเรียกร้อง 7 ข้อก็เช่นกัน เมื่อวานอาจารย์อาทิตย์ (ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์, ดูเนื้อหาเรื่องนี้ในบทความที่ 4 ของวารสาร) บอกว่าข้อเรียกร้อง 7 ข้อนี้แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม (ได้แก่ ท้องถิ่น ศาสนา ภาษา และภาษี) เป๊ะเลยอะ ตอนนั้นผมเก็บขึ้นมาเลย ใช่แล้ว ข้อเรียกร้อง 4 กลุ่มนั้น 4 ประเด็นใหญ่นั้น เป็นข้อเรียกร้องที่เฉพาะหะยีสุหลงเท่านั้นหรือที่พยายามจะผลักดัน ผมเชื่อว่าไม่

แต่เป็นข้อเรียกร้องซึ่งคนในท้องที่หลายรุ่นหลายกรณีพยายามมาและยังพยายามมาจนถึงทุกวันนี้ ใช่ไหมอะ ฉะนั้นถ้าเราดูความพยายามที่เกิดขึ้น ก็ยังไม่ใช่ครั้งแรก ใช่ที่ว่าการเรียกร้องนี้มีลักษณะเฉพาะ แต่มีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่กว้างกว่านั้น และเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับปาตานี ซึ่งก็ดำเนินมาเป็นร้อยปีอย่างน้อยที่สุด 200 ปีหลังมานี้

ผมเดินทางมาในพื้นที่ครั้งที่แล้ว ผมมีโอกาสดูคุยกับนักวิชาการท้องถิ่นท่านหนึ่ง เขาอยู่ยะลา แต่เขาก็มาสนใจ แล้วก็มาเยี่ยมบ้านนี้ด้วยกัน เขานึกถึงว่า เป็นไปได้มั้ยที่เขาทำวิทยานิพนธ์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปาตานีในแง่ไหน ฟังแล้วผมปึ้งขึ้นมาทันทีว่า ใช่ได้สิ คือผมไม่รู้จะว่ามันจะถูกหรือเปล่า แต่ความพยายามหาแบบแผน ความพยายามเข้าใจ

ลักษณะทั่วไปของความสัมพันธ์เช่นนี้ ผมว่าเป็นความพยายามที่น่าสนับสนุนและพอมผมฟัง คือ เขามีความรู้จนกระทั่งสามารถสรุปออกมาได้เป็นประโยคเป็นสตอรี่สั้นๆแค่ 2 สตอรี่ ผมประทับใจมาก ผมว่าความพยายามของหะยีสุหลงก็เกิดขึ้นในแบบแผนความสัมพันธ์ในรอบ 200 ปีก่อนหน้านั้นจนถึงปัจจุบันประมาณ 2-3 แบบแผนใหญ่ ๆ ที่นักวิชาการทำนั้นได้แนะนำ เพราะฉะนั้น แม้กระทั่งเรื่องเล็ก ๆ ไม่ใช่เรื่องเล็ก นี่คือจุดเล็ก ๆ ที่เป็นเรื่องใหญ่มาก

เรารำลึกถึงหะยีสุหลงปีนี้พร้อม ๆ กับแสดงความยินดีกับความสำเร็จในการผลักดันกฎหมาย พ.ร.บ.ป้องกันการค้ามนุษย์และอุ้มหายฯ ใช้นิยามอันนี้สำคัญ การต่อสู้กับการใช้ข้อยกเว้นสารพัดเนี่ยเป็นเรื่องใหญ่ในสังคมไทย เพราะสังคมนี้ปกครองด้วยระบอบข้อยกเว้น คำว่า “เว้นแต่...” มีปัญหา

“การอุ้มหาย” คืออะไร

การอุ้มหายแปลอย่างตรงไปตรงมาก็คือเอาตัวคนไปสังหารให้หายไป การอุ้มหายแปลว่าทำให้สิ่งที่มีอยู่ให้หายไปราวกับมันไม่มีอยู่ ทั้ง ๆ ที่ทุกคนก็รู้ว่าสิ่งนั้นมีอยู่ การอุ้มหายจึงเป็นการสร้างเงาให้มันทึบไว้ตลอดเวลา เจ้าของสิ่งนั้นซึ่งทำให้เกิดเงาเนี่ยอาจจะถูกทำให้สูญหายไปแล้ว แต่เงากลับไม่หายไปด้วย ทุกคนรู้อยู่แล้ว ทุกคนเห็นสิ่งนั้นอยู่ผ่านเงาของสิ่งที่ถูกทำให้หายไป การอุ้มหายมันจึงไม่ได้แปลตรงตัวตามภาษาไทยว่าการลักพาตัวทำให้หายไป แต่การอุ้มหายคือภาวะที่ผมเขียนหนังสือในภาษาอังกฤษเรียกว่า silence เรียกว่า unforgotten นั่นคือ ทำให้เกิดภาวะที่ลืมก็ไม่ได้ จำก็ไม่ลง มันอยู่ตรงกลางระหว่างลืมกับจำ ในภาษาอังกฤษเรียกว่า limbo คือภาวะที่อยู่ระหว่างการลืมกับการจำ

จะบอกว่ามันคือการจำได้ 100% ก็ไม่ได้ เพราะ material (วัตถุ) ของความทรงจำมันหายไปแล้ว

จะบอกว่าเราลืมเราก็ไม่ลืม เพราะเงาของมันกลับไม่หายไป

การอุ้มหายจึงทำให้เกิดภาวะที่เงานั้น หลอนคนที่ยังอยู่ตลอดเวลา หลอนไม่ใช่ในแง่หลอกหลอนแต่หมายถึงมันทำให้เราเห็นสิ่งนั้นโดยตระหนักถึงการไม่มีอยู่ของมัน

จุดสนใจในการศึกษาของผม ก็คือประเด็นลักษณะนี้ ผมศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเงาตัวนั้น

ตัวสิ่งนั้นได้หายไปแล้ว แต่ผมศึกษาเงา ศึกษาว่าคนรับรู้เรื่องเงาเหล่านั้นเนี่ยได้อย่างไร ซึ่งผลจากการศึกษาตรงนี้จะเป็นตัวบอกถึงสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ในกรณีหะยีสุหลง การศึกษาเงาของหะยีสุหลงอาจบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปาตานีในรอบ 200 ปี ก็เป็นไปได้

ผมจึงอยากชวนให้สนใจเรื่องของหะยีสุหลง ไม่ใช่ในฐานะลูกหลานญาติพี่น้อง แต่ในฐานะกรณีของสังคมที่จะช่วยฉายเห็นเรื่องที่มีนัยใหญ่ มากกว่ากรณีหะยีสุหลงเอง ไม่ใช่

เป็นเพียงกรณีเดียวแต่เป็นหนึ่งในไม่กี่กรณีที่จะช่วยฉาย microcosm แบบนี้ได้ ซึ่งกรณีที่เป็นภาพตัวแทนเช่นนี้ได้ ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อย

สุดท้ายแล้วผมอาจผิด แต่ถึงวันนี้ผมยังคิดว่าเป็นไปได้ “การอุ้มหาย” ทำให้เกิดภาวะของความเป็นอมตะ การอุ้มหายทำให้เกิดภาวะที่ชะงักการียา อมตยาเรียกว่า “ผู้ไม่มีสุสาน ย่อมมีสุสานทุกหนแห่ง” ผมไม่เคยทราบกับวิธีนี้มาก่อนจนกระทั่งเย็นวันนี้เองนะจะขออนุญาตยกขึ้นมาใช้เลยเพราะบทกวีนี้คือ ontology (ภววิทยา) ของภาวะอุ้มหาย

เพราะฉะนั้นอนาคต หากจะมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปาตานีหรือศึกษาปัญหาของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เราสามารถศึกษาได้หลายแง่มุม จากหลายกรณี ผมอยากเสนอแนวทางที่ความจริงยังเป็นความเชื่อ เพราะผมยังไม่ได้ทำเอง ผมไม่มีข้อพิสูจน์ แต่ผมเชื่อว่า กรณีหะยีสุหลงน่าจะเป็นกรณีสำคัญที่คุณทำให้มันเป็น microcosm เพื่อฉายให้เห็นภาพที่ใหญ่กว่านั้นได้ นั่นหมายถึงว่าการสร้างฐานข้อมูลในลักษณะคลังข้อมูลสำคัญ (archive) แบบเปิดเผยต่อสาธารณะ การไล่ดูว่า ญาติพี่น้องคนไหนมีความทรงจำอย่างไร หรือพวกเราในท้องที่มีความทรงจำอย่างไร เป็นเรื่องสำคัญและต้องไม่ปิด ใครจะชอบหะยีสุหลงสุด ๆ เลย ใครจะชอบน้อย ๆ ใครจะชอบกลาง ๆ ใครจะไม่ชอบ ถือว่าเป็นข้อมูลที่จำเป็นสำหรับความเข้าใจทั้งหมด มันจะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปาตานีในมุมมองกว้างขึ้นได้ด้วย สำคัญมากในแง่ถ้ามีข้อมูลนะจะ เปิดเผยออกมา

ผมเคยพูดที่ปัตตานีเมื่อ 10 กว่าปีก่อนคือ “แบข้อมูลออกมา” จากทุกฝ่าย อย่าโกรธ อย่าเกลียด และข้อสำคัญคือ เถียงกันได้แต่อย่าตีหัวกัน แล้วเราค่อย ๆ เรียนรู้เรื่องเหล่านี้ด้วยกันเพราะผมพูดมาหลายปีที่ผ่านมาว่า ประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องไม่ได้มีหนึ่ง version ประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องมีหลาย version อยู่ในขณะเดียวกัน ถ้าผมบอกคุณว่าขวดใบนี้มีอักษรอะไรอยู่ คุณบอกไม่เห็นมีเลย แต่ผมบอกมีสิ ก็คุณมองขวดด้านนี้ใช้ไหมจะจึงไม่เห็นตัวอักษร แต่ผมมองขวดอีกด้านจึงเห็นตัวอักษร คนละด้านกันใช้มั๊ยจะถามว่าใครถูก คุณถูกหรือผมถูก ผมขอตอบว่าเราทั้งคู่ถูกแต่เราทั้งคู่ไม่ถูกทั้งหมด

ประวัติศาสตร์มันเป็นอย่างนี้แหละ

ถ้าฝ่ายความมั่นคงจะเข้าใจเรื่องธรรมดาสัมัญของมนุษย์เช่นนี้ ก็คือ ยอมให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ของปาตานีเกี่ยวกับกรณีทุกกรณี รวมทั้งหะยีสุหลงเปิดเผยออกมา แบบนั้นออกมาในที่สาธารณะและก็มาแลกเปลี่ยนถกเถียงกันด้วยหลักพื้นฐานแค่อย่าตีหัวกัน แค่นี้จะจะเป็นประโยชน์มาก แล้วใครจะหยิบยกเอาประวัติศาสตร์ขึ้นมาทบทวน ขึ้นมาขยายความเป็นมาท้องถิ่นในแง่ไหนควรปล่อยให้เกิดขึ้นโดยหลักที่ว่าอย่าตีหัวกัน ใครจะเอาข้อเรียกร้อง 7 ข้อกลับขึ้นมาทบทวนใหม่ นำเสนอใหม่ ผมเชื่อว่าข้อเรียกร้อง 7 ข้อไม่ใช่อย่างเดิมปะะ ทุกคนก็ควรกลับมาถกเถียงพูดคุยกัน อย่ามัวระแวงสงสัยกัน บนหลักพื้นฐานง่าย ๆ ว่าอย่าตีหัวกันนะจะ

ตั้งแต่การศึกษาประวัติศาสตร์จนถึงการขบคิดพิจารณาอนาคต ฝ่ายความมั่นคงถ้าจะกรุณาอะไรโปรดตระหนักว่าสิ่งที่ทำกับหะยีสุหลง 69 ปีก่อนเนี่ย อย่างที่เมื่อวานอาจารย์อาทิศย์ท่านได้กล่าวไว้มันคือการทำลายสายพิราบ สิ่งที่ฝ่ายความมั่นคงทำอีกหลายกรณีในประเทศไทย รวมทั้งที่ฟ้องจับเด็กใน 2-3 ปีที่ผ่านมา ด้วยข้อหาสารพัด คุณกำลังทำลายคนที่ยินดีจะพูดคุย คุณกำลังทำลายสายพิราบ กรณีที่เล่นงานพรรคก้าวไกลปัจจุบัน คุณกำลังทำลายสายพิราบ

ไม่ได้แปลว่าเราต้องเห็นด้วยพรรคก้าวไกลหมด คนในนี้ก็ไม่ใช่จำเป็น แต่อย่างน้อยที่สุด อย่างรังแกอย่าเล่นนอกเกม นอกกติกา เราควรจะพูดคุย แลกเปลี่ยนกันได้ ทะเลาะกันได้ บนพื้นฐานว่าอย่าตีหัวกันแค่นั้นเองนะ ซึ่งนี่เป็นข้อเรียกร้องที่ต่ำมาก

แล้วถ้าวันนั้นมาถึง ก่อนจะถึงวันนั้น ผมเชื่อว่าการสืบค้นศึกษาเรื่องหะยีสุหลงจะมีประโยชน์มากต่อการสร้างภาวะเช่นนั้น และเมื่อถึงวันนั้น การสืบค้นศึกษาเรื่องหะยีสุหลงจะช่วยผลักดันให้ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปาตานีเป็นไปในแง่ที่สร้างสรรค์มากขึ้น ถ้าเปิดใจต่อกันมากหน่อย บนหลักพื้นฐานง่าย ๆ ซึ่งผมพูดเป็นครั้งที่ 5 แล้วว่า อย่าตีหัวกัน ผมเชื่อว่า ถึงวันนั้นมันมีทางออก เป็นทางออกที่ทุกฝ่ายยินดีจะพร้อมรับ พร้อมปรับเข้าหากันคนละนิดละหน่อย แล้วพอถึงวันนั้น ถ้ามันมีจริง เราจะต้องขอบคุณหะยีสุหลง ขอบคุณบ้านโต๊ะมีนา ที่มีส่วนช่วยให้เราได้เรียนรู้อดีต ให้เรามีความหวังกับอนาคต และให้เราค่อย ๆ หาทางบุกเบิกอนาคตร่วมกันที่สันติได้

ขอบคุณครับที่เกียรติผมมาพูดในวันนี้ ขอบคุณ

หะยีสุหลงในฐานะนักฟื้นฟูสังคมอิสลาม

รศ.ดร.มุฮัมมัดอิลยาส หล้าปรัง

ขอความสันติสุขจงประสบแต่ทุกท่าน

เอาเป็นว่ารุ่นพวกเราไม่ได้สัมผัสไม่มีประสบการณ์ถึงความเจ็บปวดสถานการณ์ในขณะนั้น เหมือนคนรุ่นเก่า เช่นคนรุ่นอาเยาะดิง คนรุ่นอาจารย์ธงชัย เราเพียงแต่ศึกษาจากเอกสารแล้วก็วาดภาพพิเคราะห์ย้อนกลับไปยังอดีต ส่วนตัวผมเองนั้น เรามารำลึกถึงความทรงจำ ตัวนุรหะยีสุหลง โต๊ะมีนา ซึ่งเป็นประกาศกผู้ทรงอิทธิพลทางความคิด ทั้งในเรื่องของศาสนา ทั้งในเรื่องของกระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง การพูดถึงคนระดับนี้ทำให้ผมสั่นแล้วก็ผมขอบอกได้เลยว่าผมเป็นอาจารย์คณะรัฐศาสตร์แล้วก็สอนหนังสือมา 15 ปี วันนี้เป็นวันที่ผมตื่นเต้นและสั่นตมมากที่สุดที่พูดถึงคนระดับนี้

มีอยู่ครั้งหนึ่งผมมีโอกาสไปพูด ผมไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัวกับท่านสุรินทร์ พิศสุวรรณ วันหนึ่งผมได้มีโอกาสไปบ้านท่านกับคณะคณะหนึ่ง อย่างหลายท่านทราบ อาจารย์สุรินทร์เป็นผู้เขียนวิทยานิพนธ์ “Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay-Muslims of Southern Thailand” ที่พวกเราอ่านกันอยู่ ถ้าถามผม ผมคิดว่าเป็นวิทยานิพนธ์ที่ดีที่สุด ที่เขียนในเรื่องเกี่ยวกับหะยีสุหลง ท่านก็ติดรูปหะยีสุหลงไว้ที่บ้าน รูปใหญ่มาก ผมถามท่านทำไมถึงติดรูปหะยีสุหลงไว้ที่บ้าน ท่านสุรินทร์ตอบว่าเวลาผมท้อ ผมจะได้คิดถึงท่านหะยีสุหลง ท่านบอกผมอย่างนั้น บ้านท่านอยู่ที่นนทบุรี ผมไปกับคณะวิจัยครั้งหนึ่งตอนกลางคืนด้วย ค่อยกันจนถึงเที่ยงคืน

ผมเป็นคนรุ่นหลัง ผมก็ได้ศึกษาเรื่องราวนี้จากคนรุ่นก่อนหน้าเช่นที่ว่ามา ตอนผมเรียนปริญญาตรีผมเรียนกับอาจารย์อิหมรอน มะลูลิ้ม ตอนนั้นท่านสอนอยู่ที่มหาวิทยเกษตรศาสตร์ ท่านสอนประวัติศาสตร์อิสลามในประเทศไทย อาจารย์อิหมรอนได้เขียนหนังสือสำคัญไว้คือ “วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศ: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้” พวกเราที่เรียนด้านนี้ก็คงจะได้อ่านกันมา

บ้างแล้ว ในหนังสือเล่มนั้น อาจารย์อิหมรอนได้พูดถึงหะยีสุหลง และให้พวกเราไปค้นคว้าก็
จึงได้อ่านงานของอาจารย์สุรินทร์ พิศสุวรรณ ก่อนจะไปฮาเวิร์ด หลังจากนั้นก็เหมือนคน
ทั่วไปก็ไม่ได้รับรู้อะไรสักเท่าไร

จนกระทั่งมาเรียนปริญญาเอกที่มาเลเซีย ผมจึงศึกษาเรื่องหะยีสุหลงภายใต้โลก
ทัศน์ของมุสลิม ในโลกทัศน์นั้น เราเรียนเรื่องของการปฏิรูปสังคมอิสลาม ที่เรียกว่า ตัจญ
ดีดและอิศละฮ์ ซึ่งโลกมุสลิมเต็มไปด้วยนักสังคมศาสตร์ใหม่ ๆ อาจเรียกได้ว่า สมัยใหม่
นิยม (modernism) คล้าย ๆ กบฏฝิบุญ หรือคล้าย กับพวกผู้นำพระศรีอารีย์ที่กอบกู้เหล่า
นี้ เป็นต้น

ดังนั้น ขณะที่คนอื่นอาจศึกษาผู้นำทางการเมืองที่มองจากมุมมองทางสังคมศาสตร์
แต่ผมศึกษาเรื่องหะยีสุหลงจากมุมมองของอิสลาม ของขบวนการเคลื่อนไหวที่เราเรียก
ว่าตัจญดีดและอิศละฮ์ เมื่อเราศึกษาเรื่องนี้ในอิสลามมีหะดีษหนึ่ง เป็นหะดีษที่ศอ
เฮียะฮ์ (สมบูรณ์ด้วยมีสายรายงานถูกต้อง) และเป็นหะดีษสำคัญที่ทำให้มุสลิมทั่วโลกลุก
ขึ้นมาฟื้นฟูปฏิรูปสังคม หะดีษนี้ระบุว่า “แท้จริงอัลลอฮ์ได้ส่งให้กับอุมมะฮ์นี้ อัลลอฮ์จะส่งผู้
มาฟื้นฟูอิสลามในทุก ๆ ต้นศตวรรษ ทุกต้น 100 ปี” ดังนั้น ในกระบวนการคิดของมุสลิม
ก็จะมีขบวนการเหล่านี้มาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้เสียชีวิต จากท่านอาบูบัค
ร จนถึงท่านอายุบ และหลังจากนั้นมาเรื่อย ๆ แล้วก็ในบริบทของ 3 จังหวัดชายแดนภาค
ใต้เราก็ถือว่าท่านหะยีสุหลงเป็นหนึ่งในมุญ์ดีดหรือเป็นผู้ที่ฟื้นฟูอิสลามขึ้นมาต่อจากก่อน
หน้านั้นเป็นเชคดาอูด อัลฟาตอฮ์ ร้อยปีต่อมา เป็นเชคอาหมัด อัลฟาตอฮ์ หลังจากนั้นอีก
100 ปีต่อมาก็เป็นท่านฆูรูหะยีสุหลง

ดังนั้น เวลาเรามองสายธารของการฟื้นฟูอิสลามผ่านบทบาทของคนที่เหล่านี้ ที่
เราเรียกว่ามุญ์ดีด เราจึงอาจจะมองการปฏิรูปสังคมของมุสลิมแตกต่างไปจากนัก
สังคมศาสตร์ที่มอง กระนั้นก็ตาม เมื่อศึกษาเรื่องนี้ทำให้ต้องมาทบทวนอ่านงานต่าง ๆ ที่
เขียนเกี่ยวกับหะยีสุหลง ซึ่งมีจำนวนมากและหลากหลาย ก็ได้งานของอาจารย์นูมาน
หะยีมะแซ ด้วย เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ผมถึงมองหะยีสุหลงในบริบทของการฟื้นฟูอิสลามในช่วงทศวรรษดัง
กล่าว ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่กระแสการฟื้นฟูอิสลามเนี่ยมันมันแรงมาก ๆ แต่ว่าความแรง
นี้มาในโลกทัศน์ของความล้าหลังและก้าวหน้า หมายความว่าโลกมลายู อินโดนีเซียอยู่ภาย
ใต้การปกครองของดัตช์ แหลมมลายู คนมุสลิม รวมไปถึงอินเดียน้อยอยู่ภายใต้การปกครอง
ของอังกฤษ ทั่วโลกอยู่ภายใต้ศาลปกครองของอังกฤษ โดยในอินโดนีเซียขณะนั้นกำลัง
เคลื่อนไหวต่อสู้กับดัตช์ ด้วยองค์กรสำคัญที่เกิดขึ้นคือ ซาริกัตอิสลาม (Syarikat Islam
Indonesia; SII) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีแนวคิดฟื้นฟูอิสลาม พร้อมกับต้องการปลดแอกจาก
ดัตช์ด้วย

ทีนี้เมื่อเราต้องการฟื้นฟูอิสลามหมายความว่าอย่างไร หมายความว่าในอดีตเราคงจะเคยได้ยินว่ามิงานขึ้นสำคัญขึ้นหนึ่งของชัยยิดฮุเซ็น อัลลาตซ์ (Syed Hussein Alatas) ที่ได้เขียนออกมา คือหนังสือชื่อ “The Myth of the Lazy Native: A Study of the Image of the Malays, Filipinos and Javanese from the 16th to the 20th Century and Its Function in the Ideology of Colonial Capitalism” หนังสือเล่มนี้เขียนเรื่องราวของคนมาเลย์อันรวมถึงคนปาตานีด้วยว่าเป็นคนขี้เกียจ มีการสร้างวาทกรรมว่าคนมาเลย์ขี้เกียจ ล้าหลัง ไม่เอาเรื่องเอาราว เป็นคนที่ยึดติดอยู่กับโลกทัศน์ในเรื่องของความไร้เหตุผล อันนี้เรียกว่าความล้าหลัง

ไอ้ความล้าหลังเหล่านี้ทำให้พวกบรรดานักปฏิรูปทั้งหลาย รวมทั้งหะยีสุหลงเห็นว่าเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ฮุมมะฮฺ หรือประชาชาติอิสลามถูกมหาอำนาจยึดครอง ซึ่งมุสลิมจะต้องปฏิรูปเพื่อก้าวหน้าในสังคมไปเรื่อยในสมัยนั้นมีคนสำคัญที่ทำเรื่องตรงนี้คือ เซคชัยยิดฮาดิ เขามีหนังสือวารสารอยู่หลายเล่ม เช่นวารสารชื่ออิควาน, เซาดารอ หรืออันนุร (ถือปี่มาจากอัลมานัสของอียิปต์) เป็นต้น

ผมต้องการจะชี้ถึงสิ่งที่เราอาจจะคิดไม่ออกเลยว่า ในอดีตเขาสื่อสารกันยังไง แม้กระทั่งผม ผมไปเรียนที่อังกฤษ ในปี 1997 ตอนนั้นยังไม่มีอินเทอร์เน็ต ยังไม่ต้องพูดถึงอาจารย์ธงชัย ไม่มีอะไรจะติดต่อทางบ้านเลย แล้วผมต้องไปลอนดอนเพื่อซื้อมติชนรายสัปดาห์ คือการไปลอนดอนหรือใครไปลอนดอนแล้วก็ซื้อมติชนรายสัปดาห์ 1 เล่มเนี่ย “อ่านทุกตัวอักษร” แม้กระทั่งว่าโฆษณาที่อ่านมันหมดเลยเพราะว่ามันไม่มี นี่คืออิทธิพลของวารสารสมัยก่อน ซึ่งไม่เหมือนสมัยนี้ที่มีอะไรต่าง ๆ ให้เราอ่านจำนวนมาก นี่จะตอบคำถามให้เราว่า เหตุใดวารสารในอดีต อย่างเช่น อัลมานัสของอียิปต์มันถึงมีอิทธิพล หรือว่า อิควาน, เซาดารอ, อันนุร ของเซคชัยยิดฮาดิที่กำลังฟอร์มทีมในขณะนั้น เพื่อต้องการจะปลดแอกจากอังกฤษ แล้วก็เพื่อต้องการให้มุสลิมในขณะนั้นตื่นจากความหลับใหล จากความขี้เกียจ อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ จึงทรงพลังและมีอิทธิพลทางความคิดอย่างกระจายตัวกว้างขวางในยุคสมัยนั้น

ก่อนที่หะยีสุหลงจะกลับมาตั้งรกรากที่ปาตานี เผยแพร่ทำกิจกรรมต่าง ๆ หะยีสุหลงเป็นนักเดินทางคนสำคัญ ซึ่งในอดีตผู้คนเดินทางไม่เหมือนพวกเราในปัจจุบัน ยุคนั้นท่านก็เดินทางไปกัมพูชาบ้าง ไปสิงคโปร์บ้าง แล้วก็นำความคิดจากการสัมผัสดินแดนเหล่านั้นมาเพราะว่ามันอยู่ในกระแส อินโดนีเซียที่กำลังเกิดขึ้น มาเลเซียและที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย

หะยีสุหลง จึงเหมือนกับนักฟื้นฟูปฏิรูปอิสลามอีกหลายท่านร่วมสมัยบริบทเวลาของโลกมุสลิมในยุคนั้น ที่ต้องการมาฟื้นฟูอิสลามให้มีความก้าวหน้าและมีมิติของเหตุผลหนุนเสริม เช่น การเปิดโรงเรียนที่มีการสอนวิทยาศาสตร์ด้วย มีหลักสูตรที่แน่นอน มีครูที่แน่นอน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาในขณะนั้นที่ก้าวหน้ามาก

ขณะเดียวกัน ถ้าเรามองบริบทของโลกภายนอก บรรดาผู้ที่เราเรียกว่า อุลามะฮ์ หรือผู้รู้อิสลาม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นทั้งผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางการเมืองด้วย เช่น ชานูซีในลิเบีย เซค अबดุล กอเดร์ในแอลจีเรีย หรือว่าเซคในอินเดียนในช่วงการปกครองของบริติช เหล่านี้ เป็นต้น ดังนั้น แนวคิดและกระบวนการปฏิรูปพื้นฟูสังคมในวิถีอิสลามของหะยีสุหลง จึงปฏิบัติการทั้ง ในทางศาสนาที่เชื่อมร้อยกับสังคม และในทางการเมือง

ทีนี้ในทางการเมืองนั้น ถ้าผิดก็ต้องขอภัยด้วย เพราะผมคิดว่าหะยีสุหลงเกิดมา ในช่วงเวลาที่ผิดฝาผิดตัว จึงทำให้สถานการณ์เป็นแบบที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ช่วงระยะเวลาปี 2481-2487 มันในช่วงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปี 2482 เป็นช่วงที่จอมพล ป. ประกาศ นโยบายรัฐนิยม 2 ฉบับ ปี 2484 เกิดสงครามญี่ปุ่นบุกเข้ามาในประเทศไทยใช้ใหม่ แล้วก็ เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

จนกระทั่งว่าแม้จอมพล ป. จะลาออกไปแล้วจากการแพ้เสียงในสภากรณียของการ ตั้งทำเนียบที่เพชรบูรณ์กับประเด็น พ.ร.บ.พุทธมณฑลที่สระบุรี แล้วก็แพ้ไป ช่วงระยะเวลา สั้น ๆ นี้เกิดสิ่งที่เราเรียกว่าศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม แต่ว่ามันน้อยเกินไป มันเกิดรัฐประหาร ตั้งแต่ 2490 เสียอีก รัฐประหาร 2490 บรรดานักประวัติศาสตร์ก็บอกว่า เป็นการรัฐประหาร ครั้งที่ร้ายแรงเลวร้ายและก็ส่งผลกระทบมากระทั่งในปัจจุบัน เป็นการรัฐประหารที่นำมาซึ่ง ฝ่ายเจ้ามามีอำนาจอิทธิพลในทางการเมืองอีกครั้งหนึ่งในช่วงนั้น

ทีนี้ บริบทของรัฐประหาร 2490 ส่งผลอย่างไร ผมขอลำดับเวลาโดยสังเขป ดังนี้

2491 มกราคมจับตัวหะยีสุหลง

2491 เมษายน เกิดเหตุการณ์ดุซงญอ ที่รัฐไทยเรียกว่ากบฏดุซงญอ แต่พวกเรา เรียกว่าการลุกขึ้นสู้ของชาวบ้านดุซงญอ

2492 เกิดกบฏวังหลวง

2494 เกิดกบฏแมนฮัตตัน

2495 เกิดกบฏสันติภาพ

หลัง ปี 2492 หลังเกิดกบฏวังหลวง เผ่า ศรียานนท์ สังกหารัฐมนตรี 4 คน ประกอบ ด้วย จำลอง ดาวเรือง ถวิล อุดล ทองเปลว ชลภูมิ และทองอินทร์ ภูริพัฒน์ แล้วก็พวกนี้ ก็หนังสือพิมพ์ก็โดนจับไปหมด ดังนั้นจะเห็นว่า หะยีสุหลงต่อสู้ทางการเมืองในบริบทเวลา ที่ การเมืองไทยมันเลวมากที่สุด ดังนั้นแล้ว ผู้มีอำนาจพวกนี้จึงสั่งฆ่าโดยไม่อึ้งขังขบอะไร ทั้งหลายทั้งปวงผมต้องการชี้ว่า การต่อสู้ของหะยีสุหลงก็อยู่ในบริบทของการเมืองไทยนั้น เช่นเดียวกัน

ข้อเรียกร้อง 7 ข้อ ในบริบทปัจจุบัน: เนื้อหาและกระบวนการ

ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์

ผมมีความยินดีที่ได้ถูกเชิญมาเป็นวิทยากรร่วมพูดคุย ในประเด็นที่คิดว่ามีความสำคัญต่อพื้นที่ทางการเมืองในปาดานี/สามจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมาก เราพยายามที่จะเชื่อมร้อยอดีต ปัจจุบัน เพื่อที่จะมองเห็นอนาคตบางอย่างร่วมกัน ประเด็นการนำเสนอของผม คือ การชวนทุกท่านในวงเสวนาร่วมกันพิจารณาข้อเรียกร้อง 7 ประการ ใน 2 มุม มุมหนึ่งคือในเชิงเนื้อหา สองคือในเชิงของกระบวนการ

ประเด็นแรก สำหรับเรื่องเนื้อหา ทุกท่านคงจะทราบว่าข้อเสนอมูลนิธิ 7 ประการหรือข้อเรียกร้อง 7 ข้อ ยังคงมีภาวะร่วมสมัยกับปัจจุบันอยู่มาก หลายภาคส่วนเห็นตรงกัน แม้กระทั่งภาครัฐหรือหน่วยงานความมั่นคงเองก็เห็นว่าข้อเรียกร้องเหล่านั้นยังคงมีความร่วมสมัย พุดง่าย ๆ คือยังทันสมัยในปัจจุบันอยู่หลายประเด็น ภาวะร่วมสมัยดังกล่าว สะท้อนอย่างน้อย 2 เรื่อง ในมุมมองของผม

เรื่องที่ 1: เป็นการสะท้อนว่าแท้ที่จริงแล้ว รากเหง้าของปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เป็นเรื่องทางการเมืองมาโดยตลอด ไม่ใช่เรื่องการทหาร การทหารเป็นแค่เปลือก เป็นอาการที่แสดงให้เห็นออกมาจากปัญหาทางการเมืองที่แก้ไขไม่ได้หรือยังไม่ได้รับการแก้ไข

ปัญหาทางการเมืองที่ว่า เรื่องหลัก ๆ ก็คือโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐส่วนกลางที่รวมศูนย์ สถาปนาความเป็นรัฐสมัยใหม่ขึ้นมาไม่นาน กับ อำนาจที่เดิมทีกระจายตัวอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมีอิสระในตัวเองพอสมควร รวมถึงปาดานีด้วย แต่อำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ถูกผนวกรวมเข้าไปภายใต้กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ของสยาม แต่โครงสร้างอำนาจที่ประกอบสร้างขึ้นมานี้ไม่เสถียร และมีความพยายามเรียกร้องเคลื่อนไหวเพื่อที่จะตอบสนองให้การกระจายตัวของอำนาจระหว่างแต่ละพื้นที่ในขอบเขตรัฐสยามหรือรัฐไทยสมัยใหม่ มีดุลยภาพที่ตรงกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่นมากกว่า

สิ่งนี้เป็นข้อสะท้อนอย่างหนึ่งที่เห็นว่า เพราะเหตุใดเรื่องนี้จึงถูกพูดถึงซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำไมข้อเรียกร้อง 7 ประการจึงถูกมองว่ามีความร่วมสมัยอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันเป็นเรื่องของรากเหง้าสาเหตุที่เป็นใจกลางของปัญหานี้มาโดยตลอด นั่นคือ เรื่องอำนาจ เรื่องทางการเมือง

และข้อความว่าการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจหรือโครงสร้างทางอำนาจระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่นที่สมดุล อันนี้ก็ไม่ใช่ภาษาของผม แต่เป็นภาษาที่อยู่ในเอกสารการวิเคราะห์สถานการณ์ของ สมช. (สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง) ซึ่งนั่นก็แปลว่า แม้กระทั่งรัฐหน่วยงานความมั่นคงเองก็เห็นสาเหตุรากเหง้าตรงนี้เช่นเดียวกัน ในสำนวนภาษาของ สมช. ที่ผมอ้างถึงนี้ ข้อความดังกล่าวถูกวางอยู่ภายใต้หัวข้อการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และบอกว่าเป็นสาเหตุเชิงโครงสร้างที่ต้องได้รับการแก้ไข อันนี้เป็นจุดเปลี่ยนหนึ่งที่ทำให้นโยบายของ สมช. ช่วงปี 2553-2554 เป็นต้นมา ที่เรียกว่า นโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้วางเรื่องสำคัญเอาไว้ประการหนึ่ง คือ การสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการแสวงหาทางออกอย่างสันติร่วมกัน โดยอาจอยู่ในรูปแบบของการกระจายอำนาจที่เหมาะสม เขาใช้คำนี้ในนโยบาย นั่นคือสิ่งที่สะท้อนอย่างหนึ่งที่เห็นว่าทำไมเรื่องนี้จึงถูกพูดถึงว่ามีความร่วมสมัย คนยังพูดถึงมันมาเรื่อย ๆ

เรื่องที่ 2 : แต่สิ่งที่สะท้อนออกมาอีกอย่าง อันนี้น่าเศร้า คือระหว่างพุทธทศวรรษ 2490-ปัจจุบัน ร่วมเจ็ดทศวรรษ หรือ 70 ปี ตีว่าร่วมหนึ่งชั่วอายุคนนี้ ปัญหารากเหง้ามันยังไม่ได้รับการแก้ไข มันยังอยู่แบบนั้น แน่หนอนว่ามีความพยายามแก้ไขปัญหาจากหลายหน่วยงาน ในหลายสมัยรัฐบาล แต่ว่าก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้การพูดถึงเรื่องนี้มันหายไป แน่หนอนว่าสถานการณ์มันมีความเปลี่ยนแปลง เวลาไม่ได้หยุดนิ่งอยู่ ณ จุดนั้น ๆ ทุกวันนี้เหมือนเดิมก็คงไม่ใช่ มันก็มีพลวัตของมัน เพราะฉะนั้นถ้าเราเอาข้อเรียกร้อง 7 ประการมาวาง แล้วชวนคุยในบริบทปัจจุบัน ผมมองว่า 7 ข้อนั้นมันมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน

1. โครงสร้างของท้องถิ่น
2. ที่ทางของศาสนา
3. ภาษา และ
4. ภาษา

นี่คือ 4 องค์ประกอบหลัก ๆ ที่อยู่ใน 7 ข้อเรียกร้องนั้น หากวางไว้ในบริบทปัจจุบัน

ณ เวทีนี้ผมขออนุญาตพูดถึงแค่องค์ประกอบแรก เมื่อเราดูข้อเรียกร้องจากพุทธทศวรรษที่ 2490 การเรียกร้องว่าผู้บริหารพื้นที่ ผู้ปกครองต้องมาจากการเลือกตั้งของประชาชน ถือว่าเป็นข้อเรียกร้องที่ก้าวหน้ามากในยุคสมัยนั้น แล้วพื้นที่ไม่ใช่แค่ตำบล แต่หมายถึง 4 จังหวัด

ปัญหาก็คือว่า พอเราพิจารณาข้อเรียกร้องนั้น ในบริบทปัจจุบัน จะพบว่าในวันนี้ เรา จะพูดเพียงคำว่า “ปาตานี” ไม่ได้แล้ว เพราะเราจะเห็นกรณีของจังหวัดเช่นเชียงใหม่ ที่มี ข้อเรียกร้องในวาระของการกระจายอำนาจ หรือเรียกอีกแบบว่าข้อเรียกร้องปรับโครงสร้าง ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่นใหม่นี้เช่นกัน และถ้านับในช่วงพุทธ ทศวรรษ 2550 มีประมาณอย่างน้อย 26 จังหวัด ที่แสดงให้เห็นว่าตัวเองมีความพร้อมจะจัด ตั้งจังหวัดจัดการตนเอง ถ้าเราพูดถึงหนึ่งในข้อเรียกร้องสำคัญที่เป็นเชิงโครงสร้างท้องถิ่น ของหะยีสุหลง นั่นคือเรื่องของการกระจายอำนาจ เป็นเรื่องของการสถาปนาความอิสระของ ท้องถิ่นให้มากขึ้น ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์หรือระเบียบของราชการ ซึ่งเป็นกระแสที่ หลายพื้นที่ผลักดันขับเคลื่อนใน 6 ทศวรรษให้หลัง โดยที่วาระนี้ถูกรองรับด้วยรัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 รวมทั้งนัยของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันด้วย

นอกจากนี้ กระแสเรียกร้องการกระจายอำนาจรูปแบบพิเศษในพุทธทศวรรษที่ 2550 ดังกล่าวยังสอดคล้องกับข้อสรุปและข้อเสนอของคณะกรรมการปฏิรูปฯ ที่มีท่านอำนาจที่ ปันยารชุน เป็นประธานเมื่อปี 2554 และสอดคล้องกับคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายฯ ในปี 2558 และสืบเนื่องต่อมาถึงรายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ปี 2564 ที่มีท่านชูการ์ โน มะทา เป็นประธาน ต่อเนื่องมาจนถึงช่วงการรณรงค์หาเสียงในการเลือกตั้งระดับชาติ พ.ศ.2566 ซึ่งตั้งแต่ปลายปีที่แล้วมีหลายพรรคการเมืองก็พยายามจะผลักดันการกระจาย อำนาจแบบพิเศษและวาระจังหวัดจัดการตนเอง ผมลองไล่เรียงดูมีถึง 4 พรรคที่พูดถึง “จังหวัดจัดการตนเอง” คือ ก้าวไกล เพื่อไทย (พูดถึงจังหวัดที่มีความพร้อม) ประชาธิปัตย์ และเป็นธรรม รวมทั้งมีพรรคอื่น ๆ ที่หาเสียงเรื่องการกระจายอำนาจบางด้านภารกิจแบบ พิเศษเป็นการเฉพาะด้าน เช่น ชาติไทยพัฒนา สามัญชน และรวมพลัง เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษา หรือกระทั่งการบริหารงานด้านกำลังตำรวจ นั่นแปลว่า ข้อเรียกร้องเมื่อมอง ย้อนกลับไปที่ท่านหะยีสุหลง ณ วันนี้มันยังร่วมสมัย ไม่ใช่แค่สำหรับพื้นที่ปาตานี แต่เป็น ข้อเรียกร้องร่วมสำหรับหลายพื้นที่ท้องถิ่น และจากหลายภาคส่วนอีกด้วย

ดังนั้น ในเชิงกระบวนการของการเรียกร้อง 7 ข้อของหะยีสุหลง พวกเราเห็นอะไร จากตรงนั้นบ้าง ถ้าเรามองในบริบทปัจจุบัน หลายคนมองเห็นเพียงแต่ว่า การเรียกร้อง แบบนี้ถูกตอบโต้ด้วยความรุนแรง และการสร้างความหวาดกลัวโดยรัฐ แต่อีกด้านหนึ่ง ที่หลายคนอาจมองไม่เห็นคือ อะไรที่เป็นพลังของการเรียกร้องนี้ ผมมองว่าพลังดังกล่าว มาจากทั้งภายในและภายนอก ภายในก็คือความเข้มแข็งในการยืนหยัดหลักการตามอัต ลักษณ์ อุดมการณ์ ทางนำของตัวหะยีสุหลงเองและสังคมปาตานี ทั้งเรื่องศาสนาและเรื่อง ภาษา แต่ขณะเดียวกันวิถีเคลื่อนไหวของกระบวนการกว่าจะได้มาซึ่งข้อเสนอดังกล่าวนี มี ประชาชนกว่า 100-200 คนที่ระดมกันมาจนเป็นหลายสิบข้อเรียกร้อง แล้วประมวลกลับ กรองออกมาเป็น 7 ข้อในการเรียกร้องดังที่เราเห็นกัน ข้อเท็จจริงนี้ทำให้เห็นว่า มันมีฐานที่ มีพลังจากคนมากมายหลากหลายเป็นขบวน ไม่ใช่แค่จากหะยีสุหลงเพียงท่านเดียว แต่มา จากหลายคนในพื้นที่ หลายจังหวัดในชายแดนภาคใต้ แล้วหลายคนที่ว่านี้ ก็ไม่ใช่แค่มุสลิม แต่มีจีน มีหลายอัตลักษณ์รวมอยู่ในข้อเรียกร้องนี้ ซึ่งล้วนเป็นคนในพื้นที่ด้วยกัน

ขณะเดียวกันภายนอกก็คือ การเคลื่อนตัวกับคนที่แตกต่างไปจากตัวเองในส่วนกลาง อันนี้คือพลังอีกแหล่งหนึ่งของข้อเรียกร้อง 7 ข้อ ซึ่งถ้าเราดูในประวัติศาสตร์ปาตานี ยุคสมัยรัฐจารีต จะพบว่า พลังของปาตานี อำนาจของปาตานี หนุนเสริมมาจากความสามารถใน “การเปิดรับภายนอก” มาโดยตลอด ไม่ใช่ “การปิดกั้นตนเอง” ผมกำลังจะบอกว่าการต่อสู้แบบ BRN ผิด การปิดไม่ใช่พลัง สำหรับปาตานีการเปิดคือพลังมาโดยตลอด ทั้งในอดีตการเป็นเมืองท่า กระทั่งอาวุธปืนกล อาวุธปืนใหญ่ มันคือการเปิด มันมาจากโปรตุเกส มาจากจีน มาจากอะไรหลาย ๆ พื้นที่ นั่นคือศักยภาพของที่นี่ ที่มาจากการเปิดรับ ไม่ใช่การปิดกั้น และนี่คือยุทธศาสตร์เชิงกำลังอำนาจแห่งชนชาติตลอดมา

แต่ในบริบทปัจจุบัน ประเด็นนี้มีความยุ่งยากซับซ้อน ตรงที่ว่า ขณะที่นักเคลื่อนไหวทางการเมืองและภาคประชาสังคมหลายส่วนในพื้นที่พยายามเปิดสัมพันธ์ตนเองกับภายนอก แต่คนที่เกี่ยวข้องข้างนอก รัฐ โดยเฉพาะฝ่ายความมั่นคง กลับตอบโต้ด้วยการกำจัด ด้วยความรุนแรง ข้อที่ควรตระหนักคือ พวกท่านไม่ได้กำจัดอุดมการณ์นั้นทิ้ง ไม่ได้ทำให้การต่อสู้ที่มันสลายไป สิ่งที่ท่านกำจัดกลับเป็นสายพิราบของการต่อสู้ และมันทำให้เหลือเพียงการต่อสู้ในแนวทางสายเหยี่ยว มันทำให้เหลือแต่การต่อสู้ด้วยเป้าหมายที่สุดโต่ง และมันทำให้เหลือเฉพาะวิธีต่อสู้ด้วยความรุนแรง เพราะท่านได้กำจัดเป้าหมายที่พอจะเป็นไปได้ในการอยู่ร่วมกันไปแล้วด้วยมือท่านเอง และท่านยังกำจัดวิธีการในการจะเรียกร้องด้วยสายพิราบ การใช้การเจรจา สันติวิธี และการประนีประนอม ทั้งนี้ก็เพราะท่านได้กำจัดตัวบุคคลที่เป็นผู้นำการใช้แนวทางและวิธีการแบบนั้นไปแล้วด้วยตัวท่านเอง

สิ่งที่เป็นผลจากการตอบสนองแบบนี้ของรัฐ ก็คือการทำให้การต่อสู้แบบสันติวิธีนั้นขาดดุล กล่าวประยุกต์จากมโนทัศน์ทางการเมืองเปรียบเทียบได้ว่าภาวะ deficit of nonviolence อันนี้ขาดดุลและสูญเสีย มันทำให้สันติวิธีสูญเสียความเชื่อมั่นในสายตาของคนที่จะเคลื่อนไหว ข้อสังเกตนี้อาจเป็นสิ่งที่เราทุกคนต้องช่วยกันทุกฝ่ายในความขัดแย้งอันเรื้อรังนี้ ในการจัดวางโครงสร้าง กลไก พื้นที่ ตลอดทั้งจัดองค์กรจัดขบวนภายใน สำหรับหันหน้ามาทะเลาะขัดแย้งกัน แต่พร้อมกันนั้นก็สามารถจะประคับประคององค์รวมของความขัดแย้ง ให้อยู่ในร่องในรอยของการไม่เปลี่ยนแปลงเปลี่ยนไปสู่การเข่นฆ่ากัน

การบังคับใช้ พ.ร.บ. ซ่อมทรมาณและอุ้มหาย เป็นเพียงจุดเริ่มต้น ของการสร้างความยุติธรรม

อาดิลัน อาลีอิสเฮาะ

บทความสันติจึงมีแต่ทุกท่าน ต้องยอมรับว่าปรากฏการณ์กรณีหะยีสุหลงสุฮาย เป็นเรื่องที่ไม่ใช่เราจะมาพูดถึงกันแค่หลังจากช่วงที่ประเทศไทยไปลงนามในช่วงปี 2550-2553 ไม่ใช่ มันมีเรื่องตั้งแต่กรณีหะยีสุหลงเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีการเรียกร้องมาโดยตลอด แต่ไม่ได้เป็นที่ข่าวกล่าวขานอย่างกว้างเหมือนกับช่วงหลังจากที่ประเทศไทยลงนามในข้อตกลงระหว่างประเทศ การต่อสู้เรียกร้องเพื่อที่จะให้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันการปราบปราม การซ่อมทรมาณ และการทำให้บุคคลสูญหายนี้มันมีระยะเวลายาวนานมาก จากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากภาคประชาสังคมภาคประชาชน NGO ทั้งภายในและระหว่างประเทศ รวมถึงภาควิชาการ

ช่วงสมัยของการเมืองที่ผ่านมา เราถือว่าเป็นความโชคดีที่ทุกภาคส่วน รวมทั้งฝ่ายการเมืองเอง ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ อีกทั้งยังร่วมมือกับภาคประชาสังคมและภาคประชาชนและคนในพื้นที่ จริง ๆ ไม่ใช่เฉพาะภาคใต้อย่างเดียวที่เรียกร้อง คนชายขอบทั่วประเทศที่มีปัญหาเรื่องคนสูญหาย ถูกกระทำให้ทรมาณ ก็พยายามผลักดันกันมาโดยตลอด

ผมขออนุญาตพูดถึงงานในมิติของฝ่ายการเมือง เราจะเห็นว่าในสภานะนั้น ทุกภาคส่วนช่วยกันผลักดัน ก้าวไกล มีการนำเสนอร่างฉบับประชาชน ตั้งแต่อนาคตใหม่สมัยนั้นอาจารย์ปิยะบุตร เข้ามาเสนอในคณะกรรมการการกฎหมาย การยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการเองก็ตั้งคณะทำงานเพื่อร่างกฎหมายฉบับนี้ขึ้นมา และมีการผลักดัน การต่อสู้ตลอดทางของมาซึ่งกฎหมายนี้ กระบวนการมีขวากหนามมากมาย แต่มันก็ผ่านมาได้อย่างทุลักทุเล

เพราะว่าอุปสรรคใหญ่ คือ ความไม่เข้าใจ ความหวาดระแวงของเจ้าหน้าที่รัฐว่ากฎหมายฉบับนี้จะเป็นปัญหาและอุปสรรคสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ มีความ

รู้สึกว่าคุณหมายฉบับนี้จะไปหนุนให้กับผู้กระทำความผิดมีโอกาสที่จะกระทำผิดได้และมีกฎหมายมาคุ้มครอง เดี่ยวเจ้าหน้าที่จะมีปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่มาก

ซึ่งเรามองกลับกันว่า จริง ๆ กฎหมายฉบับนี้เนี่ยเป็นกฎหมายที่คุ้มครองเจ้าหน้าที่ผู้ทำงานโดยสุจริต คนที่ทำงานโดยสุจริตไม่ต้องกลัวเลยกับการปฏิบัติตามกฎหมาย พวกเขาจะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายฉบับนี้

จนมาบังคับใช้เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2566 ก็ยังมีขวากหนามเล็กๆ จนท้ายสุดผ่านมาได้ นี่คือนี่ที่เป็นผลพวงจากการต่อสู้เรียกร้อง ไม่อยากจะบอกว่าเป็นผลงานของใครคนใดคนหนึ่งต้องบอกว่าเป็นผลงานของคนทั้งประเทศ ทั้งภาคประชาสังคม ภาคประชาชน ภาควิชาการ และฝ่ายการเมือง ซึ่งเราไม่ค่อยจะได้เห็นนักกว่า พรรคการเมืองจะร่วมแรงร่วมใจสนับสนุนกฎหมายฉบับนี้ จนวาระที่ 3 เนี่ยมีอยู่ท่านเดียวที่ลงมติไม่รับ แต่มาเปิดเผยภายหลังว่าท่านกดผิด ถือว่า 100% เป็นกฎหมายฉบับเดียวที่คนทั้งสภาเห็นด้วย

ส่วนตัวผมมองว่าความเป็นคน ความเป็นมนุษย์ของคนที่อยู่ในสภาเอง ทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา เห็นปรากฏการณ์ เห็นความจำเป็นของกฎหมายฉบับนี้ และเห็นถึงพลังของการเรียกร้องจากทุกภาคส่วนจริง ๆ เราใช้อะไรมากมายในการที่จะดันให้สำเร็จ

ในสภาเอง เราพยายามไปพบท่านประธานรัฐสภา นายชวน หลีกภัย เราพยายามรวบรวมกลุ่มกฎหมายที่คล้าย ๆ กัน จากหลาย ๆ พรรค เสนอเพื่อที่จะให้หยิบขึ้นมาพิจารณา เพราะเรารู้ว่าขณะนั้นคือสมัยท้ายของวาระรัฐสภาแล้ว ดังนั้น เรากลับว่าจะไม่ทันอยู่ในลำดับที่จะเข้ามาพิจารณา สุดท้ายเมื่อมีกรณีโจ่งดำ ฝ่ายบริหารเองก็เห็นถึงความจำเป็นที่โดนสังคมเรียกร้อง และก็มี การสื่อสารทางวงกว้างให้รับรู้ว่ามันจำเป็นจะต้องหยิบมาพิจารณาเพื่อผ่านกฎหมายนี้ให้ได้ จึงเป็นที่มาที่ฝ่ายบริหารเร่งรัดให้กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นผู้ร่างกฎหมายฉบับนี้ ได้เสนอเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา ซึ่งเข้าหลักเกณฑ์ว่า โดยระเบียบข้อบังคับของรัฐสภา เมื่อมีกฎหมายที่เสนอโดยฝ่ายบริหารแล้ว ต้องหยิบมาพิจารณาทันที ทำให้ร่างกฎหมาย 4 ร่างของพรรคการเมืองได้มาพิจารณาร่วมกัน และใช้ร่างทั้ง 4 ร่างนี้แหละมาแปลงจนเป็นกฎหมายฉบับที่ออกมานี้ ที่เราเห็น

ถ้าเรานับเวลาตั้งแต่ประเทศไทยไปลงนามในอนุสัญญาระหว่างประเทศและจะต้องมาอนุมัติการกฎหมายเพื่อที่จะให้มีกฎหมายภายในรองรับ รวมได้ว่าเราใช้เวลา 16 ปี แต่เรามีกฎหมายแล้วเรารู้สึกว่าภาคภูมิใจไม่ใช่เนาะ เพราะนี่เป็นเพียงแค่จุดเริ่มต้นเท่านั้นเอง การมีกฎหมายนั้นหมายถึงการที่เราจะต้องมาสอดส่องตรวจสอบติดตามการบังคับใช้กฎหมาย เชื่อว่าทุกท่านคงเคยได้ยินประชาชนเขาพูดกันว่า ไม่ได้กลัวกฎหมายหรอก แต่ประชาชนกลัวผู้บังคับใช้กฎหมายที่ไม่ได้ใช้กฎหมายอย่างสุจริตใจกับประชาชนต่างหาก สิ่งนี้ต่างหากที่ประชาชนกลัว เป็นงานที่เราต้องทำร่วมกันต่อจากจุดเริ่มต้นของการมีกฎหมาย

เราได้กฎหมายมา เราเองทุกฝ่ายจะต้องทำหน้าที่ช่วยกันตรวจสอบช่วยกันติดตามช่วยกันดูว่า ใช้ตรงตามเจตจำนงเจตนารมณ์ของกฎหมายหรือไม่

ผมเองหลังจากที่ พรบ.ฉบับนี้ผ่าน โดยส่วนตัว จะได้รับข้อมูลตลอดว่า เจ้าหน้าที่ทำงานยากขึ้นในการทำหน้าที่ จะต้องมีการบันทึกภาพ ภาพเคลื่อนไหว บันทึกเสียง ตลอดเวลา รวมถึงการบังคับใช้กฎหมายพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นในชั้นของกฎอัยการศึก ในชั้นของ พรก.ฉุกเฉิน เหล่านี้จะต้องมีการบันทึกภาพเสียงเคลื่อนไหวตลอดเวลา รวมถึงการไปเอาตัวบุคคลตามหมายจับ การนำส่งให้กับสถานีตำรวจเจ้าของพื้นที่ก็เป็นสิ่งที่เขาจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายฉบับนี้ ทำให้เราได้เห็นว่ายุทธศาสตร์ของกฎหมายฉบับนี้ถ้าเรามองในมุมของการใช้กฎหมายโดยสุจริต เราก็คงเห็นว่าผู้ปฏิบัติที่ปฏิบัติโดยสุจริตจะไม่มีปัญหา แต่เราเชื่อว่าเราเข้าใจได้ว่ากฎหมายฉบับนี้มันสร้างความรำคาญ สร้างความติดขัดกับผู้ที่เคยคุ้นชินกับการปฏิบัติในอดีตของเจ้าหน้าที่ แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นสิ่งที่จะต้องกลับไปสู่สถานะเดิม

ผมยังมองว่าเป็นโอกาสเสียด้วยซ้ำไปที่ฝ่ายปฏิบัติหรือรัฐเองจะต้องปรับตัวเพื่อที่จะให้มีการเข้ากับกฎหมายนี้ให้ได้ เพราะกฎหมายฉบับนี้ในเรื่องของเนื้อหาทางกฎหมาย เราไม่ต้องไปพูดถึง เราไม่ได้ไปลงในรายละเอียดของเนื้อหาของกฎหมาย แต่เราให้เห็นว่า ในกฎหมายฉบับนี้ตอนที่เราร่างกัน เราเอามาจากปัญหาอุปสรรคทั้งหมด ที่เราเจอในชั้นปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการนิยามเรื่องการควบคุมคืออะไร หรือกระบวนการในการจะควบคุมตัว บันทึกภาพเสียง รวมถึงกระบวนการต่าง ๆ ขั้นตอนต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาอุปสรรคในพื้นที่ภาคใต้กับพื้นที่อื่น ๆ ของภูมิภาคทั้งประเทศไทยมาเขียนไว้ทั้งหมดในกฎหมายฉบับนี้ค่อนข้างที่จะสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

จริง ๆ แล้ววิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือกฎหมายอาญามันมีมาโดยตลอด อยู่ที่ผู้ปฏิบัติ เหมือนอย่างที่ผมบอกประชาชนไม่ได้กลัวกฎหมายแต่ประชาชนกลัวผู้บังคับใช้กฎหมายว่า จะใช้กฎหมายโดยสุจริตหรือจริงใจตั้งใจมากน้อยเพียงใด การรวบรวมพยานหลักฐาน การค้นหาความจริง การสืบค้นข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นหน้าที่หลักของเจ้าหน้าที่รัฐ แต่เมื่อมีกฎหมายฉบับนี้ มันจะเป็นกฎหมายเฉพาะที่วางหลักให้กับกระบวนการดังกล่าวมานี้ในเชิงของการป้องปรามไม่ให้มีเหตุการณ์ช้อมทรมานและอุ้มหายเกิดขึ้นในอนาคต ขณะเดียวกัน ก็เป็นการทำให้เห็นว่า คนที่สูญหายยังไม่ได้มีข้อยืนยันยุติ ยังต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่จะต้องรวบรวมค้นหาเพื่อที่จะหาข้อยุติให้ได้ว่าตกลงบุคคลท่านนั้นสูญหายหรือมีสถานะใดในสังคม

การเหยียวยาทที่เข้มแข็งที่สุดคือ การเหยียวยาด้านความยุติธรรมและ สิทธิในการรู้ความจริง

พรเพ็ญ คงขจรเกียรติ

การคุ้มครองป้องกันบุคคลจากการถูกบังคับให้สูญหายเป็นกระบวนการที่มีพัฒนาการมาพักใหญ่ ในอดีตในพื้นที่ปาตานีมีเหตุการณ์การบังคับบุคคลให้สูญหายอยู่เป็นระยะ แต่ในอดีตนั้นคงไม่มีนักสิทธิมนุษยชนมาจดบันทึกแล้วก็รายงานต่อสหประชาชาติเหมือนในปัจจุบัน กติกาและกลไกคุ้มครองป้องกันเรื่องนี้เพิ่งเกิดขึ้นมาทีหลังมาก ๆ แต่การเกิดขึ้นของมันก็เพื่อตอบสนองต่อผลกระทบจากเหตุการณ์อย่างนี้แหละค่ะ ที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ พื้นที่ แม้ว่ากรกระทำเหล่านี้จะเป็นความผิดทางกฎหมายระหว่างประเทศอยู่เดิม โดยเฉพาะกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 (International Covenant on Civil and Political Rights; ICCPR) แต่การกระทำเหล่านี้ยังไม่ได้รับการอนุวัติการมาเป็นความผิดทางอาญาตามกฎหมายของหลายประเทศ พัฒนาการในระดับระหว่างประเทศจึงได้มีการกำหนดกฎหมายระหว่างประเทศเฉพาะขึ้น เริ่มจากอนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการทรมาน และการกระทำอื่นๆ ที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี ค.ศ.1984 (Convention Against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; CAT) ซึ่งการอุ้มหายก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการทรมาน แต่มันแยบยลซับซ้อนแล้วก็ซ่อนเงื่อน กระทั่งเราไม่พบชะตากรรม ไม่พบว่ามันเป็นความผิดทางอาญาของหลายๆ ประเทศอยู่ดี

ต่อมาจึงมีกฎหมายระหว่างประเทศขึ้นอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งมีอายุแค่ประมาณ 10 ปีมาเนี่ยเอง ที่เรายอมรับกันว่าการบังคับบุคคลให้สูญหายเป็นความผิดทางอาญาในกฎหมายสากลคือ อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ค.ศ.2010 (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance; CED) ก็มีการรณรงค์ให้รัฐสมาชิกอนุวัติการบัญญัติกฎหมายขึ้นรับรองรับภายในประเทศ ซึ่งไทยเราเป็นเพียงไม่กี่ประเทศที่ทำสำเร็จ แต่ขณะเดียวกันหลายประเทศก็ใช้หลักการยอมรับกฎหมายระหว่างประเทศเป็นกฎหมายภายใน

โดยอัตโนมัติ ส่วนของเรามองว่า กฎหมายเราต้องเขียนของเราเอง ให้มันเป็นภาษาไทย ตำรวจไทย คนที่มีอำนาจถึงจะรู้ ดังนั้น จึงออกมาเป็นพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย พ.ศ.2565 ทำให้ทุกวันนี้การกระทำเหล่านี้ถือเป็นความผิดทางอาญาแล้ว

แต่ปัญหามันคือกระบวนการบังคับใช้กฎหมายและการต่อสู้รักษาสิทธิการคุ้มครองของประชาชน ที่เริ่มแรกเลยทางครอบครัวจะไปแจ้งข้อหาอะไรกับหน่วยงานราชการ ว่ามีการตายไหม “ไม่ตาย” เขาไปถูกควบคุมกักขังที่ไหนไหม “ไม่รู้” การสืบค้นพยานหลักฐานเบื้องต้นหลังจากเกิดเหตุยามาก กับทุกกรณี

ดิฉันพูดถึงกรณีที่เรามีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ใช่แค่องค์กรเดียวหรือทนายคนเดียว จากกรณีทนายสมชาย นีละไพจิตร เป็นคดีแรกที่เราไปนั่งสังเกตการณ์คดีตลอด 8 เดือน ก็พบปัญหาเยอะมากในเรื่องของการรวบรวมพยานหลักฐานเบื้องต้น แม้ว่าคดีจะไม่เข้ามา มีการพิจารณาคดีวันแรกหลังจากเกิดเหตุซึ่งน่าจะประมาณ 6-7 เดือนเท่านั้น และพิจารณาติดต่อกันจนกระทั่งมีผลคำพิพากษาต่อมาภายหลังว่ายกฟ้องตำรวจทั้ง 5 นาย

อันนี้จะพูดถึงเรื่องของความยาก พอมีการยกฟ้องก็มีผลต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม แต่ ณ ตอนนั้น เมื่อ 69 ปีก่อน ขออนุญาตเอ่ยถึงท่านหะยีสุหลง กรณีของท่านในตอนนั้นมันตั้งข้อหาไม่ได้ อย่างกรณีท่านนายสมชาย ข้อหาที่ตั้งคือการอุ้มหายที่ไม่พบชะตากรรมคือการกักขังคนหน่วงเหนี่ยว และปล้นทรัพย์ ทรมาน รุกล้ำไปด้วย ปากกา มองปล้นปากกาแพง ๆ ก็หายไปด้วย ก็เลยได้ตั้งข้อหา แต่ก็แค่ข้อหาลักษณะที่ว่ามา การไม่มีข้อหาความผิดทางอาญาตลอดมาต่อกรณีเหตุการณ์ลักษณะนี้ที่ผ่านมา ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับเรื่องร้องเรียนจากญาติหรือการพูดถึงว่ามีญาติมาร้องเรียนว่าหายไป เขาจึงไม่ริเริ่มการสืบสวนสอบสวน ซึ่งสำคัญมากในช่วงเวลาแรก ๆ อันนี้ถือเป็นอุปสรรค

กรณีที่เราไปเกี่ยวข้องอีกกรณี คือ กรณีนายเกียรติศักดิ์ ถิตยบุญครอง ในช่วงสงครามยาเสพติด เขาเป็นเด็กหนุ่มอายุ 17 ปี ที่ถูกอุ้มไปที่สถานีตำรวจ จากนั้นก็มีคนเห็นว่ามีบุคคลมาประกันตัวเขาออกไปแต่หลังจากนั้นก็ไม่มีใครเจอเกียรติศักดิ์อีกเลย จนกระทั่งรุ่งขึ้น ไปเจออีกทีในอีกท้องที่หนึ่งพบว่าเขาได้เสียชีวิตไปแล้ว

จากกรณีเหล่านี้ การอุ้มหายส่วนใหญ่และคิดว่าแทบจะทุกกรณีเลยคือการอุ้มฆ่า แต่มีลักษณะของการซ่อนศพสำเร็จกับซ่อนศพไม่สำเร็จ ซึ่งการซ่อนศพไม่สำเร็จจะกลายเป็นคดีฆาตกรรม คล้าย ๆ กับที่เกิดขึ้นกับบิลลี่

กรณีที่เกี่ยวข้องกับการหายไปของบุคคล อุปสรรคเริ่มแรกเลยคือ การค้นหาความจริงระยะหลังเหตุการณ์เป็นไปอย่างยากลำบากมาก อย่างไรก็ตาม มีรูปแบบการค้นหาความจริงอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งกรณีของหะยีสุหลงและญาติทั้ง 4 ใช้รูปแบบนี้เป็นผลเกิดขึ้นได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วยส่วนหนึ่ง คือ การตั้งคณะกรรมการค้นหาความจริง ซึ่งสิ่งนี้ก็ไม่ใช่เกิดขึ้นเท่าไรในสังคมไทย มีอีกช่วงหนึ่งที่เกิดคณะกรรมการค้นหา

ความจริงก็คือ ในช่วงรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ที่มีท่านจาตุรนต์ ฉายแสง มาค้นหาความจริง แล้วก็มี การจ่ายเงินเยียวยาผู้ถูกบังคับให้สูญหายในพื้นที่ประมาณ 16 ครั้ง ซึ่งตอนนี้ก็ ผากบอกทุกท่านที่รับรู้หรือมีข้อเท็จจริงอยู่ในมือด้วยการเยียวยาที่สำคัญที่สุดคือ “สิทธิที่จะรู้ความจริง” แม้ว่าเราจะได้รับเงินเยียวยาไปแล้ว แต่เราก็เชื่อว่ารัฐมีข้อมูลระดับหนึ่ง ที่เชื่อได้ว่ามีการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐเกิดขึ้นจริง ๆ กับชาวมลายูปาตานีทั้งหมดน่าจะ 16 ราย รวมทั้งกรณีทนายสมชายฯ ด้วย

สิ่งเหล่านี้ทำให้ประชาชนไม่เชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม แม้ว่าจะได้เงินเยียวยา แต่ความยุติธรรมไม่บังเกิด เพราะ “คำสั่งศาล” คือการเยียวยาทางด้านความยุติธรรม ที่เข้มแข็งที่สุด แต่เรากลับไม่เคยมีคำสั่งทางกระบวนการยุติธรรม เมื่อรัฐเยียวยาให้กับ ครอบครัว แต่ไม่จบ ไม่มีคำสั่งศาล เพราะทุกคนลอยนวลพ้นผิดไปหมด อย่างเช่น กรณีทนายสมชาย ยกฟ้องทั้งหมดในชั้นฎีกา กรณีนายเกียรติศักดิ์ ก็ยกฟ้องตำรวจทั้ง 5 นาย แม้กระทั่งว่าศาลชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ ได้ตัดสินลงโทษแล้ว แต่ชั้นฎีกาก็ยังยกฟ้อง ในข้อเท็จจริง คือเอาเหตุผลเล็ก ๆ น้อย ๆ มาอ้างถึงแล้วก็ยกฟ้องไป ตอนนี้เราก็กำลังพะวงกับกรณีคดีของบิลลีเหมือนกัน

กรณีหะยีสุหลง หากวางไว้ในบริบทปัจจุบัน ก็จะอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายใหม่ฉบับนี้ ซึ่งต้องมาถกเถียงกัน แล้วก็อาจจะให้ทางครอบครัวไปร้องเรียนตามกฎหมายใหม่ อ้างถึงบทเฉพาะกาลในมาตรา 43 ว่า สามารถที่จะนำไปบังคับใช้กับเหตุที่เกิดขึ้นก่อนกฎหมายฉบับนี้ได้ด้วย ซึ่งสิ่งนี้ก็ทำให้เราได้พาดูผู้เสียหายที่เรียกว่าเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง ที่ไปหายที่กัมพูชา ที่ลาว แล้วก็เวียดนาม ไปร้องที่อัยการสูงสุดมาแล้ว 4 กรณี ซึ่งเราก็รอความหวังว่ากระบวนการยุติธรรมจะทำอะไรให้ผู้เสียหายซึ่งเป็นการเยียวยาที่เข้มแข็งที่สุดก็คือ การสืบสวนสอบสวนให้ได้ความจริง แล้วนำผู้กระทำผิดมาลงโทษ ถ้าเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐตามนิยามของกฎหมายใหม่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ถ้ากระบวนการยุติธรรมของศาลชั้นต้น อุทธรณ์ ฎีกาคดี เหล่านี้จะพลาดโอกาสอีกเหมือนคดีทนายสมชาย เหมือนคดีเกียรติศักดิ์ และก็ไม่อยากให้ศาลพลาดโอกาสในคดีบิลลีที่กำลังอยู่ในกระบวนการศาลชั้นต้น

กระบวนการยุติธรรมไม่เอื้ออำนวยให้ญาติได้เข้าถึงและไม่มีตัวอย่างที่ดีของการสืบค้นค้นหาความจริงและเอาคนผิดมาลงโทษ เราก็ไม่มีทางที่จะปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมที่เอื้อให้เกิดการเยียวยาที่แท้จริงและยุติธรรม เยียวยาตัวเงินประเทศไทยจ่ายง่ายมาก เดี่ยวรอรัฐบาลสีแดงก็น่าจะมีการจ่ายกันไม่อันอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เสียหายสีแดงที่ไปถูกอุ้มหายที่ลาว เวียดนาม กัมพูชา และก็ไม่ทราบชะตากรรม ไม่รำลึกถึงเขา ไม่พูดถึงเขา สิ่งที่เป็นความเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของเขา

สุดท้ายถ้าเราปล่อยให้คนผิดลอยนวลไปทุกระดับ รวมทั้งบทบาทของตุลาการด้วย เหตุการณ์มันก็จะเกิดขึ้นอีก จริง ๆ เราบันทึกไว้ 110 ราย บางรายอาจมีการคลี่คลายแล้ว ก็ต้องทบทวนตามกฎหมายฉบับใหม่ ทางสหประชาชาตินั้น คณะกรรมการฯ บันทึกเรื่องคนหายไว้ 85 กรณี เพราะเราไม่สามารถจะไปแจ้งความร้องทุกข์ได้ในประเทศไทย

แต่ปัจจุบัน ด้วยกฎหมายใหม่นี้ เราสามารถทำได้แล้ว ก็อยากเรียกร้องผ่านทุกคนว่า ญาติของผู้สูญหาย ทั้ง 30 ราย ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถที่จะไปร้องเรียนให้หน่วยงานรัฐทั้ง 4 หน่วยที่เราเขียนกันไว้ได้แก่ อัยการ อำเภอบุรีรัมย์ DSI แล้วก็ตำรวจริเริ่มการสืบสวนสอบสวนใหม่ได้ แล้วก็เรียกคุณจาตุรนต์ ฉายแสงมาเป็นพยาน เพื่อเอาหลักฐานที่มีอยู่ก่อนจ่ายเงินเข้าสู่สำนวน เราก็จะได้ความจริงเพราะสิทธิที่สำคัญ คือเราต้องรู้ว่าไปซีเมนต์ที่ไหน ไปฝังที่ไหน กลบที่ไหน เผาที่ไหน กรณีพบชิ้นส่วนแล้วก็ต้องพิสูจน์ทางนิติวิทยาศาสตร์ให้ได้แน่ใจว่าเป็นญาติของเราจริง ๆ

มุมมองผู้นำการเมืองระดับชาติ

ต่อภาพอนาคตปาตานี:

ทักษิณ ชินวัตร | อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ | อนุสรณ์ จิ๊งรุ่งเรืองกิจ

ผศ.ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์

วันที่ 19-25 มิถุนายน 2565 วงเสวนาในหัวข้อ ‘Scenario Patani’ หรือ ภาพอนาคตปาตานี/ชายแดนใต้ จัดขึ้นต่อเนื่องทุกคำคืน โดย the Motive ร่วมกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคม โดยเวทีเสวนาประกอบด้วยวิทยากรหลากหลายที่จะชวนผู้รับชมครุ่นคิดต่อ ‘ชะตาอนาคต’ แต่ละด้านของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ตลอดจนทั้งกระบวนการสันติภาพ

หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของการเสวนาตลอด 7 คำคืนนี้ คือ การเปิดพื้นที่ให้กับผู้นำทางการเมืองคนสำคัญ ได้แสดงวิสัยทัศน์ต่ออนาคตของพื้นที่ คือสองอดีตนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร และ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ บวกกับหนึ่งอดีตแคนดิเดตนายกรัฐมนตรี อนุสรณ์ จิ๊งรุ่งเรืองกิจ ประธานคณะก้าวหน้า

การแสดงวิสัยทัศน์ของผู้นำทางการเมืองทั้ง 3 ท่านในเวทิดังกล่าว ไม่มากก็น้อย จะช่วยสะท้อนทิศทางที่กลุ่มการเมืองระดับชาติจะเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดชะตาอนาคตของปาตานีร่วมกับผู้คนในพื้นที่ โดยผมได้เคยสรุปและตั้งข้อสังเกตบางประการต่อวิสัยทัศน์ของบุคคลที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองทั้ง 3 ท่านดังกล่าวและเผยแพร่ไปในไทยรัฐพลัส โดยมีลักษณะเป็นการสรุปความเข้าใจ เรียบเรียง และสนทนาต่อออกไปโดยผมเอง ซึ่งอาจมีบางประเด็นที่ผู้นำทางการเมืองทั้ง 3 ท่านมิได้พูดเช่นนั้นโดยตรง ในส่วนนี้ ผมจึงได้ขออนุญาตความดังกล่าวจากทางไทยรัฐพลัสมาเผยแพร่อีกครั้งในวารสารฉบับนี้ เพื่อให้เติมต่อภาพบริบทสำหรับการเดินทางของการเมืองปาตานีได้ครบถ้วน

1. ทักษิณ ชินวัตร: รับความผิดพลาด ใช้การทหารแก้ปัญหาชายแดนใต้²⁷

1.1 ตั้งต้นจากความเข้าใจพื้นฐานธรรมชาติของผู้คน

ทักษิณเสนอว่า การแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต้องเริ่มต้นจากการเข้าใจ ภาวะที่แท้จริงหรือธรรมชาติของผู้คนและพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างน้อย 5 เรื่อง พื้นฐานคือ (1) คนจำนวนไม่น้อยพูดสองภาษา (2) บางคนมีสองสัญชาติ และใช้ชีวิตข้ามแดนไปมา (3) การให้น้ำหนักกับการศึกษาศาสนา โดยการศึกษาแบบสามัญและวิชาชีพ ยิ่งน้อยเกินไป (4) ธรรมชาติของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ประการหนึ่งที่คล้ายกับเมืองชายแดนทุกแห่ง คือการเผชิญภัยคุกคามจากอาชญากรรมในรูปแบบของยาเสพติด และการค้ามนุษย์ และ (5) การพัฒนาชายแดนฝั่งไทยช้ากว่าฝั่งมาเลเซียมาก ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนโดยมีมูลเหตุจูงใจทางเศรษฐกิจ เพื่อไปประกอบอาชีพในฝั่งมาเลเซียเป็นจำนวนมาก

“ทำไมมาเลเซียพัฒนาได้ เราพัฒนาไม่ได้ อันนี้คือ something wrong” ทักษิณกล่าว

1.2 การวางโครงสร้างพื้นฐานเพื่อแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้

เมื่อเข้าใจเช่นว่า แล้วอย่างไรต่อ?

ทักษิณเสนอว่า วิธีการทางการทหารไม่ใช่คำตอบต่อการแก้ปัญหาที่เผชิญและทั้ง การบริหารจัดการลักษณะธรรมชาติของจังหวัดชายแดนภาคใต้ดังที่นำเสนอไปข้างต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่รัฐได้ทุ่มเทงบประมาณไปหลายแสนล้านบาทกับแนวทางการทหารตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จึงแทบไม่ได้ผลลัพธ์อันใดต่อการรังสรรค์สันติภาพขึ้นในพื้นที่ ช้ำยัง ทำให้ต้องสูญเสียชีวิตนายทหารไปจำนวนมาก

ดังนั้น การสร้างสันติภาพและการเปลี่ยนผ่านสภาพพื้นที่ไปสู่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีอนาคตและมีความสุข เรียกร้องการเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาจากการใช้แนวทางการทหารมาสู่สูตรผสมระหว่าง การใช้วิธีการพูดคุยเพื่อหาทางออก ร่วมกัน การลดงานด้านความมั่นคงลง การเพิ่มงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และระบบการศึกษาที่ดี แนวทางใหม่ดังกล่าวนี้ ในขั้นต้นคือการวางโครงสร้างพื้นฐานทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองควบคู่กัน

²⁷ <https://plus.thairath.co.th/topic/politics&society/101718>.

1.2.1 โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

รัฐจำเป็นต้องปรับแนวทางการใช้จ่ายงบประมาณที่ให้น้ำหนักกับภารกิจด้านการทหารมาสู่การให้น้ำหนักกับภารกิจด้านการพัฒนา ภายใต้แนวทางการพัฒนาแบบที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม โดยต้องยอมรับธรรมชาติทั้งบวกและลบของพื้นที่ที่มีอยู่ในปัจจุบัน พยายามหาคำศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ ใช้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน อันครอบคลุมถึงโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี

ทักษิณยกกรณีศึกษาสหรัฐอเมริกาสำหรับเอมิเรตส์ประกอบการนำเสนอวิสัยทัศน์ โดยกล่าวว่า สหรัฐอเมริกาพัฒนาประเทศจากทะเลทรายมาสู่การเป็นพื้นที่ที่มีระดับความเจริญสูงได้ในระยะเวลาเพียง 50 ปี ความเป็นไปได้ดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ทั้ง 7 รัฐ พุดคุย สนับสนุน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ข้อนี้สะท้อนว่าในกรณีไทย การจะพัฒนาพื้นที่หนึ่ง ๆ เช่น จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะพิจารณาอย่างแยกขาดจากพื้นที่ที่ห้อมล้อมและประเทศไทยในภาพใหญ่ไม่ได้ ทิศทางการพัฒนาจะต้องประสานสนับสนุนกัน จึงจะเกิดผลของการพัฒนาสูงขึ้นทั้งภาพย่อยและภาพใหญ่

ความน่าสนใจของการนำเสนอประเด็นนี้ของทักษิณว่าจะไปสู่การปฏิบัติจริงอย่างไร คือการที่เขาอ้างอิงถึงพรรคประชาชาติ แทนที่จะเป็นพรรคเพื่อไทย

ทักษิณเชื่อว่า พรรคประชาชาติ ซึ่งใกล้ชิดคนในพื้นที่ น่าจะสามารถนำข้อเสนอของเขาไปหารือประกอบการทำงานร่วมกับรัฐบาลชุดถัดไป เพื่อแปลงสู่การปฏิบัติได้อย่างเกิดมรรคผลและสอดคล้องกับความต้องการของผู้คนในพื้นที่โดยแท้จริง และเขาเชื่อมั่นว่า พรรคการเมืองฝ่ายประชาธิปไตยจะเป็นฝ่ายชนะการเลือกตั้งระดับชาติครั้งหน้า โดยพรรคประชาชาติจะเป็นพรรคที่มีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหาให้กับปาดานีร่วมกับรัฐบาลชุดใหม่ในอนาคต

ข้อนี้สะท้อนนัยบางประการว่า เป้าหมาย 'เพื่อไทยแลนด์สไลด์' ในช่วงก่อนการเลือกตั้งระดับชาติ พ.ศ.2566 อาจมิได้นับรวมจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไว้ในยุทธศาสตร์ของการบรรลุเป้าหมาย โดยเปิดทางให้กับพรรคประชาชาติ ในฐานะแนวร่วมทางการเมืองที่ยึดโยงกับผู้คนในพื้นที่ได้มากกว่า แทนที่จะเป็นพรรคเพื่อไทย เพราะภาพลักษณ์ของทักษิณในสายตาคนมลายูมุสลิมจำนวนมากยังคงเป็นภาพลักษณ์เชิงลบอย่างมาก อันเป็นผลสำคัญจากเหตุการณ์กรือเซะ เหตุการณ์ตากใบ และการใช้แนวทางการทหารนำหน้าในสมัยที่เป็นนายกรัฐมนตรี

1.2.2 โครงสร้างพื้นฐานทางการเมือง

“... ผมคิดว่า ถ้ามีการพูดคุยกัน ใช้การเมืองนำการทหาร เหตุการณ์จะสงบ แล้วจะหาแนวทางพัฒนาร่วมกันไปได้ ...”

ถ้อยแถลงบางช่วงตอนของทักษิณสะท้อนว่า แนวทางแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกส่วนหนึ่งที่ต้องดำเนินการ คือการวางโครงสร้างพื้นฐานทางการเมือง และถ้อยแถลงที่หยาบคายข้างต้นบ่งชี้ไม่น้อยว่า สำหรับเขา อาจเป็นส่วนที่ต้องดำเนินการก่อน จึงจะสามารถขับเคลื่อนมิตางานพัฒนาได้

โครงสร้างพื้นฐานทางการเมืองอย่างน้อยมี 2 แง่มุม แง่มุมแรกคือ โครงสร้างของระเบียบกติกา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาระบบงานยุติธรรม

ทักษิณยกกรณีศึกษาสหรัฐอเมริกาสำหรับเอมิเรตส์ขึ้นประกอบอีกครั้ง โดยชี้ว่า การที่ปัจจุบัน มหาเศรษฐีหลากหลายเชื้อชาติย้ายถิ่นฐานมาพำนักอยู่ที่สหรัฐอเมริกาเป็นจำนวนมาก เพราะอย่างน้อยปัจจัยหนึ่งคือ โครงสร้างพื้นฐานของกฎหมายและระเบียบแห่งรัฐ (law and order) ที่นั่นมีความเข้มแข็ง “เพราะกฎหมายเป็นกฎหมาย ความสงบสุขเขาดีมาก และกติกาทุก่ออย่างชัดเจน” ทักษิณกล่าว

แต่ด้วยเวลาที่จำกัด อดีตนายกรัฐมนตรียังมิได้ลงรายละเอียดว่าแง่มุมข้างต้นมีแนวทางปฏิบัติอย่างไรบ้าง ทำให้ข้อเสนอนี้ไม่ชัดเจนนัก โดยเฉพาะสำหรับพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งระบบกฎหมายความมั่นคงที่ใช้อยู่ย้อนแย้งโดยตรงกับระบบนิติรัฐ

อีกทั้งการยกกรณีศึกษาสหรัฐอเมริกาประกอบนั้น ทำให้ข้อเสนอประเด็นนี้ยังเป็นเรื่องที่มีคำถามตามมาอีกพอสมควร เพราะรัฐที่ถูกยกเป็นตัวอย่างปกครองด้วยระบอบอำนาจนิยมแบบกษัตริย์นิยม การยกเรื่องความเข้มแข็งของกฎหมายขึ้นเสนอ ไม่มากก็น้อยย่อมสื่อถึงการยกระดับอำนาจรัฐให้มีความเข้มแข็งในการสถาปนาระเบียบและความสงบเรียบร้อยให้ได้เป็นเป้าหมายสำคัญ ซึ่งสวนทางกับสภาพการณ์ของปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ประการสำคัญ คืออำนาจรัฐที่ล้นเกิน และอำนาจประชาชนที่น้อยไป ประเด็นนี้ของทักษิณจึงต้องการการขยายความรายละเอียดค่อนข้างมากกว่าหมายถึงอะไรกันแน่

โครงสร้างพื้นฐานทางการเมืองอีกแง่มุมสำคัญสำหรับทักษิณคือ โครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น ที่จำเป็นต้องออกแบบไปสู่การกระจายอำนาจมากขึ้นในรูปแบบของเขตปกครองพิเศษ ที่ผู้บริหารและสภา เป็นคนในพื้นที่ และมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในพื้นที่ โดยรัฐบาลส่วนกลางทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในระยะแรก เพราะเชื่อว่า การที่ผู้บริหารกับผู้คนมีภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การพัฒนาพื้นที่เดินหน้าไปได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

ความน่าสนใจเกี่ยวกับข้อเสนอนี้ประการหนึ่ง คือ ถ้าย้อนกลับไปในช่วงเลือกตั้งระดับชาติ พ.ศ.2554 พรรคเพื่อไทยเคยเสนอตัวแบบการกระจายอำนาจรูปแบบพิเศษไป

แล้วครั้งหนึ่ง ภายใต้ข้อเสนอร่างกฎหมายที่ชื่อว่า ‘ร่างพระราชบัญญัติการบริหารราชการนครปัตตานี พ.ศ. ...’ แต่เมื่อพรรคเพื่อไทยสามารถจัดตั้งรัฐบาลขึ้นได้ ก็มีได้ผลักดันข้อเสนอดังกล่าวต่อแต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นเพราะพรรคไม่ได้รับชัยชนะระดับเขตในจังหวัดชายแดนภาคใต้แม้แต่เขตเดียว

น่าจะใจว่า ถ้าพรรคประชาชนชาติสามารถชนะการเลือกตั้งหลายเขตในพื้นที่ ข้อเสนอของทักษิณประเด็นนี้ จะถูกนำมาพิจารณาอย่างจริงจังหรือไม่ มากเพียงใด และแม้ข้อเสนอนี้ดูสอดคล้องกับทิศทางทหารหรือบนโต๊ะเจรจาที่มาเลเซีย แต่ฝ่ายความมั่นคงที่ส่วนกลางกลับแสดงชัดเจนว่าไม่เห็นด้วย

1.3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้ยุคสมัย ‘นายกฯ ทักษิณ’

ทักษิณกล่าวไว้หลายช่วงตอนของการแสดงวิสัยทัศน์ถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้นต่อผู้คนในพื้นที่ ช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยปรากฏข้อความในช่วงต้นและช่วงท้ายของการนำเสนอว่า

“ก็ต้องยอมรับว่า ตอนที่ผมเป็นนายกฯ ผมอาจเน้นเรื่องของความมั่นคงเกินไป แล้วตอนหลังมา ผมมาพบว่ามันไม่ถูกต้อง หลังจากที่ผมคิดว่าจะต้องเปลี่ยนแปลง แต่ตอนนั้นผมก็ถูกปฏิวัติเสียก่อน” และอดีตนายกรัฐมนตรีผู้ถูกทำรัฐประหารในปี 2549 ยังย้อนถึงเรื่องราวต่อว่า

“สิ่งที่ผิดก็ต้องยอมรับว่าผิด สิ่งที่พลาดก็ยอมรับว่าพลาด แล้วสิ่งที่ถูกต้องจะเป็นยังไง ก็ต้องมาคุยร่วมกัน ปรึกษาร่วมกัน และทำงานร่วมกัน”

ข้อความข้างต้น ดูเหมือนทักษิณจะ ‘ยอมรับ’ ถึง 3 ครั้ง แต่กระนั้น คำว่า ‘ขอโทษ’ ที่หลายคนรอฟังมาตลอด ก็ไม่เคยถูกเอ่ยออกมาสักครั้งเดียวในเวทีเสวนาดังกล่าว แม้กระทั่งการพบปะในทางลับกับแกนนำกลุ่มติดอาวุธที่กัวลาลัมเปอร์ในเดือนมีนาคม 2555 โดยการอำนวยความสะดวกของ พ.ต.อ.ทวิ สอดส่อง เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ในขณะนั้น ทักษิณก็ทำเพียงแสดงความเสียใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้น แต่ไม่ได้ขอโทษเช่นเดียวกัน

2. อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ: สร้าง ‘ชุมชนปาดานี’ และหาทางออกด้วยการพูดคุยสันติสุข²⁸

ระหว่างที่อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในปี 2551-2554 สภาพปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ขณะนั้นค่อนข้างรุนแรง มีกรณีละเมิดสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การดำเนินงานแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีเจ้าภาพหลักคือฝ่ายความมั่นคง คือทหารและตำรวจ เมื่อยังไม่เห็นความเป็นไปได้ว่าปัญหาจะคลี่คลาย สภาพเหล่านี้เป็นเงื่อนไขทำให้รัฐบาลอภิสิทธิ์ต้องกำหนดยุทธศาสตร์ดำเนินงานเชิงตั้งรับในหัวงระยะแรก

2.1 ยุทธศาสตร์เชิงตั้งรับ

แนวคิดการ ‘ตั้งรับ’ ในพื้นที่ เป็นไปภายใต้แนวคิดหลัก คือ ‘การเมืองนำการทหาร’ และการใช้แนวทางการพัฒนาเสริมความมั่นคง เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างครอบคลุมทุกมิติโดยแท้จริง

การดำเนินงานในส่วนของยุทธศาสตร์เชิงตั้งรับนำไปสู่ผลลัพธ์สำคัญ 3 เรื่อง

ประการแรก การแยกศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) จากเดิมซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ตาม พ.ร.บ.การรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. 2551 ออกเป็นส่วนราชการรูปแบบเฉพาะขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี ภายใต้ พ.ร.บ.การบริหารราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ.2553 มีหน้าที่รับผิดชอบการขับเคลื่อนมิติงานพัฒนาเป็นสำคัญ รวมทั้งถ่ายโอนอำนาจภารกิจหลายด้านออกจากการใช้กฎหมายความมั่นคง ตลอดจนริเริ่มที่จะยกเลิกการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในพื้นที่ไปได้ 1 อำเภอ เพื่อประเมินไปสู่การทยอยยกเลิกการบังคับใช้กฎหมายความมั่นคงในระยะต่อไป

ประการที่สอง กระบวนการพัฒนา รัฐบาลตั้งต้นจากความเข้าใจพื้นฐานว่าพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเสียเปรียบและด้อยโอกาสในเชิงเศรษฐกิจมายาวนาน จึงกำหนดเป้าหมายสำคัญคือ การมุ่งยกระดับรายได้ทุกหมู่บ้านในพื้นที่ต้องมีศักยภาพที่จะทำให้ผู้คนมีรายได้ในระดับที่เทียบเคียงกับพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย โดยส่งเสริมให้กองทัพมีบทบาทมากขึ้นในภารกิจงานพัฒนา และ

ประการที่สาม การทำความเข้าใจกับหน่วยความมั่นคงที่เกี่ยวข้องให้เห็นภาพในทิศทางเดียวกันว่าการใช้อำนาจในพื้นที่ต้องสามารถถูกตรวจสอบได้ เพื่อสร้างหลักประกันว่า การใช้อำนาจรัฐต้องเป็นไปโดยเคารพสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกฝ่าย และต้องมีความรับผิดชอบ (accountability)

²⁸ <https://plus.thairath.co.th/topic/politics&society/101722>.

2.2 ยุทธศาสตร์เชิงรุก

เหตุที่อภิสัทธิมองว่า การดำเนินงานดังกล่าวถึงทั้งหมดนี้จัดเป็นยุทธศาสตร์เชิงตั้งรับ ก็เพราะด้วยข้อเท็จจริงแล้ว สถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงเช่นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เผชิญอยู่นี้ แทบทุกแห่งหนบนโลกล้วนยุติลงได้ก็ด้วยวิธีการพูดคุยและการเจรจา ดังนั้น การดำเนินงานอีกด้านของรัฐบาลอภิสัทธิตีคือ ยุทธศาสตร์เชิงรุกเกี่ยวกับการรื้อฟื้นกระบวนการพูดคุยสันติสุข โดยสานต่อกระบวนการที่เคยริเริ่มไว้ในช่วงรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ แต่ชะงักไปในช่วงรัฐบาลสมัคร สุนทรเวช และสมชาย วงศ์สวัสดิ์

อภิสัทธิมองว่า ความโดดเด่นของกระบวนการที่ฟื้นขึ้นมาใหม่ในช่วงที่เขาเป็นนายกรัฐมนตรี คือ คณะผู้แทนรัฐบาลในกระบวนการพูดคุยสันติสุข ซึ่งนำโดยนักวิชาการและคนทำงานกับภาคประชาสังคม มิใช่เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงดังที่เคยเป็นมาในอดีต เพราะเขาเชื่อว่า การจัดองค์ประกอบเช่นนี้จะเป็น “การเริ่มลดช่องว่าง และสร้างความเข้าใจระหว่างผู้ที่เห็นต่างกันได้ดีกว่า”

ผลของกระบวนการพูดคุยรอบนี้ได้นำมาซึ่งการทดสอบความเชื่อมั่นระหว่างกัน โดยทดลองยุติปฏิบัติการทางการทหารสองฝ่ายหรือที่เรียกได้อีกแบบว่าเป็น ‘ข้อตกลงหยุดยิงชั่วคราว’ ใน 2-3 อำเภอ

กระบวนการพูดคุยสันติสุขที่อภิสัทธีกล่าวถึงนี้ ขับเคลื่อนโดยกลไกของคณะกรรมการพูดคุยเพื่อส่งเสริมกระบวนการสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีมารค ตามไท หนึ่งในวิทยากรเสวนาของงาน Scenario Patani เป็นประธานคณะกรรมการ โดยถ้าให้กล่าวอย่างเป็นธรรมแล้ว กระบวนการที่กล่าวถึงมิได้เริ่มต้นที่รัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์เสียทั้งหมด หากแต่ริเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ในปี 2547 โดยการทำงานร่วมกันระหว่างคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) กับองค์การ Perdana Global Peace ของมหาธีร์ โมฮัมหมัด นำมาสู่การพูดคุยลับที่เกาะลังกาวิ เรียกว่า กระบวนการลังกาวิ (Langkawi Process) จำนวน 2 ครั้ง ก่อนที่ต้องยุติลงเพราะรัฐบาลทักษิณติดพันกับการชุมนุมใหญ่ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) และองค์การ Perdana Global Peace ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของอับดุลเลาะห์ บาดาวิ

ต่อมา ปี 2548 องค์การระหว่างประเทศชื่อ Centre for Humanitarian Dialogue หรือ HD ซึ่งมีสำนักงานใหญ่ที่เจนีวา พยายามจะริเริ่มกระบวนการขึ้นใหม่ โดยเริ่มต้นด้วยการประสานติดต่อกับ ส.ส. ผู้เป็นอดีตนายทหารสายงานข่าวระดับสูงเข้าพูดคุยในทางลับกับกลุ่ม GMIP BRN-Congress และ PULO ที่เจนีวา 2 ครั้ง ซึ่งปีถัดมาคือ พ.ศ.2549 HD จึงประสานมารค ตามไท ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งกรรมการยุทธศาสตร์สันติวิธี (กยส.) ภายใต้อำนาจสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติเพื่อเสนอหรือฟื้นกระบวนการพูดคุยขึ้นใหม่ โดยเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติเห็นชอบและมอบให้ กยส. เป็นกลไกทำหน้าที่ดังกล่าว

ในทางกลับ กรอบการพูดคุยในรอบนี้เรียกว่า กระบวนการเจนีวา (Geneva Process) ซึ่งดำเนินการอย่างคืบหน้าในยุครัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ และหยุดชะงักไปในช่วงรัฐบาลสมัคร และสมชายดังที่อภิสิทธิ์กล่าวถึง

พัฒนาการดังกล่าวมาทำให้เห็นได้ว่า ตั้งแต่รัฐบาลทักษิณเป็นต้นมา ดูเหมือนภาครัฐจะตระหนักถึงนัยสำคัญของกระบวนการพูดคุยด้วยกันทั้งสิ้น ว่าเป็นหนทางสำคัญต่อการออกจากความขัดแย้ง

2.3 กระบวนการพูดคุยสันติสุขคือหัวใจของการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้

แม้กระบวนการเจนีวาจะสิ้นสุดลงพร้อมกับการหมดวาระลงของรัฐบาลอภิสิทธิ์ แต่เขามองว่า การพูดคุยสันติสุขคือสารัตถะของการแก้ไขปัญหาอันยืดเยื้อเรื้อรัง โดยกล่าวว่า “...ผมไม่ปฏิเสธบรรดาความคิดหรือโครงการต่าง ๆ ที่จะมาช่วยเสริมแก้ปัญหาในทางเศรษฐกิจสังคม ที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่ ... แต่กระบวนการนี้ (หมายถึง กระบวนการพูดคุยสันติสุข - ขยายความ) คือ หัวใจ...”

การที่รัฐบาลภายหลังจากอภิสิทธิ์ต่างมีบทบาทขับเคลื่อนกระบวนการพูดคุยสันติสุขกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้จะมีความแตกต่างในเรื่องรูปแบบ กลุ่มเป้าหมาย คณะบุคคลผู้รับผิดชอบ และรายละเอียดการดำเนินการก็ตาม แต่ความต่อเนื่องนี้เป็นสิ่งยืนยันว่า ทุกรัฐบาลตั้งแต่ทักษิณถึงพลเอกประยุทธ์มีความตระหนักเช่นเดียวกันถึงความสำคัญของกระบวนการพูดคุยสันติสุขในการแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งด้วยกันทั้งสิ้น ทำให้กระบวนการดังกล่าวก็มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ

จนกระทั่งมาถึงห้วงเวลาปัจจุบัน อภิสิทธิ์มองว่า เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะทำให้กระบวนการพูดคุยสันติสุขเป็นกุญแจนำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน

เหตุที่อภิสิทธิ์มองเช่นนั้น เพราะเขาเชื่อว่า การพูดคุยสันติสุขในยุครัฐบาลของเขา มีความก้าวหน้าอย่างมาก โดยสามารถเคลื่อนวาระไปจนถึงการพูดคุยเรื่องสารัตถะที่จะเป็นคำตอบทางการเมืองระยะยาว นั่นคือ การอภิปรายพูดคุยเกี่ยวกับรูปแบบการเมืองการปกครองที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และความต้องการของผู้คนในพื้นที่ ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และกรอบของหลักการว่าด้วยการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายภายในพื้นที่

กระบวนการพูดคุยสันติสุขปัจจุบันอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ ก็เพราะไม่ปรากฏว่ามีการพูดคุยกันในเรื่องอันเป็นเนื้อหาสาระที่จะนำไปสู่คำตอบอย่างยั่งยืนในอนาคต

3. ธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ: สันติภาพเริ่มต้นด้วยการลดบทบาทกองทัพ²⁹

ธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ ประธานคณะก้าวหน้า และผู้ร่วมก่อตั้งพรรคอนาคตใหม่ เคยสร้างกระแสในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้อย่างกว้างขวางเมื่อการเลือกตั้งปี 2562 สำหรับเวทีแสดงวิสัยทัศน์ครั้งนี้ หัวข้อนำเสนอของธนาธร คือ ‘ปาตานีที่เราอยากเห็น’

ข้อสังเกตสำคัญคือ เมื่อเปรียบเทียบผู้นำทางการเมือง 3 ท่านที่ร่วมแสดงวิสัยทัศน์ ทั้งธนาธร และสองอดีตนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร, อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ จะเห็นว่า มีทักษิณเพียงคนเดียว ที่ไม่ได้ใช้ชื่อเรียกว่า ‘ปาตานี’ ในการนำเสนอ

3.1 WHY: ทำไมต้องพูดคุยเรื่องอนาคตของปาตานี

ธนาธรเริ่มต้นด้วยการตอบคำถาม “Why” คือ ทำไมเราต้องมาพูดคุยกันเรื่องอนาคตของพื้นที่ หรือปาตานีที่เราอยากเห็น ธนาธรชี้ถึงข้อมูลเชิงสถิติว่า นับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่เมื่อปี 2547 เป็นต้นมา จนถึงการจัดเวทีเสวนานี้ขึ้นคือ มิถุนายน 2565 พื้นที่แห่งนี้เผชิญกับเหตุรุนแรงมาแล้วถึง 9,440 ครั้ง ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิต 5,776 คน และผู้บาดเจ็บและพิการ 12,995 คน ตัวเลขเหล่านี้นับเป็นจำนวนที่สูงมากในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่

“ไม่เคยมีความขัดแย้งในสังคมครั้งไหนที่นำมาสู่การเสียชีวิตของผู้คนที่มากมายเท่านี้เลย” ธนาธร กล่าว โดยที่ภูมิหลังของผู้เป็นเหยื่อความรุนแรงเหล่านี้ กระจายไปยังกลุ่มคนหลากหลาย ในอาชีพต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งขนาดความรุนแรงระดับนี้สร้างความหวาดกลัวและความไม่ไว้วางใจระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง

ธนาธรพูดประเด็นเดียวกับทักษิณเรื่องปัญหาการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐเพื่อแก้ไขปัญหา และดูเหมือนจะลงรายละเอียดมากกว่าทักษิณ ด้วยการระบุตัวเลขงบประมาณแก้ปัญหাজังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ในรอบ 19 ปี การใช้จ่ายสูงถึง 512,000 ล้านบาท เฉลี่ยแล้วปีงบประมาณละ 25,600 ล้านบาท ตัวเลขนี้ถือเป็นงบประมาณมหาศาลมาก

ดังนั้นแล้ว ความขัดแย้งอันยืดเยื้อในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้สร้างความสูญเสียให้กับพวกเราอย่างมหาศาลในทุกๆ ด้าน ทั้งความสูญเสียในชีวิตและทรัพย์สิน ความสูญเสียความเชื่อใจกันระหว่างผู้คนในชุมชน และความสูญเสียงบประมาณของประเทศ สถานการณ์เช่นว่าเป็นเหตุผลระบุความสำคัญที่ทุกภาคส่วนต้องพูดคุยหาทางออกจากปัญหาร่วมกัน

²⁹ <https://plus.thairath.co.th/topic/politics&society/101756>.

3.2 WHAT: ปลายทางที่เราอยากเห็น

ธนารักษ์ไปต่อดำเนินการตอบคำถาม “What” ว่า เมื่อการหาทางออกจากสถานการณ์รุนแรงนี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง แล้วปลายทางที่เราอยากเห็นคืออะไร คำตอบของเขาต่อเรื่องนี้ มี 4 ข้อ คือ

ปาดานีที่มีสันติภาพ ประชาชนทุกความเชื่อ ทุกความสันติ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ อยู่ร่วมกันอย่างไว้น้ำใจเชื่อใจกัน

ปาดานีที่ประชาชนมีงานทำ เป็นงานที่มีคุณค่า มีความหมาย และนำมาซึ่งความสามารถในการเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างเหมาะสม

ปาดานีที่มีวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยผู้คนในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ทุกวัฒนธรรมทุกความเชื่อได้รับการเชิดชู

ปาดานีที่มีอำนาจ ในการจัดการบริการสาธารณะและทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง

3.3 HOW: หนทางไปสู่ปลายทางที่เราอยากเห็น

ธนารักษ์ปิดท้ายด้วยการตอบคำถามเกี่ยวกับ “How” ว่าเราจะไปสู่ปลายทางที่อยากเห็นได้อย่างไร เขาเสนอว่า การแก้ไขปัญหายังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อมุ่งสู่ปลายทางที่เรอยากเห็นนั้นเรียกร่องสูตรผสมระหว่างมาตรการทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม ที่ต้องดำเนินการไปพร้อมกัน จึงเสนอเป็นแนวทางดังนี้

3.3.1 มาตรการทางการเมือง: ลดบทบาทกองทัพ ใช้แนวทางการทูตและการเมืองนำ

ธนารักษ์เสนอแนวทางขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาด้วยมาตรการทางการเมือง 3 เรื่อง

ประการแรก ลดบทบาทกองทัพ โดยทยอยยกเลิกบังคับใช้พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ.2548 หรือ พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ การประกาศกฎอัยการศึก และ พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ.2551 หรือ พ.ร.บ.ความมั่นคงฯ พร้อมกับลดระดับปฏิบัติการทหารให้อยู่ในขอบเขตและแนวปฏิบัติเดียวกับพื้นที่อื่นของประเทศ แทนที่ด้วยการใช้การเจรจาทางการทูตเป็นมาตรการนำ ภายใต้หลักการและรูปแบบที่สภาผู้แทนราษฎรสามารถติดตามตรวจสอบได้ “ไม่ใช่ปล่อยให้ผู้นำกองทัพเป็นตัวแทนในการเจรจาเป็นหลัก” ธนารักษ์ กล่าว

ประการที่สอง สร้างความเป็นธรรมในสังคม ยกเลิกการเลือกปฏิบัติอันเกิดจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ สีผิว ความเชื่อทางศาสนา หรืออัตลักษณ์ โดยประชาชนทุกคนต้องเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเสมอภาคกัน และการมีมาตรการอันชัดเจน เอาจริงเอาจังในการเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐจากการละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น กรณีซ้อมทรมานในค่ายทหาร เป็นต้น เพราะการละเมิดสิทธิของประชาชนโดยเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเกิดขึ้นหลายกรณีตลอดช่วงที่ผ่านมา โดยไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐรายใดต้องรับผิดชอบ หรือเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเลย แต่ละกรณีเหล่านี้สะสมกันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนหวาดระแวงไม่ไว้วางใจ และมีความเกลียดชังรัฐส่วนกลาง

ประการที่สาม กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นปกครองตนเอง โดยเฉพาะมิติของการจัดสรรภาษีอย่างเป็นธรรม และการกระจายอำนาจทางการคลัง การงบประมาณ เพื่อให้ท้องถิ่นจัดการทรัพยากรในพื้นที่ตนเองได้ และเพื่อ “เปิดโอกาสให้พวกเขาออกแบบบ้าน ออกแบบเมืองของตัวเอง เปิดโอกาสให้ทุกคนได้กำหนดอนาคตของชุมชน ของเมืองของตัวเองได้”

ธนาธรยังกล่าวด้วยว่า ตราบใดที่ไม่มีความเป็นธรรม ก็ไม่มีทางที่จะสร้างสันติภาพได้ “สันติภาพต้องตั้งอยู่บนความยุติธรรม ไม่มีความยุติธรรม ไม่มีสันติภาพ”

3.3.2 มาตรการทางเศรษฐกิจ: สร้างงานให้ประชาชน เพื่อประชาชนใช้ชีวิตอย่างมั่นคง

ธนาธรเริ่มต้นนำเสนอแนวทางด้านนี้ โดยกล่าวถึงข้อมูลสถิติเกี่ยวกับรายได้ ซึ่งค่าเฉลี่ยคนไทยทั้งประเทศอยู่ที่ประมาณ 18,000 บาทต่อเดือน แต่ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งปัตตานี ยะลา นราธิวาส ล้วนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนในระดับที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศทั้งสิ้น โดยรายได้เฉลี่ยของคนยะลาอยู่ที่ 8,500 บาทต่อเดือน ปัตตานี 6,200 บาทต่อเดือน และนราธิวาส 4,500 บาทต่อเดือน เมื่อนำรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของแต่ละจังหวัดมาจัดอันดับกัน จะพบว่า ยะลาอยู่อันดับที่ 43 ของประเทศ ปัตตานีอันดับที่ 64 และนราธิวาสอยู่อันดับที่ 76 ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในจังหวัดที่ยากจนที่สุดในประเทศไทย

ข้อมูลดังกล่าวบอกอะไรเรา?

ธนาธรมองว่า “ดังนั้น ไม่ต้องแปลกใจ เมื่อคนไม่มีความมั่นคงในชีวิตทางเศรษฐกิจ เมื่อคนต้องดิ้นรนหาทางออกทางเศรษฐกิจ และผ่านมามากหลายสิบปีก็เป็นอย่างเดิม ไม่ต้องแปลกใจ ที่เขาอาจจะมีความล้มเหลวในทางเลือกในอนาคต ที่อยากจะให้สามจังหวัดนี้มีเอกราชเป็นของตัวเอง เพราะเขาอาจจะรู้สึกได้ว่า หลายสิบปีที่ผ่านมา ชีวิตของพวกเขาไม่ได้มีความมั่นคงมากขึ้นเลย เขาไม่สามารถมีรายได้ มีความฝัน มีความทะเยอทะยานได้เลย”

ขณะที่ตำแหน่งงานในภาคเอกชนซึ่งสามารถรับประกันรายได้ในหลัก 15,000-20,000 บาทต่อเดือน ซึ่งเป็นระดับรายได้ที่พอทำให้ประชาชนตั้งต้นชีวิตและเดินตามความฝันตัวเองได้พอสมควร ธนาธรก็เชื่อว่ามียุ้งจังหวัดละไม่เกิน 2,000 งานเป็นแน่นอน สภาวะทางรายได้และการจ้างงานที่ไม่เอื้อให้คนฝันเช่นนี้เป็นปัจจัยผลึกสำคัญให้คนหนุ่มสาวกำลังแรงงานเลือกที่จะไปแสวงโชค และโอกาสที่ดีกว่าในชีวิตภายนอกพื้นที่ ทั้งจังหวัดอื่น เช่น ภูเก็ต สงขลา และทั้งในประเทศมาเลเซีย

“เพราะมันไม่มีโอกาส มันไม่มีความฝันอยู่ที่นั่น” ธนาธรกล่าว

เมื่อเชื่อมโยงข้อมูลสถิติเข้ากับข้อวิเคราะห์เช่นว่า ธนาธรจึงสร้างข้อสรุปเชิงนโยบาย/มาตรการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ ที่จะตอบโจทย์สัมติภาพไปพร้อมกันได้ด้วยว่า มาตรการสำคัญด้านเศรษฐกิจจึงต้องเป็นเรื่องของการสร้างงานที่มั่นคงให้กับประชาชนในพื้นที่ ภายใต้หลักการตั้งศักยภาพของพื้นที่ที่ติดอยู่แล้วให้มีการยกระดับขึ้นมา และได้รับการรับรู้ในวงกว้าง ตัวอย่างที่ธนาธรยกขึ้นสนับสนุนแนวทางดังกล่าว คือ

1) การจัดงานวิ่ง ‘Amazean Jungle Trail 2022’ ขึ้นที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลาโดยเจ้าภาพคือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการกีฬาแห่งประเทศไทย งานนี้ช่วยทำให้ผู้เข้าร่วมการวิ่งนับพันคน และยังมีผู้ติดตามอีกจำนวนมากได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสสภาพธรรมชาติอันสมบูรณ์ในแบบฉบับป่าดิบชื้นของพื้นที่ และทำให้สุดสัปดาห์ของการจัดงานนี้ขึ้น มีจำนวนนักท่องเที่ยวหลายพันคนเข้าไปยังอำเภอเบตง รวมทั้งจังหวัดยะลาในภาพรวม ซึ่งเชื่อว่าจะก่อให้เกิดเม็ดเงินไหลเวียนเข้าไปในระบบเศรษฐกิจของจังหวัดมากกว่า 10 ล้านบาท จากการจัดงานวิ่งครั้งนี้

กิจกรรมที่ธนาธรยกตัวอย่างข้อนี้จึงสะท้อนการตั้งศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติและความเป็นแหล่งท่องเที่ยวของพื้นที่ออกมาได้

2) ย้อนกลับไปประมาณ 2 ปีก่อน ธนาธรเริ่มสนับสนุนการแปรรูปสินค้าเกษตร โดยเน้นไปยังสิ่งใกล้ตัวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอยู่แล้ว คือ การทำนมแพะพาสเจอร์ไรส์และไอศกรีมนมแพะ ภายใต้แบรนด์นมแพะมาจู่ (Maju Happy Goat) ใช้เงินลงทุนไป 1.8 ล้านบาท กิจการดังกล่าวก่อให้เกิดการจ้างงานโดยตรง 10 กว่าคนที่เข้าถึงระบบสวัสดิการประกันสังคม เมื่อนับมาถึงทุกวันนี้ให้ระยะเวลา 2 ปีกว่า กิจการนี้ได้สร้างรายได้ให้กับพนักงาน 10 กว่าคนข้างต้น รวมกันราว 2.3 ล้านบาท อีกทั้งยังทำให้เกิดการจ้างงานทางอ้อม คือเกษตรกรฟาร์มแพะอีก 8 ครัวเรือน ซึ่งรวมรายได้ของเกษตรกรเหล่านี้จากการขายนมแพะให้กับบริษัทในช่วง 2 ปีกว่าที่ผ่านมา ประมาณ 1.7 ล้านบาท กิจการนี้คือตัวอย่างของการเล็งเห็นวิถีชีวิตของชุมชนว่าเป็นศักยภาพ และเป็นการนำวิถีชีวิตดังกล่าวมาแปรรูปให้เกิดเศรษฐกิจ

กิจกรรมที่ธนาธรยกตัวอย่างในข้อนี้ก็สะท้อนการตั้งศักยภาพด้านวิถีชีวิตทางการเกษตรและการบริโภคของผู้คนในพื้นที่

3) ภูมิศาสตร์ที่ตั้งของจังหวัดชายแดนภาคใต้ถือว่าอยู่ในพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ โดยการเชื่อมร้อยเกาะเกี่ยวทั้งทางภูมิศาสตร์กายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมอยู่กับ ตลาดมุสลิมที่มีขนาดใหญ่มาก 2 ประเทศ คือ มาเลเซีย ซึ่งมีประชากรราว 32.3 ล้านคน กับขนาดเศรษฐกิจวัดที่มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศหรือ GDP เท่ากับ 333.6 พันล้านเหรียญดอลลาร์สหรัฐฯ และอินโดนีเซียที่มีประชากร 273.5 ล้านคน กับขนาด GDP 1.05 ล้านล้านเหรียญดอลลาร์สหรัฐฯ ดังนั้นจะพบว่า ตลาดของทั้งสองประเทศรวมกันแล้ว มีขนาด GDP ที่ใหญ่กว่า หรือมีมูลค่ามากกว่าเศรษฐกิจไทยถึง 2 เท่า

“ผมคิดว่า การมองตลาดมาเลเซีย และการมองตลาดอินโดนีเซีย ในฐานะตลาด เพื่อจะสร้างงานให้กับคนในสามจังหวัดภาคใต้นั้นคือ game changer ที่สำคัญ” ธานธร กล่าว พร้อมยกตัวอย่างแนวทางปฏิบัติด้านการพัฒนาเพื่อสอดคล้องกับแนวคิดนี้ เช่น การสร้างอุตสาหกรรมอาหารฮาลาลขนาดใหญ่ในพื้นที่ การสร้างอุตสาหกรรมการศึกษา โดยอาจหนุนเสริมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เป็นศูนย์กลางของการศึกษา วัฒนธรรมมลายู ตลอดจนทั้งการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่การค้า ชายแดนและการท่องเที่ยว ที่มูลค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 2 เรื่องนี้ ก่อนการระบาดของ โควิด-19 (คือสถานะปกติทั่วไปของมูลค่าจากกิจกรรมดังกล่าว) มีตัวเลขถึง 570,000 ล้านบาท

“ซึ่งปัจจุบันนี้ การเดินทางการคมนาคมไม่มีประสิทธิภาพ ลองนึกดูว่า ถ้าเรามีการคมนาคมสาธารณะที่มีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นรถบัส ไม่ว่าจะเป็นรถไฟ ... ที่สะดวก ลดระยะเวลาเดินทางลง ทำให้ค่าขนส่งสินค้าจากด้านต่างๆ น้อยลง การค้าขายก็จะเติบโตขึ้นไปอีก นักท่องเที่ยวก็จะสะดวก” ธานธร กล่าว

ดังนั้น กิจกรรมที่ธานธรยกตัวอย่างในข้อนี้ จึงสะท้อนการดึงศักยภาพด้าน ภูมิศาสตร์ที่ตั้งและการเป็นส่วนหนึ่งร่วมอยู่ในอาณาบริเวณทางวัฒนธรรมโลกมาเลย์/เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ฝั่งคาบสมุทรและหมู่เกาะที่เรียกว่า ‘นูซันตารา’ โดยอาศัยต้นทุนของผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีความเชื่อทางศาสนา ความเข้าใจทางภาษาและวัฒนธรรม หนุนเสริมให้คนในพื้นที่เป็นทูตทางการค้า ทำการค้าขายระหว่างประเทศกับ ตลาดมุสลิมขนาดใหญ่ของสองประเทศดังกล่าว

3.3.3 มาตรการทางสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับธานธร แนวทางดำเนินการในด้านนี้ประกอบด้วย 3 เรื่องสำคัญ

ประการแรก การเปิดพื้นที่การเรียนรู้และการส่งต่อทางวัฒนธรรม บนฐานการตระหนักว่า ปาตานีเคยเป็นอาณาจักรอิสลามมาก่อน ทำให้มีพื้นเพ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรมของตัวเอง ดังนั้น ในภาวะปัจจุบัน จึงจำเป็นจะต้องสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการ

จะแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ เพื่อสามารถส่งต่อซึ่งวัฒนธรรมและความเชื่อภายในพื้นที่ เช่น พิพิธภัณฑสถาน สถาปัตยกรรม พื้นที่กลางแจ้ง และศูนย์เยาวชน

ประการที่สอง การโอบรับวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยคืนความเป็นธรรมให้การตีความทางด้านวัฒนธรรม ยอมรับคุณค่าที่แตกต่าง และที่สำคัญ ประเทศไทยจะต้องเลิกยึดเยียดอัตลักษณ์ ความเชื่อ และประวัติศาสตร์จากส่วนกลาง และ

ประการสุดท้าย การสร้างเศรษฐกิจจากวัฒนธรรม โดยนำอัตลักษณ์ในพื้นที่มาสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชน

ข้อเสนอทั้งสามเรื่องในด้านสังคมวัฒนธรรมนี้ อันที่จริง มีหลายภาคส่วนขับเคลื่อนไปแล้วในปัจจุบัน เช่น Patani Art Space ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของภาคเอกชนเพื่อนำเสนอศิลปะมาขาย จนทุกวันนี้กลายเป็น art gallery ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในแวดวงศิลปะและผู้รักงานศิลปะ กรณีนี้เป็นตัวอย่างความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของเอกชนด้วยกันเอง หากภาครัฐเข้ามาสนับสนุนความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่นี้ ต้นทุนทางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของพื้นที่ก็น่าจะพัฒนาไปได้อีกมาก

อีกกรณีตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การพัฒนาย่านเมืองเก่าของเมืองปัตตานี ที่เต็มไปด้วยทั้งเรื่องราวแห่งอดีตมากมาย และทั้งความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในย่านดังกล่าว ประวัติศาสตร์ของย่านเมืองเก่าสะท้อนว่าอดีตของปัตตานี ไม่ได้มีชาติพันธุ์มาอยู่เพียงกลุ่มชนเดียว แต่ยังมีจีน มีไทยพุทธ ที่เคยเข้ามาค้าขายอยู่ร่วมกันอย่างสันติมาโดยตลอด เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เหล่านี้เป็นฐานพลังสำคัญสำหรับการสร้างชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว

4. ข้อสังเกตทั้งท้ายของผม

หากเรายอมรับว่าทิศทางของการเมืองปัตตานีสัมพันธ์อย่างแยกไม่ขาดกับการเมืองระดับชาติ คำถามที่น่าสนใจก็คือ บทสนทนาของผู้นำทางการเมืองคนสำคัญแห่งยุคสมัยทั้ง 3 ท่านที่กล่าวมานี้บอกทิศทางอะไรกับเราต่อภาพอนาคตของปัตตานี?

การแสดงวิสัยทัศน์ของธนาธร เต็มไปด้วยข้อเสนอแนวทางมุ่งสู่ภาพอนาคตของปัตตานีที่มีสันติภาพที่น่าสนใจและทรงพลัง ขณะที่ข้อเสนอของธนาธรโดดเด่นในเรื่องมาตรการทางการเมืองชัดเจนกว่าทักษิณและอภิสิทธิ์ และการเห็นความสำคัญของมาตรการในทุกมิติที่ต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน

ส่วนข้อเสนอของอภิสิทธิ์ซึ่งมีจุดเด่นอยู่ที่ความชัดเจนของแผน ขั้นตอนการดำเนินการในรายละเอียด และการชี้ถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จเอาไว้ล่วงหน้า และถ้าเราเป็นธรรมกับทักษิณ ตรงที่เวลาการนำเสนอของเขาน้อยกว่าอีกสองท่าน ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ทักษิณเองก็พูดเกี่ยวกับข้อเสนอที่น่าสนใจเช่นกัน เพียงแต่หลายข้อเสนอยังคงต้องการการขยายความ

ในรายละเอียดอีกมาก ด้วยเวลาแสดงวิสัยทัศน์ที่มีจำกัดของเขา

หากเราพิจารณาพุ่งตรงไปที่แก่นแกนของปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้นำทางการเมืองทั้ง 3 ท่านดูเหมือนจะเห็นพ้องต้องกันในเชิงหลักการเกี่ยวกับ ‘วิธีการไปสู่สันติภาพ’ ว่าต้องอาศัยกระบวนการพูดคุย แตกต่างตรงที่ทักซิณพูดถึงการพูดคุยเพียงคำกว้าง ๆ ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของแนวทางการเมืองนำการทหาร ส่วนอภิสิทธิ์ย้อนกลับไปยังพัฒนาการของกระบวนการอย่างเป็นลำดับมาจนปัจจุบัน และลงรายละเอียดชัดเจนกว่าทักซิณ

ตรงนี้เองทำให้เห็นได้ว่า เวลากล่าวถึง ‘กระบวนการพูดคุย’ อภิสิทธิ์กำลังหมายถึงกระบวนการพูดคุยในระดับบนเป็นสำคัญระหว่างตัวแทนรัฐบาลกับกลุ่มติดอาวุธ แต่เขาก็เห็นว่าต้องให้น้ำหนักมากขึ้นกับการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ อันรวมทั้งสังคมใหญ่ต่อทิศทางการพูดคุยเนื้อหาทางการเมืองในโต๊ะพูดคุย ส่วนธนาธร แม้ไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการพูดคุยโดยตรง แต่นัยจากการเสวนาในเวทีของเขา โดยเฉพาะช่วงเริ่มแสดงวิสัยทัศน์ สะท้อนชัดว่า พื้นที่พูดคุยที่สำคัญสำหรับธนาธรในการจะเป็นหนทางไปสู่ปลายทางที่อยากเห็นได้นั้น คือพื้นที่สาธารณะในระนาบของชุมชนที่มีความปลอดภัยในการแสดงออก

ส่วนเรื่อง ‘หน้าตาปลายทางของสันติภาพ’ ผู้นำทางการเมืองทั้งสามท่านก็ดูเหมือนจะเห็นพ้องต้องกันในเชิงหลักการด้วยว่า คงหนีไม่พ้นการกระจายอำนาจแบบพิเศษ ซึ่งคงนำไปสู่การจัดรูปแบบโครงสร้างการปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษ แตกต่างออกไปจากท้องถิ่นอื่นในประเทศ

ในรายละเอียด ทักซิณดูเหมือนจะให้น้ำหนักและไปที่การเข้าสู่อำนาจของผู้บริหารและสภาท้องถิ่นที่ต้องเป็นคนในพื้นที่ และมาจากการเลือกตั้งของคนในพื้นที่ ส่วนอภิสิทธิ์ให้น้ำหนักกับขั้นตอนจะไปสู่การกระจายอำนาจพิเศษในทางปฏิบัติว่า อาจต้องคิดถึงขั้นของการทำประชาพิจารณ์ การทำประชามติ และการไปสู่ทสรูปในกลไกของรัฐสภา สุดท้ายคือธนาธร ให้น้ำหนักกับมิติการกระจายอำนาจทางการคลังและการงบประมาณ และการจัดสรรภาษีไปยังท้องถิ่นอย่างเป็นธรรม

สิ่งที่น่าติดตามต่อไปก็คือ ข้อเสนอในการแสดงวิสัยทัศน์ของผู้นำทางการเมือง แต่ละท่านจะได้รับการเชื่อมไปสู่พรรคการเมืองที่เกี่ยวข้อง รัฐสภา และรัฐบาลเศรษฐา 1 มากน้อยเพียงใด และขณะที่การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาในมิติการเมืองเป็นเรื่องที่ปฏิเสธมิได้ว่า ต้องเสียดทานกับฝ่ายความมั่นคงสายอนุรักษ์นิยมนำโดยกองทัพ พรรคที่เดินหน้าเต็มกำลังจึงตกอยู่ในภาวะสุ่มเสี่ยงคลอนแคลนไม่น้อย ส่วนอีกหลายพรรคน่าจะเลือกเลี่ยงหลบไปให้น้ำหนักกับมิติอื่นของปัญหาเป็นแนวทางหลักมากกว่า

ซึ่งแม้จะจริงที่ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้มีหลายมิติที่สัมพันธ์กัน แต่การจะมุ่งไปสู่สภาพอนาคตของปาตานีที่มีสันติภาพอย่างยั่งยืน ต้องไม่หลงประเด็นจนลืมนึกไปว่า สาเหตุรากเหง้าของการลุกขึ้นจับอาวุธ หัวใจของปัญหาความรุนแรงในพื้นที่นี้ คือ ปัญหาทางการเมือง มาโดยตลอดนับตั้งแต่ยุคสมัยของหะยีสุหลง การปลุกปั้น พ.ร.บ. ช่อมทรมานและอุ้มหายฯ ไปจนถึงอนาคตระยะต่อไปของปาตานี

